

KATOLÍCKA UNIVERZITA V RUŽOMBERKU

| TEOLOGICKÁ FAKULTA

INŠTITÚT CIRKEVNÝCH DEJÍN

NOTITIÆ HISTORIÆ ECCLESIASTICÆ

Ružomberok 2018

Notitiæ historiæ ecclesiasticæ

vedecký recenzovaný časopis | *Scientific peer-reviewed journal*

ročník | *Volume 7, číslo | Issue 2, rok | Year 2018*

vychádza 2x ročne | *Frequency: twice a year*

Hlavný redaktor | *Editor-In-Chief*: prof. PhDr. ThDr. Štefan LENČIŠ, PhD.

Redakčná rada | *Editorial Board*:

ThDr. Konštantín Daniel BOLEŠ O.Praem. – *Rád premonštrátov – Opátstvo Jasov*

doc. ThDr. Peter BORZA, PhD. – *FF, Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach*

Dr. Viliam Štefan DÓCI OP – *Istituto storico domenicano Roma*

Mgr. Peter FEDORČÁK, PhD. – *FF, Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach*

prof. ThDr. Cyril HIŠEM, PhD. – *TF, Katolícka univerzita v Ružomberku*

HEDr. Ľuboslav HROMJÁK, PhD. – *TI TF, Katolícka univerzita v Ružomberku*

doc. PhDr. Ivan CHALUPECKÝ – *TF, Katolícka univerzita v Ružomberku*

prof. Dr. István KÄFER, PhD. – *Gál Ferenc Főiskola Szeged*

doc. Viktor KICHERA, PhD. – *Uzhhorod National University, Faculty of History*

Mons. HELic. Jozef KRIŠTOF – *Segreteria di Stato, Citta del Vaticano*

ThDr. Angelus Štefan KURUC O.Praem., PhD. – *Rád premonštrátov – Opátstvo Jasov*

ThDr. Radoslav LOJAN, PhD. – *TF, Katolícka univerzita v Ružomberku*

prof. Dr hab. Józef MARECKI – *Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie*

prof. PaedDr. ThLic. Martin WEIS, ThD. – *TF, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích*

Jazykový redaktor:

- **slovenského textu** | *Slovak text Editor*: Mgr. Eva BODNÁROVÁ
- **anglického textu** | *English text Editor*: Mgr. Katarína CHOVANCOVÁ

Technický redaktor | *Technical Editor*: Marián HUMENSKÝ

Návrh obálky | *Cover design*: Ján MIŠKO

Adresa vydavateľa | *Addres of Editorial Publisher*:

© 2018 Verbum – vydavateľstvo Katolíckej univerzity v Ružomberku

Hrabovská cesta 1A, 034 01 Ružomberok

web: www.ku.sk

Adresa redakcie | *Addres of Editorial Office*:

© Inštitút cirkevných dejín, Teologická fakulta

Katolícka univerzita v Ružomberku

Hlavná 89, 041 21 Košice

web: www.icd.ktfke.sk

email: icd@ktfke.sk

OBSAH | CONTENTS

ÚVOD EDITORIAL.....	5
Košická kaplnka sv. Rozálie a kult nitrianskych pustovníkov	7
<i>The Chapel of St. Rosalia in Kosice and the cult of the Nitrians Hermits</i>	
Ivan Kiko	
Počiatky a vývoj majetku Delne vo svetle písomnosti z rokov 1247 – 1347.	
II. Majetok Delne – Kokošovce	32
<i>Beginning and development of Delne's property in the light of the documents from 1247 to 1347. II. Property Delne – Kokošovce</i>	
Konštantín Daniel Boles	
Jozef Cincík a Slovenský ústav sv. Cyrila a Metoda v Ríme. Reflexia umeleckej tvorby realizovanej pre ÚSCM.....	48
<i>Jozef Cincík and The Slovak Institute of Sts. Cyril and Methodius in Rome. Reflection of his artistic creation realized for The Slovak Institute of Sts. Cyril and Methodius in Rome</i>	
Alena Piatrová	
Vyučovanie náboženstva v Spišskej diecéze v 1. polovici 20. storočia vo svetle všeobecných a partikulárnych noriem.....	76
<i>Teaching of religion in Spiss diocese in the 1st half of the 20th century at the light of general and particular norms</i>	
Angelus Štefan Kuruc	
Uplatnenie lyricko-primitivizujúcej koncepcie v diele Oresta Dubaya na príklade grafického listu Raj	85
<i>Applying of the lyric-primitivizing conception in art of Orest Dubay on the example of the artwork Paradise</i>	
Dana Kataniková	

Darovacia listina kráľa Štefana V. z roku 1272 na majetok Delnafeu91

The donation list of King Stephen V. from year 1272 regarding property of Delnafeu

Konštantín Daniel Boleš

SPRÁVY Z KONFERENCIÍ // REPORTS OF CONFERENCES95

Otec Jozef Pastir – farár v Kurime. Správa z konferencie, Kurima, 29.09.2018

RECENZENTI PRÍSPEVKOV | REVIEWERS99

ÚVOD | EDITORIAL

Vážení čitatelia!

Druhé číslo nášho časopisu *Notitiæ historiæ ecclesiasticæ* uzatvára kalendárny rok 2018 niekoľkými príspevkami, ktoré ponúkajú čitateľom opäť zaujímavé témy. Usilujeme sa tak zaplniť medzeru širokého spektra poznávania cirkevných dejín.

Prvý príspevok je od Ivana Kika s názvom *Košická kaplnka sv. Rozálie a kult nitrianskych pustovníkov*. Autor predstavuje kaplnku sv. Rozálie v Košiciach z roku 1715, ktorá bola postavená ako prejav vďačnosti Pánu Bohu za ukončenie morovej epidémie. Pri nej sa vyvinul pustovnícky spôsob života, čo dokumentuje prítomnosť pustovníkov až do roku 1831. Na dverových maľbách tejto kaplnky sú zobrazení aj nitrianski pustovníci sv. Andrej-Svorad a Beňadik. Aj tieto maľby poukazujú na šírenie kultu nitrianskych eremitov, ktorí boli povzbudením nielen pre košických pustovníkov, ale ich vplyv zasahoval celé územie Slovenska.

V poradí druhý príspevok *Počiatky a vývoj Delne vo svetle písomnosti z rokov 1247 – 1347* od Konštantína Daniela Boleša skúma v Šarišskom komitáte v 13. – 14. storočí rozsiahlosť územia majetku *Delne* a vzťah medzi majetkami *Delne* a *Delnafeu*, ale aj ďalšie súvislosti s ich existenciou a spoločenskou úlohou.

Historička umenia Alena Piatrová prináša hodnotnú štúdiu výtvarného stvárnenia ústavnej kaplnky svätých Cyrila a Metoda v Ríme od autora PhDr. Jozefa Cincíka (1909, Clopodia, Rumunsko – 1992, Danville, USA) – historika umenia, archeológa, matičného dejateľa, scenáristu a výtvarníka. Autorka sa sústredila na skúmanie dominantných motivácií, ikonografického programu, historicko-umelecko-liturgických a kultúrno-spoločenských súvislostí vzniku výtvarnej výzdoby tejto kaplnky.

Angelus Štefan Kuruc vo svojom príspevku *Vyučovanie náboženstva v Spišskej diecéze v 1. polovici 20. storočia vo svetle všeobecných a partikulárnych noriem* sa sústredil na výskum kompetencie cirkvi v oblasti ľudového školstva po vzniku Česko-slovenskej republiky a na súvisiace právne vzťahy.

Ďalší obsah príspevkov dopĺňa Dana Kataniková, ktorá čitateľom predstavuje grafika Oresta Dubaya (1919, Veľká Poľana – 2005, Bratislava), ktorý patrí medzi najuznávanejších autorov nielen domácej, ale i svetovej povojnovej grafiky. Autorka sa sústredila na jedno z jeho diel – drevorez s názvom *Raj* z roku 1947. Príspevok sa venuje formálnej analýze diela, popisuje kompozíciu, tému a technické prevedenie práce.

V samostatnej časti nášho časopisu *Pramene a preklady*, ponúka pravidelne Konštantín Daniel Boleš preklad stredovekých listín. V tomto čísle ide o darovaciu listinu kráľa Štefana V. z roku 1272 na majetok Delnafeu v Šarišskom komitáte.

V poradí posledným príspevkom je správa z konferencie s názvom *Otec Jozef Pastir – farár v Kurime*. Konferencia sa uskutočnila 29.9.2018 v spolupráci obce a farnosti Kurima a Teologickou fakultou v Košiciach Katolíckej univerzity v Ružomberku. Konferencia sa uskutočnila pri príležitosti nedožitého stého výročia od narodenia tohto kňaza. Jej cieľom bolo poukázať na túto kňazskú osobnosť, zhromaždiť svedectvá, spomienky i zachovalú fotodokumentáciu z jeho kňazského účinkovania vo farnosti Kurima (1956 – 1990).

Ponúkané príspevky našich autorov nech obohatia poznanie cirkevných dejín, ktoré vytvárali mnohí vzácní a neraz aj skromní ľudia. Predstavenie ich diel a činov má okrem iného poslúžiť k hlbšiemu a komplexnému chápania ľudského života.

Redakcia časopisu

KOŠICKÁ KAPLNKA SV. ROZÁLIE A KULT NITRIANSKYCH PUSTOVNÍKOV

Ivan Kiko

THE CHAPEL OF ST. ROSALIA IN KOSICE AND THE CULT OF THE NITRIANS HERMITS

Abstract: The best expert in church matters of Košice Dr. Vojtech Wick, , in one of his works provides an important informations about the plague epidemic that was ravaged in Košice in the years 1709 – 1711. Many people died and the number of inhabitants of the city fell by half. In this period of horror, the City Council decided to build a chapel dedicated to St. Rosalia - patron against plague, as an appeal to God for the end of the "black death". The chapel was built after the end of the plague epidemic and a few years later it becomes the place of life and work of the hermits, who in silent loneliness, constant prayer and repentance consecrated their lives to the praise of God whom they begged for protection and blessing for the whole city of Košice. Written data of the City Council which promotes the activities and works of the hermits provides their specific names, surnames, and functional enlistment. The Council was interested so that there were continuous worships in the Chapel. The Chapel of St. Rosalia is interesting by the information about the deep respect of the local Košice hermits for Sts. Andrej-Svorad and Benedikt – the Nitra hermits whose images are noticeable on the ambit door of the main altar. The cult of the Nitra hermits in the chapel of St. Rosalia directly testifies about the spreading of the respect for our first saints canonised on our territory in 1083. This cult bears witness not only of the unity, continuity and connection between the spiritual way of life of the hermits of Eastern Slovakia and the hermits in the West of our country but also testifies the building and consolidation of the relations in the spiritual sphere, as well as the spreading of faith through the activities of hermits among the inhabitants of the whole of Slovakia.

Keywords: Plague, Chapel of St. Rosalia. Košice hermits, Cult of Sts. Andrej-Svorad and Benedict.

Súčasných obyvateľov nášho mesta iste opätovne zaujme informácia, že na mieste tzv. Červeného brehu v Košiciach, pôsobili niekoľko desiatok rokov eremiti – pus-

tovníci. Ich aktívna činnosť veľmi úzko súvisí s ukončením poslednej morovej epidémie, ktorá „zúrila“ v Európe na začiatku 18. storočia, keď prešla cez Sýriu a Turecko a zasiahla aj naše územie.¹ Situáciu v našom meste na základe historických dokumentov z tohto obdobia podáva katolícky kňaz, spisovateľ a historik *Dr. Vojtech Wick* (*10.11.1873 Sabinov; †25.12.1955 Košice). Významný dokumentarista dôležité informácie z farských matrík, biskupského, mestského a štátneho archívu, ako aj kroník mesta Košice zverejnil v správach o blížiacej sa „čiernej smrti“, ktorá sa v okolí Košíc „objavila“ v roku 1708. V roku 1709 sa už morová epidémia začala v Košiciach šíriť s takou hroznou silou, že „ľudia nestačili kopať hroby“. Mor v meste vypukol a pustošil v rokoch 1709 až 1711 v obrovskej miere tak, že v priebehu niekoľkých mesiacov sa počet obyvateľstva znížil o polovicu a mŕtvoly mnoho ráz nemal kto pochovať. V týchto dňoch utrpenia, keď všetci zostali bezradní, členovia mestskej rady dospeli k názoru, že iba Boh môže zachrániť mesto pred úplnou katastrofou. Mestská rada sa preto dňa 25. júla 1710 na podnet jezuitského pátra *Juraja Péchyho* rozhodla, že pod úpäťm tzv. *Červeného brehu* postaví kaplnku, ako prejav veľkej prosby celého mesta ku všemohúcemu Pánovi za ukončenie morovej epidémie. Votívna kaplnka mala byť postavená v blízkosti prameňa vedľa vinice dominiánov a zasvätená sv. Rozálii – patrónke proti moru. „Pamätnú“ kaplnku sv. Rozálie však začali stavať až 18. júna v roku 1714. (Posvätenie kaplnky bolo 30. mája v roku 1715. V meste už vtedy mor „nevyčíňal“. Svedčí o tom aj latinský nápis umiestnený nad vstupným portálom do kaplnky: „OB PESTEM SEDATAM DIVAE ROSALIAE DICTATA MDCCXV“ – „Za ukončenie moru zasvätené svätej Rozálii 1715“).²

Kaplnka sv. Rozálie

Faktografické údaje o kaplnke sv. Rozálie v Košiciach zdokumentoval a uverejnil najlepší znalec cirkevných pomerov Košíc *Dr. Vojtech Wick* v jednom zo svojich diel pod názvom *A kassai Szent Rozália kápolna története* (Dejiny košickej kaplnky sv. Rozálie). Zaujímavú publikáciu s dôležitými historickými údajmi autor napísal v roku 1934 a vydal v roku 1935. Z maďarského jazyka ju preložil a na pokračovanie uverejnil *Jozef Duchon* v časopise *Magazín* v roku 1997. O kaplnke sv. Rozálie pútavým spôsobom informuje aj *Jozef Halász* v *Sprievodcovi po Košických kostoloch* z roku 2000, a tiež vo svojej knižnej publikácii pod názvom *Cintorín sv. Rozálie v Košiciach* z roku 2013. Z informácií spomenutých diel autorov je možné udalosti „zrodu“ kaplnky sv. Rozálie autenticky vykresliť.

¹ (O plienení viacerých morových epidémií v Európe informujú najstaršie písomné dokumenty od 14. storočia až do 18. storočia).

² HALÁSZ, Jozef. *Sprievodca po košických kostoloch. Kostol na kalvárii a kaplnka sv. Rozálie*. Vydavateľstvo Historická spoločnosť I. Henszlmanna, Košice, 2000, s. 10 – 12.

- 25. júl 1710

Tribún ľudu *Imrich Szentmárton* pred Mestskou radou „v záujme ukončenia moru a pre budúcu pamiatku“ prezentuje návrh jezuitského pátra *Juraja Péchyho* za postavenie votívnej kaplnky pod *Červeným brehom* v blízkosti prameňa, vedľa vinice dominikánov.

- 2. marec 1714

Magistrát mesta vo svojom dokumente poveril nad dozorom výstavby kaplnky sv. Rozálie členov rady *Františka Korponayho* a *Martina Šenka*. V dokumente sa po prvý raz stretávame s patrocíniom kaplnky sv. Rozálie.

- 9. marec 1714

Mestská rada sa postarala o náklady na výstavbu.

- 11. máj 1714

Mestská rada poveruje stavbou kaplnky tribúna ľudu *Bartolomeya Márayho*.

- 18. jún 1714

Začiatok výstavby kaplnky sv. Rozálie. Staviteľom kaplnky bol košický murársky cechmajster *Tornyossy* – neskorší mestský senátor. (V období od 18. júna do 20. októbra na kaplnke pracovalo spolu 19 majstrov za 84 uhorských florénov a 24 denárov).

- 4. júl 1714

Písomný záväzok o zastrešení kaplnky a jej previazania *Františkom Átsom* a *Adamom Barovským* presne podľa nákresu za mzdu 40 toliarov, 8 kýbľov raže a 1 kýbeľ pšenice (Na zastrešenie bolo plánovaných 13 000 šindľov /za 1000 kusov šindľov zaplatili 3 florény – spolu 39 florénov/. Plánovaných bolo aj 13 000 šindľových klincov za 13 florénov a 26 denárov).

- 21. október 1714

Účet majstra *Tomáša Üvegesa* za vyhotovenie dvoch okien pre kaplnku v počte 444 kusov terčíkového skla po 7 denárov, čo spolu zodpovedá 31 uhorským forintom a 8 drobným peniazom. Z tejto sumy majster *Tomáš Üveges* odrátal 5 uhorských forintov, ktoré daroval na počesť sv. Rozálii.

- 27. november 1714

Doklad o zaplatení 23 000 kusov tehál na stavbu kaplnky v hodnote 92 uhorských florénov. Tehly dodal *Ján Sattier*.

- V roku 1714

Účet za stolárske práce nábytkového stolára *Juraja Horváta* v hodnote 22 rýnskych florénov (z toho dvere za 12 rýnskych florénov a dva okenné rámy za 10 rýnskych florénov).

- Máj v roku 1715

Potvrdenie od *Pavla Karasa* o vyhotovení kríža s makovicou na vežu kaplnky *Jánom Hammershutom* a prevzatí peňazí v hodnote 15 florénov a 27 denárov.

- 12. máj 1715

Majster klampiar *Ján Burger* vyhotovil pre kaplnku dve plechové krídla dvier s kľúčkou a troma pármami vykrúcaných sklincovaných pántov za hodnotu 1 kýbľa pšenice v cene 5 florénov a v hotovosti 5 florénov a 50 denárov. Železo získal od *Daniela Kováča*, keď sa minulo z veľkej mreže, ktorá bývala za kaplnkou.

- 15. máj 1715

Potvrdenie pre *Daniela Klaina* o zaplattení železného drôteného pletiva na okná v hodnote 28 uhorských florénov a 80 denárov.

- Máj 1715

Dohotovenie kaplnky.

- 30. máj 1715

Na sviatok Božieho Tela košický farár *Štefan Kohányi* požehnal kaplnku. Za účasti procesiového sprievodu tu slúžil sv. omšu.

- jún 1715

Sochár *Ján Ernest Widman* a stavitelia *Tornyóssy* a *Gönnert* vystavujú potvrdenie za majstrovské kamenosochárske práce, ktoré prijali od tribúna ľudu *Pavla Karasa* v hotovosti 36 uhorských florénov a 24 kýbľov pšenice po 5 uhorských florénov. Potvrdenie sa vzťahuje aj za vyhotovenie tesaných sôch /v hodnote 1 kus za 3 florény 60 denárov/. *Pavol Karas* vyplatil celkovo za 8 kusov sôch 28 uhorských florénov a 80 denárov. Pri výstavbe kaplnky bolo použitých 81 sudov haseného vápna za 60 denárov, čo spolu zodpovedá 48 uhorským florénom a 60 denárom.

- 4. jún 1715

Kaplnke sv. Rozálie bolo pri príležitosti procesie na sviatok Nanebovstúpenia Pána pridelených 12 mier vína po 36 denárov za mieru.

- 9. december 1715

Mestská rada rozhodla o strážení kaplnky pútnikom *Žigmundom Szabóm* z Tarcalu (dnešné Maďarsko), ktorý tu bol zamestnaný.

Podrobný výkaz o materiáloch vykonaných úkonoch a nástrojoch informuje aj o celkovej sume vynaloženej na postavenie kaplnky sv. Rozálie, ktorá zodpovedala 757 uhorským florénom a 1 denáru.³

Kaplnka sv. Rozálie osemuholníkového tvaru a s vežou situovanou na západnej strane bola postavená v barokovom slohu. Interiér kaplnky tvorí barokový mobiliár ambitového oltára s drevenými plastikami a obrazmi viacerých svätcov a svätíc – patrónov a ochrancov proti „čiernej smrti“. Na pravej strane hornej časti hlavného oltára kaplnky je umiestnená drevená plastika *sv. Karola Boromejského* s atribútmi kríža, rochety a klobúka, ktorý bol veľmi často vzývaný ako pomocník po-

³ WICK, Vojtech. História kaplnky svätej Rozálie. Časť prvá. In *Košický večer*, VIII, 10.1.1997. In *Magazín*, 1997, II, č. 2, s. 6; História kaplnky svätej Rozálie. Časť druhá. In *Košický večer*, VIII, 17.1.1997. In *Magazín*, 1997, II, č. 3, s. 6; História kaplnky svätej Rozálie. Časť tretia. In *Košický večer*, VIII, 24.1.1997. In *Magazín*, 1997, II, č. 4, s. 6; Tlačiareň sv. Alžbety, Košice, 1935.

čas morovej epidémie. Na protiľahlej ľavej strane hornej časti hlavného oltára je umiestnená drevená plastika sv. Františka Xaverského, ochrancu pred morom a nákazlivými chorobami. Strednú časť oltára tvorí z pravej strany drevená baroková plastika sv. Šebastiána, ktorý je patrónom proti moru, vredom, infekciám a nákazlivým chorobám a dnes už aj patrónom chorých na AIDS. Na protiľahlej ľavej strane strednej časti oltára je umiestnená drevená baroková plastika sv. Rocha s ikonografickým zobrazením atribútov klobúka, palice, psa s chlebom a rukou ukazujúcou na morový vred na svojej nohe.

Ústredný obraz hlavného oltára maľovaný na plátne je tiež pripomienkou na morovú ranu. Zaujímavá olejomaľba predstavuje scénu, ako *Matka Božia kojí malého Ježiška*. Vysvetlenie symboliky podával pôvodný, dnes už neexistujúci nápis: „*Stella coeli extirpavit, Quae lactavit Dominum mortis pestem, quam plantavit, Primus parens hominum*” (Krásna hviezda nebies, kojí Pána, zabila mor, prinesený prvým človekom). /*Námet obrazu pripomína Matku Božiu – Pannu Máriu, ktorá bola počatá bez poškvrny dedičného hriechu. Ona kŕmi Spasiteľa sveta, ktorý premohol smrť a hriech. Dedičný hriech obrazne predstavuje mor, ktorý bol prvým človekom Adamom prenesený na celé ľudstvo. Spasiteľ sveta prišiel zachrániť človeka*/.

Na ľavej strane dolnej časti oltára je vo forme miniatúrneho elypsovitého obrazu namaľovaná ochrankyňa proti moru – sv. Barbora s atribútmi kalicha a svätej Hostie. Na náprotivnej pravej strane dolnej časti oltára je tiež vo forme miniatúrneho elypsovitého obrazu zobrazená mocná pomocníčka v boji proti moru – sv. Katarína Alexandrijská. V predele hlavného oltára sa v sklenenom výklenku nachádza umiestnený fiktívny relikviár s drevenou plastikou patrónky kaplnky sv. Rozálie s ružami, ktorá je podobne zobrazená aj vo svojej jaskyni, kde žila ako pustovníčka.⁴ V kaplnke je umiestnený aj barokový kríž s korpusom, a tiež votívny obraz s námetom imaginárnej postavy panny Rozálie. Výtvarné dielo je olejomaľba a bola vyhotovená maliarom *Elemírom Halász-Hradilom* (1873 – 1948), činným v Košiciach. Obraz bol pôvodne umiestnený na južnej stene v interiéri kaplnky. Toto kvalitné dielo uvedené v Súpise pamiatok na Slovensku je pozoruhodnou, nezabudnuteľnou a umeleckou pamiatkou. Kaplnka sv. Rozálie v Košiciach s doplneným a obnoveným interiérom bola reštaurovaná *Jánom Baloghom* v roku 1898.⁵

Počiatky pustovníkov

Dejiny ukazujú, že veľké osobnosti sa utvárali v samote. Počiatky pustovníkov – eremitov môžeme datovať do 3. storočia po Kr., kedy sa za otca pustovníkov považuje sv. Anton prvopustovník (251 – 336 po Kr.). Aj sám otec západného mníšstva sv.

⁴ HALÁSZ, Jozef. *Sprievodca po košických kostoloch. Kostol na kalvárii a kaplnka sv. Rozálie*. Vydavateľstvo Historická spoločnosť I. Henszlmanna, Košice, 2000, s. 10 – 11.

⁵ SPOLOČNÍKOVÁ, Mária. Dielo Halász-Hradila v kaplnke sv. Rozálie v Košiciach. In *Notitiae historiae ecclesiasticae* 1/2016, s. 97 – 102.

Benedikt z Nursie začínal ako pustovník, neskoršie *sv. Romuald*, *sv. Bruno*, *sv. František* a ďalší. Samota je viac, než len to, že vôkol nie sú ľudia. Je plnosťou sama v sebe. Kto prichádza k iným ľuďom, odchádza od seba. Kto je však sám, prichádza k sebe. Povolanie pustovníka si vyžaduje osobnú skúsenosť s Božím Slovom a osobnú zrelosť. Každý z nich bol niečím osobitý a mal svoju osobnú cestu v hľadaní dokonalosti.

Medzi nekonečným všemohúcim Bohom a jeho stvorením, ktorým je človek, je možné vo dne i v noci – ustavične, ba dokonca i po celú večnosť, budovať a okusovať láskyplný vzťah. Potvrdzujú to aj životné svedectvá pustovníkov, ktorých fundamentálnou snahou je „usilovné hľadanie, rýchlejšie nájdenie a úplné vlastnenie samého Boha“. V hľadaní Boha prichádza k vnútornému naplneniu duše a k vnútornému zjednoteniu sa s Ním, čiže „k intímnej a nadovšetko dokonalejšej láske“. Boh vtedy žije v srdci takto otvoreného človeka, a dokonca sa takto v človeku – v jeho osobe, prostredníctvom svojho Božského života a svojej prítomnosti a lásky, premieňa v samého Seba. Veď sám Pán Ježiš hovorí: „Kto ma miluje, bude zachovávať moje slovo a môj Otec ho bude milovať, prideme k nemu a urobíme si u neho príbytok.“ (Jn 14; 23).⁶

O talianskej pustovníčke a aj patrónke košickej kaplnky *sv. Rozálie* je známe, že sa narodila okolo roku 1130 na zámku *Olivella pri Pergame* na Sicílii a bola dcérou šľachtica *Sinibalda*, ktorý bol spriaznený s kráľovským rodom. Rozáliin pobyt na hlučnom kráľovskom dvore ju však až natoľko znechutil, že opustila kráľovský dvor i rodičov a vstúpila do kláštora *sv. Bazila*. Prísny kláštorň život nestačil jej horlivosti, a preto vyhľadala v lesnej hore *Quiquine*, ktorá patrila jej otcovi úzku jaskyňu, kde žila ako pustovníčka. Neskoršie odišla na vrch *Monte Pellegrino*, kde žila asketickým spôsobom života plnom pokánia a zriekania, slúžiac Bohu v modlitbách až do svojej smrti. Zomrela okolo roku 1165 na vrchu *Monte Pellegrino* blízko sicílskeho hlavného mesta *Palermo*. Telesné pozostatky *sv. Rozálie* však boli nájdené za veľmi zvláštnych okolností až 15. júla 1624 aj spolu s krížom, na ktorom bol tento nápis: „Ja, Rozália, dcéra Sinibalda, pána na Quisquine a Rosis, prebývala som v tejto jaskyni z lásky k nášmu Pánovi Ježišovi Kristovi“.

Po smrti *sv. Rozálie* začali príkre úbočia vrchu *Monte Pellegrino* priťahovať zbožných pustovníkov, ktorí tam zostávali uchvátení jej obdivuhodným príkladom a nazývali sa „Pustovníci *sv. Rozálie*“. Neskôr dokonca ich počet stúpol natoľko, že vytvorili komunitu, ktorá sa riadila regulou *sv. Františka* a bola schválená pápežom *Júliusom III.* Tak vznikla jedna z mnohých obmien serafínskeho poriadku, v ktorej názve bolo meno *Sv. Rozálie* a *Monte Pellegrino*. Po mnoho rokov bola táto jaskyňa cieľom množstva ľudových pútí. Zvlášť 4. septembra sa vydávali celé zástupy z *Palerma*, aby si uctili svätú pustovníčku na mieste, kde zomrela – odišla do neba.

⁶ SLIVKA, Michal. K problematike eremitizmu na Slovensku. In *Dejiny a kultúra rehoľných komunít na Slovensku*. Vyd. Trnavská univerzita Trnava 1994, s. 49.

Úcta k nej je staršia ako nájdenie jej telesných pozostatkov, ktoré objavili počas morovej epidémie, a ktorých slávnostné prenášanie mestom do *Dómu v Palerme* spôsobilo, že morová epidémia skončila. O šírenie kultu sv. Rozálie sa pričínila predovšetkým rehoľa jezuitov. Sv. Rozália je uctievaná ako pomocníčka proti moru a nákazlivým chorobám.⁷

Od počiatku Cirkvi boli muži a ženy, ktorí si zaumienili zachovávaním evanjeliových rád slobodnejšie nasledovať Krista a zbližša ho napodobňovať a viedli, každý svojím spôsobom, život zasvätený Bohu. Mnohí z nich z vnuknutia Ducha Svätého žili v samote, alebo založili rehoľné rodiny, ktoré Cirkev svojou autoritou ochotne prijala a schválila.⁸ V Cirkvi „akoby na strome, ktorý sa obdivuhodne a bohato rozvetvil na Pánovom poli zo semena zasiatého Bohom, vyrástli rozličné formy samotárskeho alebo spoločného života a rozmanité rodiny, ktoré sa zveľaďujú tak na osoh členov, ako aj pre dobro celého Kristovho Tela“.⁹ Pustovníci, bez toho, žeby vždy verejne skladali profesiu troch evanjeliových rád, „zasväcujú svoj život na Božiu chválu a na spásu sveta prísnejším odlúčením od sveta, tichom samoty, ustavičnou modlitbou a pokáním.“¹⁰ Poukazujú všetkým na tú vnútornú stránku tajomstva Cirkvi, ktorou je osobná dôvernosť s Kristom. Život pustovníka, skrytý očiam ľudí, je mlčanlivým ohlasovaním toho, ktorému pustovník zasvätil svoj život, lebo je pre neho všetkým. Je to osobitné povolanie nájsť na púšti v samotnom duchovnom boji slávu Ukrižovaného.¹¹

Pustovnícky život v stredoveku vyvoláva dojem anarchickej a neorganizovanej mníšskej spleti už len z dôvodu, že každý pustovník je jedinečný prípad a spoločné znaky sa vzájomne prepletajú. Benediktínsky historik *Jean Leclercq* (1963, s. 166) rozlíšil veľmi jednoduchou formou dve všeobecné kategórie pustovníkov v stredoveku: tí, o ktorých sa hovorí a tí, o ktorých sa nehovorí. Takisto okrem dvoch základných typov samotárov – stabilných a nestabilných rozlíšil ešte tri druhy (pustovníkov mníchov; nezávislých pustovníkov a skupiny alebo kongregácie pustovníkov). Stredoveký pustovník bol často nestabilný. Určitý druh dialektickej potreby ho nútil zmeniť miesto, miesto vplyvu, ktoré pritiahlo i laický svet, ba i žiaci žili s ním spoločne a pod. Ak sa chcel uberať za svojím poslaním, vyhľadával dobrovoľný exil – inde hľadal samotu. Vzorom sa stáva osamotený pustovník, ktorý v očiach širokých vrstiev laikov je naozajstným uskutočňovateľom ideálu prvých pustovníkov, ako najvznešenejší prejav kresťanského ideálu.¹²

⁷<http://www.famigliacristiana.it/articolo/santa-rosalia-l-eremita-che-salvo-palermo-dalla-pesto-con-un-sogno.aspx>

⁸ *Katechizmus Katolíckej Cirkvi*. Vydal Spolok sv. Vojtecha, Trnava 1999, čl. 918, s. 241.

⁹ Tamtiež.

¹⁰ *Katechizmus Katolíckej Cirkvi*. Vydal Spolok sv. Vojtecha, Trnava 1999, čl. 920, s. 242.

¹¹ Tamtiež.

¹² SLIVKA, Michal. K problematike eremitizmu na Slovensku. In *Dejiny a kultúra rehoľných komunít na Slovensku*. Vyd. Trnavská univerzita Trnava 1994, s. 52 – 53.

Slovenský archeológ a odborník na monasterológiu doc. PhDr. Michal Slivka, CSc. pri sledovaní eremitského hnutia pozoruje prvé výrazné impulzy pustovníkov pri zmienke o pustovníckom ráde Guilelmitov v 12. storočí z Talianska. V Uhorsku sa zasa v prameňoch z prvej polovice 13. storočia uvádzajú viaceré eremitské kongregácie, ktoré v zmysle vtedajšieho cirkevného práva podliehali biskupovi alebo často miestnemu ordinárovi. Preto je potrebné si všímať vplyv svetských a cirkevných donátorov ohľadom vplyvu jednotlivých patrocínii na prítomnosť kláštora alebo pustovne. Slovo *eremus* v písomných dokumentoch 11. a najmä 12. storočia, ale i neskoršie sa používalo v širšom zmysle slova, aby sa ním označilo akékoľvek „mníšske“ miesto.¹³

Pustovníci na Slovensku

Životu pustovníkov na Slovensku sa v minulosti vo svojich prácach venovali viacerí autori (J. Kútnik; Ratkoš; Slivka; Judák atď.), ktorých snahou bolo priblížiť ich pôsobenie širokej verejnosti na Slovensku, a tak poukázať na bohatstvo duchovného potenciálu potrebného pri šírení a zasievaní hlbokkej kresťanskej viery. Mníšstvo poznačené pustovníckym spôsobom života sa vo veľkej miere uplatnilo aj v našich krajoch. Podľa prof. Jozefa Kútnika – Šmálova bolo už v 9. storočí na našom území prepojenie Veľkomoravskej misie na čele so sv. Konštantínom-Cyrilom a Metodom a benediktínmi, ktorí mali na Slovensku vyše 30 kláštorov a pustovní.¹⁴ J. Kútnik tvrdí, že benediktínski mnísi na Morave prevzali od sv. Cyrila a Metoda sýrsko-palestínske a vôbec orientálne eremitské asketické reguly i praktiky. Sv. Metod ako predstavený na maloázijskom *Olympe*, sa s nimi mohol oboznámiť od sýrsko-palestínskych mníchov, ktorí utekali pred moslimami a hľadali útulok v byzantskej mníšskej enkláve. Tieto súvislosti dokazuje vo svojom diele v spojitosti so sv. Svoradom aj znalec starého východného mníšstva eremitského typu J. T. Milík tvrdí, že pod priamou redakciou sv. Metoda sa na Veľkej Morave preložila do domáceho jazyka a do patrikonu zaviedla *Zosimova Kefalaja* – stručný súhrn mysticko-asketických zásad, ktoré sa potom stali akousi metodikou eremitskej askézy.¹⁵ Existencia pustovní na Slovensku sa okrem najstarších benediktínskych vzťahuje aj na iné rády. Napríklad o kamaldulských mníchoch vieme s presnosťou, že tento pustovnícky rád mal svoje pustovne v Nitre (založené v roku 1691) a na Červenom Kláštore (založené v roku 1705). Na Slovensku mali svoje pustovne aj kartuziáni, paulíni, cisterciáni, premonštráti, františkáni, hieronymiti, atď.

Podľa štúdií archeológa Michala Slivku, ktorý sa vo svojej práci zaoberal eremitským hnutím, možno konštatovať o výrazných impulzoch predovšetkým z Ta-

¹³ SLIVKA, Michal. K problematike eremitizmu na Slovensku. In *Dejiny a kultúra reboľných komunít na Slovensku*. Vyd. Trnavská univerzita Trnava 1994, s. 59 – 65.

¹⁴ Tamtiež.

¹⁵ JUDÁK, Viliam. *Hviezdy slovenského neba*. Vyd. Naše kníhkupectvo J. Vojtech Grach Partizánske 1993, s. 45 – 46.

lianska, ktoré sa ešte v 13. storočí prejavovali v oblasti Šariša. Podľa týchto výskumov pustovníci žili na mnohých miestach Slovenska, napríklad: *Jaklovce*, kataster obce *Strohá Hôrka* naproti sútoku *Hnilca* a *Hornádu* /pustovník z Talianska/, *Mníšek nad Hnilcom* /rehoľný dom – krátka životnosť/, obec *Buzica*, *Moldava nad Bodvou* – Mníchova jaskyňa, *Lefantovce*, *Gombasek*, *Marianka*, *Ilia pod Sitnom*, *Mníchova lúka nad Klížskym Hradištom*, *Remetisko pri Rimavskej Sobote*, *Ozdín* (okr. Lučenec), pod Remetovou horou v katastri *Ruskej Novej Vsi* (okres Prešov), kataster obce *Lada* (okres Prešov), kataster obce *Vinné* v lese nazývanom *Senderov*, *Nitrianske Blatnica*, *Višňové*, *Kluknava*, vrch *Remecisko* /kataster *Michaloviec*/, *Blatné Remety*, *Jarovnice* /chotárny názov *Remjata*/, kataster obce *Ruská Nová Ves*, rozhranie obci *Lada* a *Nemcovce*, rozhranie katastrov *Záhradné* a *Fintice*, obec *Kamenica*, obec *Zlaté*, *Mníšek nad Hnilcom*, *Mníšek nad Popradom*, atď.¹⁶

Prvými písomne dokumentovo zaznamenanými pustovníkmi a svätcami sú dvaja benediktínski mnísi – svätí *Andrej-Svorad* a *Beňadik*, ktorí tu žili v 11. storočí. O ich živote napísal blahoslavený *Maurus* – benediktínsky mních veľmi dôležitý dokument pod názvom *Legenda o sv. Andrejovi-Svoradovi a Beňadikovi*. *Legenda* je prvým autentickým písomným dokladom, na základe ktorého boli sv. *Andrej-Svorad* a *Beňadik* svätorečení. Tento historický dokument hovorí nielen o svätosti mníchov, ale sa zaoberá životom pustovníkov, ktorí ako prví boli úradne kanonizovaní v Nitre 16. – 17. júla v roku 1083 za účasti kráľa sv. *Ladislava*. Maurova legenda vyniká nad ostatné uhorské legendy, pretože sa zaoberá slovenským prostredím (okolie Nitry a Trenčína). Rozdiel spočíva predovšetkým v tom, že predmetom opisu nie je patetická oslava skutkov kráľa, ale prosté poslanie života dvoch mníchov – pustovníkov, ktorí aj napriek svojmu odlúčeniu od sveta chcú byť užitoční. Vzácnosťou sú aj historické údaje, ktoré môžu aspoň sčasti vniesť svetlo do obdobia 11. storočia.¹⁷ Autentický dokument je zároveň aj našou najstaršou po latinsky písanou zachovanou stredovekou prózou.¹⁸ Na príhovor sv. *Andreja-Svorada* a *Beňadika* prestal mor v Nitre, a preto sa sv. *Andrej-Svorad* stal nielen patrónom mesta Nitry, ale spolu so sv. *Beňadikom* aj spolupatrónom Nitrianskeho biskupstva a celej Nitrianskej diecézy.¹⁹

¹⁶ SLIVKA, Michal. K problematike eremitizmu na Slovensku. In *Dejiny a kultúra rehoľných komunít na Slovensku*. Vyd. Trnavská univerzita Trnava 1994, s. 59 – 65.

¹⁷ JUDÁK, Viliam. Sv. Svorad-Andrej a Beňadik, slovenskí pustovníci. In *Dejiny a kultúra rehoľných komunít na Slovensku*. Vyd. Trnavská univerzita Trnava 1994, s. 279 – 280.

¹⁸ JUDÁK, Viliam. *Hviezdy slovenského neba*. Vyd. Naše kníhkupectvo J.Vojtech Grach Partizánske 1993, s. 13.

¹⁹ Aj na Slovensku máme postavených niekoľko kaplniek zasvätených sv. Rozálii (*Bratislava - Lamač* v roku 1682; *Košice* v roku 1715 /kaplnka spojená s činnosťou pustovníkov/; *Pezinok* v roku 1754, alebo 1730; *Ivanka pri Dunaji* v roku 1832; *Robožník* v roku 1832; *Štefanová* v roku 1885). Ich prítomnosť svedčí o prejave a vďačnosti Pánu Bohu za ukončenie morovej epidémie. Prieskumom sa zistilo, že skladba interiéru týchto kaplniek je veľmi podobná. Hlavný oltár vždy tvorí obraz, alebo plastika Najsvätejšej Trojice a potom plastiky, alebo maľby sv. Rozálie. Po bočných stranách oltára bývajú umiestnené plastiky, alebo obrazy sv. Šebastiána a sv. Rocha. Prieskum potvrdil, že morové kaplnky v rôznych sloven-

Košickí pustovníci

V. Wick opisuje historické udalosti kaplnky sv. Rozálie aj v súvislostiach s pôsobením košických pustovníkov. Tlmočník tohto diela Jozef Duchoň píše, že z archívnych dokumentov, konkrétne zo záznamov v protokoloch Mestskej rady sa dozvedáme, že pri kaplnke sv. Rozálie sa vyvinul pustovnícky život, kde sa pustovníci modlili, prinášali obete Pánovi a prosili o požehnanie pre mesto a jej obyvateľov. Tamojší pustovníci patrili ku skupine eremitov, ktorí už ako príslušníci niektorého mníšskeho rádu žili s poverením svojho predstaveného a diecézneho biskupa z náboženskej horlivosti osamelo, utiahnutí v blízkosti niektorého kostola alebo kaplnky, starajúc sa o tento objekt. Košická kaplnka sv. Rozálie a jej prepojenie so životom a pôsobením pustovníkov podnietilo myšlienku, aby magistrát na tomto mieste zriadil aj post duchovného pre potreby veriacich, ktorí žili v širokom okolí. Táto filiálka pre duchovného bola potrebná nielen preto, že uvedené miesta boli vzdialenejšie od mesta, ale najmä preto, že po večernom zatvorení mestských brán, keď sa už nedalo dostať na farský úrad, bolo potrebné poskytnúť aj v nočnom čase duchovnú pomoc ťažko chorým. Historický zápis potvrdzuje stabilitu u košických pustovníkov, ktorí pri kaplnke sv. Rozálie pustovníčili od roku 1730 až do roku 1831. Konkrétne mená a priezviská pustovníkov napovedajú ich slovenský pôvod a národnosť. Zaujímavosťou je aj zmienka o konkrétnom funkčnom zaradení pustovníka, ktorého finančne podporovala ako svojho mestského zamestnanca Mestská rada. Písomné doklady dosvedčujú, že Mestská rada mala veľmi veľký záujem, aby sa v kaplnke sv. Rozálie stále konala bohoslužba, a to aj za cenu absencie pustovníka, kedy hľadala rôzne cesty riešenia. (Napríklad: Mestská rada viackrát písomne žiadala o zabezpečenie kňaza pre kaplnku u jágerského biskupa; alebo počas absencie pustovníka promptne zabezpečila jeho zastupovanie pátrami dominikánmi, a to aj za cenu daňových úľav pre dominikánov až na 20 rokov; alebo celý rok neúnavne hľadali riešenie obsadiť prázdne miesto pustovníka kňazom aj medzi svetskými kňazmi zo širokého okolia Košíc).²⁰

Podľa historických dokumentov sa košickí eremiti nazývali pustovníkmi od sv. Rozálie. V jednej z hypotéz sa predpokladá, že boli určitým spôsobom ovplyvnení spoločenstvom spomínaných pustovníkov sv. Rozálie, ktorí pochádzali z Talianskeho Palerma. Informácie o košických pustovníkoch možno nájsť aj v knižnej publikácii pod názvom *Sprievodca po košických kostoloch – kostol na Kalvárii*

ských regiónoch, ktoré sú zasvätené sv. Rozálii, majú akoby rovnakú „okopírovanú“ interiérovú skladbu oltára, s využitím „rovnakých“ patrónov a ochrancov proti morovej rane.

²⁰ WICK, Vojtech. História kaplnky svätej Rozálie. Časť prvá. In *Košický večer*, VIII, 10.1.1997. In *Magazín*, 1997, II, č. 2, s. 6; História kaplnky svätej Rozálie. Časť druhá. In *Košický večer*, VIII, 17.1.1997. In *Magazín*, 1997, II, č. 3, s. 6; História kaplnky svätej Rozálie. Časť tretia. In *Košický večer*, VIII, 24.1.1997. In *Magazín*, 1997, II, č. 4, s. 6; História kaplnky svätej Rozálie. Časť štvrtá. In *Košický večer*, VIII, 31.1.1997. In *Magazín*, 1997, II, č. 5, s. 6; História kaplnky svätej Rozálie. Časť piata. In *Košický večer*, VIII, 7.2.1997. In *Magazín*, 1997, II, č. 6, s. 6; História kaplnky svätej Rozálie. Časť siedma. In *Košický večer*, VIII, 21.2.1997. In *Magazín*, 1997, II, č. 8, s. 6; Tlačiareň sv. Alžbety, Košice, 1935.

a kaplnka sv. Rozálie, ktorú vydal kolektív autorov v roku 2000. Spoluautor publikácie Jozef Halász vo svojom príspevku prezentuje eremitskú kaplnku s cintorínom a informuje, že v roku 1730, 15 rokov neskôr po postavení kaplnky, Mestská rada nechala postaviť aj pustovňu sv. Ladislava. Sumarizácia týchto jedinečných údajov v skrátenej forme autenticky postupne vykresľuje vybrané udalosti zo života konkrétnych osôb – pustovníkov a informuje o ich poslaní, akým bola ich služba Bohu a ľuďom.

Prvým oficiálnym pustovníkom pri kaplnke sv. Rozálie bol Žigmund Pettő.

- 14. december 1730

Prvému pustovníkovi Žigmundovi Pettővi od sv. Rozálie, ktorého meno a priezvisko zaznamenala zápisnica Mestskej rady, bola hospodármi mesta odsúhlasená almužna v hodnote troch mariánskych toliarov.

- 4. december 1731

Údaj v zápisnici Mestskej rady (pustovníkovi Žigmundovi Pettővi od sv. Rozálie bol hospodármi určený 1 toliar).

- 6. septembra 1733

Mestská rada zainteresovala v kaplnke sv. Rozálie aj pátrov dominikánov, ktorým odpustila na 20 rokov platenie dane z vinice s podmienkou, že 5-krát ročne v kaplnke odslúžia sv. omšu za požehnanie vinohradov. Dominikáni prijatú ponuku potvrdili dokladom z 13. septembra 1733.

- 7. decembra 1733

V protokole Mestskej rady je už spomenutý aj pustovník brat Ondrej, ktorému bolo povolené bývať v pustovni pri kaplnke sv. Rozálie. Z ďalšieho archívneho dokumentu sa dozvedáme aj jeho priezvisko, keď z pozostalosti Štefana Suvegesa – Ružomerského boli pustovníkovi Ondrejovi Trajčíkovi vyplatené tri mariánske toliare.

- 24. september 1734

Pustovník Ondrej Trajčík prijal ako almužnu od Daniela Kováča tri „mariáše”.

- 15. január 1735

Mestská rada pustovníkovi Ondrejovi Trajčíkovi odsúhlasila celoživotne každoročnú peňažnú výpomoc 40 uhorských florénov za účelom dosiahnutia kňazského stavu, aby neprestajne prosil Pána Boha o požehnanie pre tento kraj a neprestal mu prinášať obeť.

- 5. marec 1736

Hospodárovi sa nariaďuje, aby pustovníkovi Ondrejovi Trajčíkovi, ktorý mal cestovať do Jágra na prijatie sviatosti kňazstva, bolo postarané o úplné pustovnícke oblečenie zo súkna, ktoré nazývali *paduánskym*.

- Roky 1736 až 1748

Pustovník Ondrej Trajčík po kňazskej vysviacke vykonával bohoslužby v kaplnke sv. Rozálie.

- 5. december 1736

Podľa nariadenia sa dôstojnému otcovi *Ondrejovi Trajčíkovi* bude pre účely slúženia sv. omši vydávať týždenne jedna miera vína po 18 denárov.

- Rok 1739

Zápisnica košického magistrátu spomína ďalšieho kňaza – pustovníka otca *Leopolda Waltera*, ktorý koná bohoslužby aj na Kalvárii v Košiciach.

- 29. december 1739

Podľa nariadenia sa otcovi pustovníkovi *Leopoldovi Walterovi* má vyplatiť 10 uhorských florénov za zdravie magistrátu a trvalosť mesta. Ako almužna mu majú byť vyplatené 4 florény a 98 denárov.

- 8. marec 1740

Podľa nariadenia sa pustovníkovi *Leopoldovi Walterovi* od Kalvárskej hory od magistrátu každoročne doživotne vyplatí 25 uhorských florénov ako stravné s podmienkou, že raz týždenne v každom roku bude obetovať jednu sv. omšu za zachovanie mesta a odvrátenie moru, hladu a vojen.

- Roky 1740 až 1749

V dokumente nazývanom „*Conventionale*“, v ktorom sa zaznamenávali príjmy mestských zamestnancov z tohto obdobia, boli každoročne pravidelne evidované aj tieto dve položky: Dôstojnému otcovi pustovníkovi *Trajčíkovi* od sv. Rozálie 40 florénov. Dôstojnému otcovi pustovníkovi *Walterovi* od Kalvárie 25 florénov. Tieto sumy boli z mestskej pokladnice každoročne vyplácané duchovným pustovníkom zamestnaným na Rozálii a časom aj na Kalvárii. (Dôležitý doklad dokazuje pôsobnosť pustovníkov nielen v kaplnke sv. Rozálie, ale aj na Kalvárii v Košiciach).

- 16. apríl 1748

Na košickom farskom úrade v Matrike mŕtvych sa nachádza záznam, že pustovník kaplnky sv. Rozálie *Ondrej Trajčík*, člen rádu sv. Františka, bol vo veku 48 rokov posilnený všetkými sviatosťami.

- Roky 1748 až 1749

Košická Mestská rada sa po smrti františkánskeho pustovníka *Ondreja Trajčíka* sústavne starala o zabezpečenie duchovného pre kaplnku sv. Rozálie.

- 14. apríl 1749

Kaplnka sv. Rozálie dostala svojho nového duchovného – pustovníka v osobe *Ondreja Leščanského*, ktorý tu v rámci slávania svojich primícií dostal 8 florénov, 50 holiieb vína po 18 denárov a súdok piva.

- Rok 1749

Mestská rada poverila pustovníka *Ondreja Leščanského* aj duchovnou správou Kalvárie s ročným platom 25 florénov z dôvodu, že pustovník *Leopold Walter* – duchovný z Kalvárie, odišiel zo svojho miesta.

- 20. máj 1750

Pustovník *Ondrej Leščanský* bol nasledujúci rok poverený aj zastupovaním v meste v špitálskom kostole. Z dôvodu uľahčenia tejto činnosti mu magistrát mesta Košíc poskytol z mestského majera koňa. Toto zastupovanie trvalo do roku 1752.

- Rok 1759

V historickom pojednávaní o dejinách františkánov od *Urbana Fridricha* vydaného v roku 1759 sa píše o zvyku, kedy košickí veriaci dvakrát do roka (na slávnosť Nanebovstúpenia Pána a v nedeľu počas oktávy sv. Rozálie) vyšli so slávnostnou procesiou ku kaplnke sv. Rozálie. Tento doklad opätovne potvrdzuje prítomnosť pustovníkov, keď spomína: „Na oboch posvätných miestach žijú pustovníci.” /V historickom pojednávaní sa myslí na Kalváriu a kaplnku sv. Rozálie/.

- 5. máj 1760

Vo svojom prípise richtár a senát mesta Košíc požadujú od pustovníka *Ondreja Leščanského*, aby sa úplne zasvätil iba službe pre kaplnku sv. Rozálie a nebral na seba iné činnosti a povinnosti.

- 10. júl 1762

Na prosby Košičanov a po sprostredkovaní jágerským biskupom *Karolom Esterházy* kaplnka sv. Rozálie dostala pápežský dekrét – možnosť získania odpustkov od pápeža *Klementa XIII.* Každý, kto navštíví kaplnku sv. Rozálie na sviatok *sv. Rozálie*, alebo prvú nedeľu po sviatku *sv. Rozálie*, a skutočne oľutuje svoje hriechy, vyspovedá sa, posilní sa sv. prijímaním a pomodlí sa na úmysel sv. otca, získava odpustky. Pápežské odpustky veľmi prispeli k budovaniu vzťahu k tomuto „miestu odpustkov” nielen pre Košičanov, ale aj veriacich z okolia, ktorí sem prichádzali vo veľkom počte.

- Roky 1762 až 1797

Košický magistrát veľmi ochotne podporoval pustovníkov, presne im vyplácal ročné finančné náležitosti, staral sa o údržbu ich obydlí, zabezpečoval ich omšovým vínom, palivovým drevom a poľnohospodárskymi produktmi.

- 30. september 1763

Inšpektori mestských dôchodkov mali vydať pustovníkovi *Jozefovi Strohmerovi* šesť vozov dreva.

- 6. október 1764

V pustovni zomiera pustovník – duchovný brat *František Penner*. Ide o najstarší záznam o úmrtí pustovníka, ktorý bol z pustovne pochovaný hneď vedľa kaplnky sv. Rozálie.

- V roku 1766

Zomiera brat pustovník *Ján Strohmer*.

- 28. december 1773

Obilní hospodári vydali bratovi pustovníkovi od sv. Rozálie, ktorý sa stará o kaplnku dva kýble obilia a 1 kýbeľ luštenín.

- V roku 1773

Zomiera otec pustovník *Ondrej Leštinský*.

- 22. júl 1774

Mestská rada sa obrátila so žiadosťou na jágerského biskupa, aby vymenoval nového duchovného – pustovníka pre kaplnku sv. Rozálie.

- Rok 1774

Jágerský biskup pre nedostatok kňazov nevedel zabezpečiť osobitného duchovného pre kaplnku sv. Rozálie. Mestská rada sa sama pokúšala získať na túto úlohu niektorého kňaza z okolia.

- 5. august 1774

Mestská rada oslovila kňaza *Jána Golského*, ktorému za službu ponúkala ročnú plácu 74 rýnskych florénov a 10 grajciarov.

- Rok 1774

Obsadenie miesta duchovného stále meškalo. Pustovňa medzitým začala chátrať, takže brat pustovník *Štefan Grmanec* predložil Mestskej rade v záujme tejto veci žiadosť o opravu strechy. V liste opätovne konštatuje absenciu kňaza – pustovníka, o ktorého je, ako aj on sám píše „ochudobnený”.

- 26. apríl 1775

Mestská rada opätovne prosí jágerského biskupa o pridelenie kňaza pre kaplnku sv. Rozálie.

- V roku 1778

Zomiera brat pustovník *Štefan Grmanec*.

- V roku 1797

Zomiera farár pustovník *Pavol Mošovič*.²¹

Písomné údaje autenticky približujú udalosti zo života košických pustovníkov. Hodnotu pustovníckeho spôsobu života výstižne charakterizuje aj zakladateľ kartuziánskeho rádu sv. Bruno, keď hovorí: „*Koľko úžitku a božskej radosti prináša samota a mlčanie v púšti vedľa len tí, ktorí ju poznajú z vlastnej skúsenosti. Tu sa môžu mocní muži uzobrať v sebe, koľko si prajú, a v sebe tiež ostať; vytrvalo sa snažiť o čnostný život a užívať nebeské ovocie milosti. Tu si skúšajú nadobudnúť také oko, ktorého jasný pohľad z čistej lásky raní Ženícha; oko, ktoré je – čisté a bystré – zamilované len do Boha. Tu sviatkujú v činnej nečinnosti a odpočívajú v striedanej činnosti. Tu udeľuje Boh*

²¹ WICK, Vojtech. História kaplnky svätej Rozálie. Časť prvá. In *Košický večer*, VIII, 10.1.1997. In *Magazín*, 1997, II, č. 2, s. 6; História kaplnky svätej Rozálie. Časť druhá. In *Košický večer*, VIII, 17.1.1997. In *Magazín*, 1997, II, č. 3, s. 6; História kaplnky svätej Rozálie. Časť tretia. In *Košický večer*, VIII, 24.1.1997. In *Magazín*, 1997, II, č. 4, s. 6; História kaplnky svätej Rozálie. Časť štvrtá. In *Košický večer*, VIII, 31.1.1997. In *Magazín*, 1997, II, č. 5, s. 6; História kaplnky svätej Rozálie. Časť piata. In *Košický večer*, VIII, 7.2.1997. In *Magazín*, 1997, II, č. 6, s. 6; História kaplnky svätej Rozálie. Časť siedma. In *Košický večer*, VIII, 21.2.1997. In *Magazín*, 1997, II, č. 8, s. 6; Tlačiareň sv. Alžbety, Košice, 1935.

svojim atlétom po namáhavom boji vytúženú odmenu: pokoj, ktorý svet nepozná a radosť v Duchu Svätom“.²²

Doc. Michal Slivka vo svojom príspevku *K problematike eremitizmu na Slovensku* poukazuje, že mnohé stopy pustovníckeho mníšstva v toponymii Slovenska je potrebné skúmať „prípád na prípad“. Pri skúmaní je potrebné vychádzať z konkrétnych historických daností samotného prostredia. Treba mať na zreteli, že každý pustovník je „jedinečný prípad“ a spoločné znaky sa tiež miešajú. Preto je skoro nemožné ich zovšeobecňovať do jedinej kategórie a dávať im akýkoľvek inštitucionálny štatút. P. Ratkoš poznamenáva, že treba rátať aj s pustovníkmi laického typu. Ako príklad uvádza, že pred koncom 13. storočia mohol v liptovskej sielnickej doline pustovníčiť nejaký pustovník, ktorého obyvatelia nazývali *Svoradom* vo význame „pustovník“, a to vzhľadom na živú tradíciu skutočného nitrianskeho pustovníka. Pri sledovaní toponymických názvov, ale i frekvencie kultov eremitskej proveniencie je potrebné vychádzať z konkrétnych historických daností prostredia, v ktorom sa vyskytujú, resp. kulty sa často udomácňovali, pod vplyvom donátorov či už svetských alebo cirkevných. Treba rozlíšiť schému „typu“ života pustovníkov, či archetyp, a potom uviesť spoločné a stále vlastnosti pustovníckeho spôsobu života. Latinské slová *eremus* /pustý, samota/, *eremita* /pustovník/ značia teda podmienku poznania SLOVA a samozrejme meditácie PÍSMA. Pustovníci patristickej doby svoj život viedli v súlade so slovom evanjelia tak, aby každý skutok zaručovali a overovali textom PÍSMA pre spásu duše. Bývalo zvykom recitovať texty Písma spamäti alebo počúvať i meditoval výroky skúsených pustovníkov starcov. V takomto poradí uvádza napr. *Maurus* rozhodnutie *Svorada-Andreja* za pustovnícky spôsob života, že „vkročil do samoty pustovne“.²³

Košickí pustovníci a kult nitrianskych eremitov

Košickí pustovníci si okrem svojej hlavnej patrónky *sv. Rozálie* „zobrali“ za vzor eremitského spôsobu života aj príkladný život nitrianskych pustovníkov *sv. Andreja-Svorada* a *Beňadika*, ktorí vynikali prísnou askézou. *Svorad* sa narodil okolo roku 980 ako syn chudobných roľníckych rodičov. Koncom X. storočia si zriadil pustovňu v mestečku *Tropie*, na území krakovskej diecézy v Poľsku, ktorú začiatkom XI. storočia opustil, a vstúpil do benediktínskeho kláštora *sv. Hypolita* na vrchu *Zobor* pri Nitre, kde prijal rehoľné meno *Andrej* a žil tam ako mních. Z kajúcnosti vo dne klčoval les, v noci prebdieval na modlitbách, a to v dutine dubového kmeňa, ktorý zvnútra obložil trnám a klinmi, aby sa tak pri usnutí po sediačky hneď prebudil k modlitbe. Nad hlavou mal železnú obruč, z ktorej viseli zavesené kamene, o ktoré sa spánkom a pôstom unavená hlava udierala. Vo Veľkom pôste denne po-

²² <http://www.kartuzija-pleterje.si/slv/duhovnost.html>

²³ SLIVKA, Michal. K problematike eremitizmu na Slovensku. In *Dejiny a kultúra rehoľných komunít na Slovensku*. Vyd. Trnavská univerzita Trnava 1994, s. 29.

žíval iba jeden orech, následkom čoho často upadal do mdlôb. Po jeho smrti našli na jeho bedrách kajúci pás zo železnej reťaze, ktorá sa mu zaryla až do tela. Zomrel okolo roku 1034 a bol pochovaný v katedrálnom chráme v Nitre sv. Emeráma.²⁴

Beňadik po smrti Svorada žil tri roky na *Skalke pri Trenčíne* a podľa svojho učiteľa viedol veľmi prísny život. Prepadli ho však zbojníci, ktorí ho zviazali a zhodili do rieky *Váh*. Ľudia dlho hľadali jeho telo, ale bez výsledku. Zbadali však, že jeden orol cez celý rok sedával na brehu *Váhu*, akoby niečo pozoroval. A skutočne našli telo, ktoré bolo po roku neporušené, akoby bol *Beňadik* len nedávno zomrel. Jeho telo pochovali vedľa svojho učiteľa Svorada v Nitrianskej bazilike. V roku 1083 Andreja-Svorada a *Beňadika* aj spolu s kráľom Štefanom, jeho synom Imrichom a Gerardom medzi prvými kanonizoval z podnetu kráľa sv. Ladislava pápež Gregor VII.²⁵

V období morovej epidémie v Nitre telesné pozostatky pustovníkov sv. *Andreja-Svorada* a *Beňadika* niesli v procesii cez mesto pátri piaristi. Počas morovej rany bola situácia v Nitre viac než žalostná. Vo Vatikánskom tajnom archíve²⁶ sa medzi inými uvádzajú aj informácie farára, a tiež kamaldulského mnícha *L. Radošaniho*, že po „zúriacom“ more v Nitre počet obyvateľov klesol na 5 000. Z roku 1740 sa nachádza aj informácia iného kamaldulského mnícha relátora *P. Félix*a, ktorý uvádza počet kresťanov 2000. Čanadský kanonik *Karol Reve* zasa uvádza 4000 obyvateľov mesta.²⁷ Prosebná procesia sa vtedy „zamoreným“ mestom pohla dňa 29. mája 1739 pod vedením biskupského vikára *Štefana Nozdrovického* spolu s najsvätejšou Sviatosťou Oltárnou. Dňa 17. júla (v deň liturgického sviatku sv. *Svorada* a *Beňadika*) v roku 1739 boli ich relikvie vyložené k úcte pod hradom. K vystaveným relikviám viedol procesiu aj farár z časti Dolné mesto a tichú sv. omšu vonku pod stanom celebraval kanonik *František Nyáray*. Veriaci z jednotlivých častí mesta boli od seba kvôli moru oddelení. Podľa písomných svedeckých záznamov je známe, že morová rana v Nitre prestala práve na príhovor svätých pustovníkov, čím sa spoločne so sv. Rozáliou a ďalšími spomínanými svätcami stali ochrancami vzývanými proti moru. (Podobná situácia s náhlym ukončením moru sa udiala už v spomínanom talianskom *Palerme*, kedy počas procesie s relikviami sv. *Rozálie* prestal mor v meste).²⁸

²⁴ JUDÁK, Viliam. *Hviezdy slovenského neba*. Vyd. Naše kníhkupectvo J.Vojtech Grach Partizánske 1993, s. 71.

²⁵ Tamtiež. s. 110 – 111.

²⁶ *Archivum Nunc. Wiena Procesi Vesc. Abbati*; Indici 1055 III, vol. 410.

In <https://www.kbs.sk/obsah/sekcia/h/cirkevne-provincie/p/rimskokatolicka-cirkev/c/historia-nitrianskej-diecezy-3>

²⁷ Tamtiež.

²⁸ JUDÁK, Viliam. *Hviezdy slovenského neba*. Vyd. Naše kníhkupectvo J.Vojtech Grach Partizánske 1993, s. 86.

Po skončení morovej epidémie si „vydýchla“ celá Európa. Na mnohých miestach ľudia z vďačnosti začali stavať pamätníky, morové stĺpy a kaplnky, kde odprosovali Pána Boha za svoje hriechy a ďakovali za

V súvislosti s košickými pustovníkmi úzko súvisí aj kult nitrianskych pustovníkov, ktorého pozornosť si zasluhuje zaujímavá prezentácia mobiliáru kaplnky sv. Rozálie. Na dverách hlavného ambitového oltára sú totiž namaľované *sv. Andrej-Svorad* a *Beňadik*. Niektorí odborní kritici v minulosti tvrdili, že tieto obrazy sú v kaplnke sv. Rozálie od prvopočiatku, súvisia so zhotovením oltára a s určitosťou nemohli vzniknúť po roku 1784.²⁹ V súčasnosti však odborníci zistili, že autorom malieb *sv. Andreja-Svorada* a *Beňadika* na bočných drevených ambitových oltárnych dverách je maliar a grafik *Erazmus Schrött* (*1755 Buglovce – †20.2.1804 Košice), ktorý bol pri maľovaní dverových obrazov v roku 1797³⁰ inšpirovaný medirytinami starých majstrov. Autorom dvoch najstarších medirytín, ktoré zobrazujú *sv. Andreja-Svorada* a *Beňadika* bol majster *Maerten de Vos J. Sadeler* /1532 – 1603/, ktorý ich vyhotovil v rokoch 1593 až 1594. Ďalšie medirytinové ilustrácie vyhotovil *Sebastien Le Clerc* /1637 – 1714/ v roku 1692, ktorý robil gravírovacie práce pre kráľovský dom a špecializoval sa na jemné reprodukčné výkresy, leptanie a rytiny obrazov. Podobne sa problematike venoval aj *Johann Jakob Hoffmann* /1635 – 1706/ švajčiarsky teológ, historik a lexikograf.³¹ Vďaka týmto zobrazeniam, ktoré inšpirovali *E. Schröta* k maľbe, vieme s určitosťou, že naši košickí pustovníci počuli o živote nitrianskych eremitov a nepriamo sa stávali aj šíriteľmi ich úcty. Vedomosť o asketickom živote nitrianskych pustovníkov sa dostávala až za hranice Nitrianskej diecézy. „Eremiti z ambitových dverí“ hlavného oltára sa denne „prihovárali“ košickým pustovníkom počas ich hlbokého kontemplatívneho spôsobu modlitby a rozjímania. Úcta košických pustovníkov sv. Rozálie voči našim slovenským pustovníkom *sv. Andrejovi-Svoradovi* a *Beňadikovi* spôsobovala ich odhodlanie nasledovať ich vo viere v kajúcom spôsobe života.

Na obraze z pravej strany dverového oltára kaplnky sv. Rozálie so zobrazením *sv. Andreja-Svorada* je po latinsky napísaný nápis: „*S. Andreas Zoerardus, in monte Zobor ad Nitriam Sub S. Stephano Rege Hungariae eremiticam vitam ducens, obijt Martyr*“. (Sv. Svorad, za panovania sv. Štefana uhorského kráľa, žil ako pustovník na hore Zobor pri Nitre, zomrel ako mučeník). *Sv. Andrej-Svorad* je na obraze zobrazený v habite hnedého sfarbenia sediaceho v upravenej dutine dubového kmeňa stromu, v ktorom sú nabité ostne a bodliaky. Habit *sv. Svorada* je na ramene ľa-

ukončenie zúriacej „čiernej smrti“. (Príklad ukončenia morovej epidémie sa stal aj v meste Trnava, kedy počas morovej rany začal starobyľý obraz Panny Márie slziť krvavý pot. S obrazom Panny Márie sa vtedy v procesii kráčalo mestom s prosbou k Bohu za odvrátenie morovej rany, a mor skončil. Po viac ako 300 rokov sa spomenuté procesie s milostivým obrazom Panny Márie Trnavskej cez mesto s vďačnosťou konajú až po dnes).

²⁹ NINÍK, Ján. Slovenská tradícia Košíc a okolia. In *Nová práca*, ročník III, september 1947. Vydal SSV 1947, s. 1 – 3.

³⁰ BUGANOVÁ K. - MARKUŠOVÁ K. *Sakrálné pamiatky v Košiciach*, Vyd. Košice 2009, s. 175.

³¹ http://barok.me/KAT/KAT_HJ.htm#Hoff

vej ruky roztrhaný ostňami, podobne ako je to vidieť aj na zobrazení medirytiny zo 17. storočia.

Kaplnka sv. Rozálie v Košiciach: *Erazmus Schrött – Sv. Andrej-Svorad*³²

Na náprotivnej ľavej strane dverového ambitového oltára kaplnky pod zobrazením sv. Beňadika je tiež po latinsky napísaný nápis: „*S. Benedictus Sancti Andreae Zoerardi discipulus, ab ethnicis laironibus graviter sauciatus, supra Trencinum in Vagum, tunc Szkalkam subterfluentem dejactus, obyt martyr*“ (Sv. Beňadik, učeník sv. Svorada ťažko zranený pohanskými lupčákmi a zhodený nad Trenčínom pri Skal-

³² Foto: Ing. J. Grocký; Úprava: Mgr. P. Astrab.

ke do Váhu, zomrel ako mučeník). Sv. Beňadik je zobrazovaný v habite čiernej farby, ako kľáč s ružencom pred sochou Panny Márie, podobne, ako je to scénicky vidieť aj na obrazení medirytiny zo 17. storočia.

Kaplnka sv. Rozálie v Košiciach: *Erazmus Schrött* – Sv. Beňadik³³

Najnovší prieskum potvrdil, že maliar *Erazmus Schrött* pred maľovaním nitrianskych pustovníkov pre oltár sv. Rozálie v Košiciach navštívil aj Nitriansku katedrálu sv. Emeráma, kde sa inšpiroval a rozhodol, že zobrazí sv. Svorada v habite hnedého sfarbenia a sv. Beňadika v habite čierneho sfarbenia. Osobná návšteva nitrianskej katedrály sv. Emeráma pravdepodobne „dopomohla“ k jeho rozhodnutiu

³³ Foto: Ing. J. Grocký; Úprava: Mgr. P. Astrab.

vyriešiť farebnosť oblečení – habitov *sv. Svorada a Beňadika* na ambitových dverách oltára Košickej kaplnky sv. Rozálie. Vieme, že sv. Andrej-Svorad a Beňadik boli benediktínskymi mníchmi, ktorí vždy nosili habity čierneho sfarbenia. Pri ikonografickom zobrazení našich pustovníkov však ide o určitú špecifickosť, nakoľko sa podľa mnohých známych i menej známych dostupných pamiatok v Nitrianskej katedrále nachádzajú rôzne zobrazenia *sv. Svorada a Beňadika*. Zobrazenia nitrianskych pustovníkov „prezrádzajú“, že v minulosti si ich každá rehoľná komunita „obliekla“ do habitu svojho vlastného rehoľného spoločenstva. Práve preto nachádzame zobrazenia *sv. Andreja-Svorada a Beňadika*, napr. u františkánov oblečených v hnedých habitoch, u kamaldulských a pavlínskych mníchov v bielych habitoch, u benediktínov v čiernych habitoch.

Analogické ikonografické stvárnenie s rozličnou farebnou odlišnosťou – „nejednotnosťou“ oblečenia habitu nitrianskych pustovníkov nájdeme aj vo viacerých zobrazeniach hlavnej lode Nitrianskej katedrály. Tieto rozdielnosti iba potvrdzujú „privlastňovanie“ svätcov k vlastnej reholi, čo však bolo prejavom väčšej úcty voči nim. Napríklad na hlavnom oltári sa nachádza socha *sv. Andreja-Svorada* vo františkánskom rúchu s povrazom previazaným cez pás s uzlíkmi. Na protiľahlej strane toho istého oltára je socha *sv. Beňadika* s prepásaným opaskom, aký nosia benediktíni. Ďalšie zobrazenie je na západnej stene tzv. Horného kostola Nitrianskej katedrály v rokokovom štýle, kde je *sv. Andrej-Svorad* zobrazený v benediktínskom habite a na náprotivnej strane *sv. Beňadik* v habite s previazaným povrazom cez pás, aký nosia františkáni. Iné zobrazenie je na bočnom oltári *sv. Barbory*, na ktorom sa nachádza kamenná plastika *sv. Andreja-Svorada* vo františkánskom habite s prepásaným povrazom cez pás a uzlíkmi, a podobne je to aj v prípade *sv. Beňadika* prezentovaného vo františkánskom habite. Schodisko do katedrály je ozdobené sochami svätcov, medzi ktorými sú aj *sv. Andrej-Svorad a Beňadik*, obaja sú zobrazení v benediktínskom oblečení.

Z liturgických predmetov je zaujímavé strieborné pozlátené cibórium pochádzajúce zo zoborského kamaldulského kláštora z roku 1775, na ktorom sú *sv. Andrej-Svorad a Beňadik* zobrazení na farebných emailoch oblečení v bielych kamaldulských habitoch. Na inom pozlátenom kalichu pochádzajúcom z 18. storočia sú zase *sv. Andrej-Svorad a Beňadik* zobrazení v habitoch s previazaným povrazom cez pás, čo nenasvedčuje tomu, že by išlo o benediktínskych mníchov. Zaujímavé je aj emailové zobrazenie medailónu z kalicha vikára Bartoššika z roku 1929, ktorý predstavuje pustovníkov v hnedých – františkánskych habitoch. „Najsilnejšou“ inšpiráciou pri rozhodnutí maľovať nitrianskych pustovníkov v kaplnke sv. Rozálie „dopomohla“ maliarovi *Erazmovi Schröttovi* stropná freska hlavnej lode chrámu sv. Emeráma. Autorom tejto fresky zobrazujúcej scény zo života pustovníkov bol viedenský barokový maliar *Ján Štefan Bopovský-Bujak* v roku 1753. Na freske je *sv. Andrej-Svorad* zobrazený v hnedom habite a *sv. Beňadik* v habite čierneho sfarbenia.

Zobrazenie Nitrianskych pustovníkov na stropnej freske hlavnej lode
Katedrály sv. Emeráma v Nitre

Záverom možno konštatovať, že patrónmi košických pustovníkov, ktorých počiatky sú spojené s kaplnkou sv. Rozálie, sa okrem pustovníčky z Palerma stali aj nitrianski pustovníci, ktorí im ustavične pripomínali ich pustovnícke povolanie a úlohu prosiť Pána za odvrátenie moru, chorôb a vojny aj v budúcnosti. Motív zobrazených malieb na ambitových dverách oltára maliar riešil „kopírovaním“ medirytiny zo 17. storočia. Pri maľovaní použil identickú farebnosť habitov z Nitrianskej katedrály, kde sú na stropnej freske zobrazení *sv. Andrej-Svorad* v hnedom – františkánskom habite a *sv. Beňadik* v čiernom – benediktínskom habite. Rôznorodosť zobrazení potvrdzuje nielen určité „privlastňovanie“ si nitrianskych svätcov „za svojich“, ale v kontinuite s jednotlivými zobrazeniami v Nitrianskej katedrále obrazne svedčí aj o vzájomnom zjednotení vo veľkej úcte a snahe nasledovať ich príkladný pustovnícky život. V kulte nitrianskych pustovníkov košickej kaplnky sv. Rozálie je hmatateľný prejav jednoty medzi spirituálnym spôsobom života pustovníkov východného Slovenska a eremitmi na západe našej krajiny. Prostredníctvom jednoty pustovníkov v ich autenticky prežívanom duchovnom zameraní a stále duchovné spojenie prostredníctvom kultu sv. Andreja-Svorada a Beňadika sa upevňovala a šírila viera medzi obyvateľmi celého Slovenska. Tieto vzácne informácie nás môžu povzbudiť k väčšej úcte nielen voči kaplnke sv. Rozálie, ale aj k obnove tohto miesta v duchu nasledovania a súčasne i modlitby za dar nových

pustovníkov, ktorí by boli pokračovateľmi svätých mužov, pričom by zároveň plnili záväzky našich predkov.

RESUMÉ

Kaplnka sv. Rozálie v Košiciach bola postavená v roku 1715, ako prejav vďačnosti Pánu Bohu za ukončenie morovej epidémie. Archívne dokumenty Mestskej rady o 15 rokov neskôr potvrdzujú, že sa pri kaplnke sv. Rozálie vyvinul pustovnícky spôsob života. Košickí pustovníci tu žili až do roku 1831. Ich mená, priezviská a funkčné zaradenie jasne uvádzajú písomné údaje Mestskej rady, ktorá veľmi podporovala ich pôsobenie a činnosti vykonávať v kaplnke stálu bohoslužbu. Existencia kaplnky na tomto mieste poukazuje na svoju úlohu byť pamiatkou na morovú ranu, a v budúcnosti miestom modlitby za odvrátenie nebezpečenstva morovej epidémie.

Z tohto dôvodu interiér kaplnky sv. Rozálie tvorí barokový mobiliár s drevenými plastikami a obrazmi svätcov a svätíc, ktorí sú patrónmi a ochrancami proti morovej rane. Medzi nimi sú na ambitových dverách hlavného oltára kaplnky zobrazení aj nitrianski pustovníci *sv. Andrej-Svorad a Beňadik*, na ktorých príhovor prestal mor v Nitre. Na základe autentického písomného historického dokumentu *Maurovej legendy* boli úradne kanonizovaní 16. – 17. júla v roku 1083 v Nitre. Ikonografickým skúmaním prezentovaných malieb *sv. Andreja-Svorada a Beňadika* na drevených dverách kaplnky sa potvrdilo, že maliar *Erazmus Schrött* na obrazoch kopíroval motív sv. pustovníkov z medirytiny, ktorej prvým autorom bol *Maerten de Vos J. Sadeler* v 16. storočí. Oblúbenosť a šírenie tohto motívu, je zjavné aj v prípade medirytiny vyhotovenej *Johannom Jakobom Hoffmannom* v 17. storočí. Vďaka vzácnym dielam, ktoré inšpirovali *E. Schröta* k maľbe je možné zdokumentovať a potvrdiť, že košickí pustovníci počuli o asketickom živote nitrianskych eremitov, a nepriamo sa stávali aj šíriteľmi ich úcty.

Pri tvorbe dverových malieb autor analogicky použil farebnosť oblečenia - habitu pustovníkov zo stropnej fresky Nitrianskej katedrály, ktorú namaľoval *Š. Bopovský-Bujak* v roku 1753. Z toho vyplýva, že košický maliar a portrétista *Schrött* sa nechal inšpirovať počas svojej osobnej návštevy Nitrianskej katedrály. Analogické ikonografické stvárnenie s rozličnou farebnou odlišnosťou – „nejednotnosťou” oblečenia habitu nitrianskych pustovníkov nájdeme aj vo viacerých zobrazeniach hlavnej lode Nitrianskej katedrály. Ikonografia stvárnenia habitov nitrianskych pustovníkov vo svojej špecifickosti „prezrádza”, že v minulosti si ich každá rehoľná komunita „obliekla” do habitu svojho vlastného rehoľného spoločenstva. Rôznorodosť zobrazení potvrdzuje nielen určité „privlastňovanie” si nitrianskych svätcov „za svojich”, ale v kontinuite s jednotlivými zobrazeniami v Nitrianskej katedrále obrazne svedčí aj o vzájomnom zjednotení a snahe nasledovať ich príkladný pustovnícky život.

Existencia skúmaných diel v kaplnke sv. Rozálie v Košiciach je ďalším vkladom do mozaiky šírenia kultu nitrianskych eremitov, ktorí boli povzbudením nielen pre košických pustovníkov, ale ich vplyv zasahoval celé územie Slovenska. Syntetickou metódou skúmaných zobrazení sv. Svorada a Beňadika na oltárnych ambitových dverách kaplnky sv. Rozálie v Košiciach, informáciami získanými z archívnych dokumentov, a tiež osobnou návštevou katedrály sv. Emeráma v Nitre sa potvrdil úmysel tvorby autora malieb E. Schrötta v Košiciach. Patrónmi košických pustovníkov, ktorých počiatky sú spojené s kaplnkou sv. Rozálie, sa okrem pustovníčky z Palerma, stali aj nitrianski pustovníci.

Cieľom výskumu bolo dokázať, že kult a úctu k sv. Andrejovi-Svoradovi a Beňadikovi v našom národe potvrdzuje jednota, spojitosť a väzba medzi spirituálnym spôsobom života pustovníkov východného Slovenska a eremitov na západe našej krajiny. Kult sa rozvíjal vďaka horlivosti predchádzajúcich generácií a pôsobnosti pustovníkov. Šírenie úcty pomáhalo pri budovaní a upevňovaní vzťahov v duchovnej oblasti, ako aj šírenie viery prostredníctvom činnosti pustovníkov medzi obyvateľov celého Slovenska. Úlohou predkladaných informácií je na základe faktografických údajov priblížiť a objasniť život košických pustovníkov, a šírenie kultu ich predchodcov. Prínosom výskumu sa potvrdilo, že získané informácie napomáhajú k hlbšiemu uvedomeniu, že aj v súčasnosti je potrebné pokračovať pri šírení ich kultu, pre stále aktuálnu požiadavku pokánia a autenticky prežívaného spôsobu života. Syntézou informácií sa potvrdilo, že nové informácie nás môžu povzbudiť k väčšej úcte nielen voči kaplnke sv. Rozálie, ale aj k obnove tohto miesta v duchu nasledovania, a súčasne i modlitby za dar nových pustovníkov, ktorí by boli pokračovateľmi svätých mužov, pričom by zároveň plnili záväzky našich predkov.

SUMMARY

The Chapel of St. Rosalia in Košice was built in 1715 as an expression of gratitude to the Lord God for the end of the plague epidemic. The archive documents of the City Council, 15 years later, confirm that at the Chapel of St. Rosalia has developed a desert way of life. Kosice hermits lived there until 1831. The written data of the City Council, which strongly encouraged the activities and engagement of the hermits to perform a permanent worship service in the chapel, give evidence of their names, surnames and functional inclusion. The existence of the Chapel in this place points to its role as a memorial to the plague, and in the future a place of prayer for averting the danger of a plague epidemic.

For this reason the interior of the Chapel of St. Rosalia is a Baroque furniture with wooden sculptures and paintings of saints and saints who are patrons and protectors against the plague. Among them, there are also the Nitra hermits Sts. Andrej-Svorad and Benedikt on the ambit door of the main altar. Sts. Andrej-Svorad and

Benedikt, to whose intercession the plague in Nitra was stopped. Based on the authentic, written historical documentary, the legend of Maurus they were officially canonized in Nitra on July 16-17 in 1083. Iconographic examination of the presented paintings of Sts. Andrej-Svorad and Benedikt on the wooden door of the Chapel confirmed that the painter Erazmus Schrött copied the motif of the saint hermits from the copperplate made by the first author Maerten de Vos J. Sadeler in the 16th century. The popularity and spread of this motif is also apparent in the case of the copperplate by Johann Jacob Hoffmann in the 17th century. Thanks to the rare works which inspired Ernest Schrött to painting, it is possible to document and confirm that the Košice hermits have heard about the ascetic life of the Nitra hermits, and indirectly they have become the propagators of their reverence.

In the creation of door paintings, the author used analogously the colour of clothing - habitat from the ceiling fresco of the Nitra Cathedral, which was painted by Š. Bopovsky-Bujak in 1753. It follows that the Košice painter and portraitist Schrött had been inspired during his personal visit to the Cathedral of Nitra. Analogical iconographic rendering with various colour distinctions – the "inconsistency" of dressing the habitat of the Nitra hermits can be found in several views of the main temple nave of the Cathedral of Nitra. The iconography of the habitats of the Nitra in their specificity "reveals" that in the past, each religious community has "dressed" in the habitat of their own religious community. The diversity of display not only confirms certain "appropriation" of the Nitra' saints "for theirs," but in continuity with the individual portraits in the Nitra Cathedral, it also demonstrates the unity and effort to follow their exemplary desert way of life.

Existence of the examined works in the chapel of St. Rosalia in Košice is another contribution to the mosaic of spreading the cult of the Nitra hermits, who were encouraged not only for the Košice hermits, but their influence interfered with the entire territory of Slovakia. The synthetic method of scanned views of St. Svorad and Benedikt on the altar doors of the chapel of St. Rosalia in Košice, information obtained from archival documents, as well as a personal visit to the Cathedral of Sts. Emeram in Nitra confirmed the intention of creating the author of paintings by E. Schrött in Košice confirmed that the painter Erazmus Schrött copied the motif of saint hermits from copperplate by the first author Maerten de Vos J. Sadeler in the 16th century. The popularity and spread of this motif is also apparent in the case of the copperplate by Johann Jacob Hoffmann in the 17th century.

In the making of door paintings, the author used analogously the colour of clothing - habitat of the hermits from the ceiling fresco of the Cathedral of Nitra, which was painted by Š. Bopovsky-Bujak in 1753. It follows that the Košice painter and portraitist Schrött had inspired himself during his personal visit of the Cathedral of Nitra. Analogical iconographic rendering with various colour difference – the "disunity" of dressing the habitat of the Nitra hermits can be found in several views

of the main ship of the Cathedral of Nitra. The iconography of the habitats of the Nitra hermits in their specificity "reveals" that in the past each religious community has "dressed" in the habitat of their own religious community. The diversity of display not only confirms certain "appropriation" of the Nitra saints "for theirs," but in continuity with the individual portraits in the Cathedral of Nitra, it also demonstrates the unity and effort to follow their exemplary hermit life.

The cult was developed thanks to the generosity of the previous generations and activity of hermits. Dissemination of respect helped to build and strengthen relations in the spiritual sphere, as well as the spread of faith through the activity of hermits among the inhabitants of the whole of Slovakia. The role of the information presented is based on factual data to approximate and clarify the life of the Kosič hermits and spread the cult of their predecessors. The benefits of the research have confirmed that the information gained helps to deepen the awareness that even today it is necessary to continue spreading their cult, for the ever-present demand of repentance and the authentic life experience. The synthesis of information has confirmed that new information can encourage us to gain greater respect not only towards the Chapel of St. Rosalia, but also to restore this place in the spirit of the following and at the same time prayers for the gift of new hermits who would be the followers of the holy men while fulfilling the commitments of our ancestors.

Adresa autora:

PhDr. ThDr. Ivan Kiko, PhD.

Ľudovíta Okánika č. 2

949 01 Nitra

e-mail:ivankikonitra@gmail

POČIATKY A VÝVOJ MAJETKU DELNE VO SVETLE PÍSOMNOSTI Z ROKOV 1247 – 1347. II. MAJETOK DELNE – KOKOŠOVCE

Konštantín Daniel Boleš

BEGINNING AND DEVELOPMENT OF DELNE'S PROPERTY IN THE LIGHT OF THE DOCUMENTS FROM 1247 TO 1347. II. PROPERTY DELNE – KOKOŠOVCE

Abstract: During the research in the historical science, its important part is the evaluation of the sources. Particular attention is paid to documents. In its lecturing, because of its formation in the period, which was different from ours, it will be especially necessary to know current circumstances. Hungarian Kingdom's customary law, for our history, is able to help like well objective basis. Medieval documents came like decisions of competent authorities mostly, so its meaning was not only to acquaint (informatio), but especially it was obliged by law (decisio). This article follows the previous one, which has concerned the western area of the property, called Delne. The mention of this property comes from the second half of the 13th to the first half of the 14th century.

In the foreground there are the questions; what was the large of area of property Delne and the connection between the properties of Delne and Delnafeu, because of their common basis of their names can be considered as part of the whole? So was it in the past one property? Then there is also a question, where the medieval village – villa Delne, whose territory became the basis for the formation of other villages, was situated? Which villages were there? What was the extent of the territory of village Delne after separation of newly established villages? Answers to these questions will provide us the transparent schema of the village setting process – villae, which were economic units and also the basis for social basic population units within the feudal Kingdom of Hungary. Last but not least, these data will provide an opportunity to create a picture of the commencement and development of the committee and later the Šariš county in the 13th – 14th centuries.

Keywords: property Delna, Solivar, villa regalis, committee Šariš, medieval settlement, Kokošovce

Úvod

V nadväznosti na 1. časť môjho príspevku venovanému územiu majetku Delne, ktorý sa nachádzal pri sútoku Delne a rieky Torysy, si v tejto časti budem všímať územie s týmto označením v oblasti chotára dnešnej obce Kokošovce. Problematikou osídlenia v tejto oblasti Šariša sa podrobne zaoberali historici Branislav Varsík a Ferdinand Uličný.¹ Každý z nich sa pri svojej práci opieral o rozličné pramene a dospel k istým záverom. Preto bude na mieste najprv podrobne preskúmať závery ich výskumu. Pri vedeckom skúmaní je potrebné isté východisko (principium). Preto počas reлектúry dostupných prameňov považujem za potrebnú reflexiu nad interpretáciou prameňov u spomínaných autorov i komparáciu s uhorským zvykovým právom ako aj s ďalšími listinami. Cieľom tohto príspevku je načrtnúť mapu majetku Delne, aby bolo možné vidieť, aká je súvislosť medzi majetkom Delne a Delnefeu. Tento prieskum, ako dúfam, môže odhaliť súvislosti so zakladaním dedín – villae na území Šariša, a tak potvrdiť alebo vyvrátiť hypotézu o strete dvoch kultúrnych odlišných spoločenstiev, ktoré stmelilo zvykové právo a cirkevná normatíva.² Inými slovami vnímať zmenu života Slovenov na území Šariša práve zavedením istého modelu hospodárenia – villa.

Lokalizácia majetku Delne podľa historikov

Majetok Delne, bol kráľovskou dedinou – villa regalis, ku ktorej patrili polia a lesy.³ Najstaršie písomnosti, ktoré sa tejto dediny týkajú, pochádzajú z 2. polovice 13. storočia. Ide o dve listiny kráľa Ladislava IV. a jednu listinu kráľa Andreja III. Dve listiny pochádzajú z 8. januára 1285 a jedna listina z 28. augusta 1291.⁴ O tieto listiny sa opierali autori Varsík a Uličný, ktorí sa podrobne zaoberali otázkou osídlenia v údolí rieky Delňa. Oba považujú listinu z 8. januára 1285 v oboch exemplároch

¹ VARSÍK, Branislav. *Osídlenie košickej kotliny*. Zv.3. Bratislava : SAV, 1977, s. 282 – 283; ULICHNÝ, Ferdinand. *Dejiny osídlenia Šariša*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1990, s. 60 – 61.

² Vzájomná súvislosť medzi existenciou zásekov, ako pohraničného priestoru a spôsobom života Slovenov, ako ho poznáme z prameňov 9. – 11. storočia nastrojuje otázku, či práve villa ako model hospodárenia nie je dôkazom o zjednocovacej úlohe zvykového práva a cirkevnej normatívy pri strete dvoch kultúr – Sloveni a Maďari. – BOLEŠ, Daniel. Dedina – villa Belcella a územie za zásekmi – ultra indagines. In *Notitiae historiae ecclesiasticae*, 2017, roč. 6, č. 1, s. 27.

³ V listine z 8. januára 1285 sa pri darovaní kráľovskej dediny *Chedezdeth* výslovne uvádza, že bola darovaná „...cum terra arabili et siluosa...“. – WENZEL, Gusztáv. *Árpádkori új okmánytár*. XII., Budapest: Eggenberger Ferdinand M. Akad. Könyvtár, 1874, nr. 369, s. 436.

⁴ WENZEL, Gusztáv, *Árpádkori új okmánytár*. XII., nr. 369, s. 434 – 437 a nr. 470, s. 438 – 441; WAGNER, Carolus. *Diplomatarium comitatus Saros. Posonii – Cassoviae*, 1780, s. 48, 293 – 297, 306; SZENTPÉTERY, Imre. *Az Árpádházi királyok okleveleinek kritikái jegyzéke II. kötet 2-3. füzet 1272–1290*. Budapest : Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 9, 1961, nr. 3349, nr. 3350, s. 348 – 349, nr. 3503, s. 398; SZENTPÉTERY, Imre. *Az Árpádházi királyok okleveleinek kritikái jegyzéke II. kötet, 4. füzet 1290–1301*. Budapest: Magyar Országos Levéltár kiadványai, II. Forráskiadványok 13, 1987, nr. 3803, s. 75.

za falzum z 1. polovice 14. storočia, ktoré bolo použité pred súdom v roku 1347.⁵ Listina Andreja III. platí vo všeobecnosti za hodnovernú.

Autor Varsík v súvislosti s názvoslovím majetkov Souar, Soupotok a Delna použitým v listine z roku 1285 uviedol, že sa jedná o Solivar, Soľnú Baňu (časť Solivaru) a Kokošovce.⁶ Upozornil na jeden údaj o potoku, ktorý sa v listine z 8. januára 1285 uvádza pod názvom Keurus pothok a zároveň ako hraničný potok spomínaných majetkov. Význam názvu potoka prekladá z maďarského slova kőrísa, čo znamená jaseň (*fraxinus*). Údaj o potoku, ktorý autor berie z textu listiny a je uvedený v súvislosti s latinským slovom *caput*, prekladá maďarským slovom *fő* (*feu*)-vrchný, hlavný i ako hlava, vrch. Tak ho priradzuje ku názvu potoka v zmysle Kőrös-fő – Horný Kőrös alebo vrch potoka Kőrös. V samotnej listine sa slovo *caput* uvádza spolu s potokom v súvislosti s hranicou, ktorá „... vedie na sever a vstupuje do prameňa (*in caput*) istej riečky Keurus pothok ...“.⁷ Nevedno, prečo spomínaný autor spája výraz *caput* s *fő* – hlava, vrch, keď sa v texte výraz Kőrös-fő ani nenachádza a neprekladá ho v zmysle prameň potoka, ale vrch potoka. Na tejto umelo vytvorenej súvislosti postavil hypotézu, že by mal výraz *caput* prezrádzať dedinu, ktorá sa nachádzala „... najbližšie pri prameni potoka, teda išlo o označenie hlavy – vrchu potoka...“.⁸ Keď neskôr autor rozoberá valašskú kolonizáciu a odvoláva sa na listinu z roku 1401, tak uvádza, že najstaršia správa pochádza z oblasti „... Kokošovce, teda od horného toku rieky Delne...“.⁹

Keďže sú dva exempláre listiny z 8. januára 1285 a líšia sa tak vo vypočítavaní darovaných majetkov ako i v opise hraníc týchto majetkov, autor využíva oba. V jednom z nich – verzia (B) – sa uvádzajú darované majetky Souvar, Soupothok, Delne a hranica sa opisuje z východu na západ.¹⁰ V ďalšom z nich – verzia (A) – sa udáva väčší počet majetkov, ktoré kráľ Ladislav IV. daroval Jurajovi synovi Šimona, - Souvar, Soupothok, Delne, Zarbouth, Chedezdeth – pritom opis hranice pisár znamenal opačne, zo západu na východ.¹¹ Verzia (B) poslúžila autorovi pri interpretácii slova *caput* v spojitosti s potokom Keuruspothok. Verziu (A) autor využil v spojitosti so zmienkou o dedine Abranovce. Na jednom mieste totiž výslovne uvádza, že kráľ daroval Jurajovi, okrem iných majetkov aj Kokošovce (Delne), kto-

⁵ Varsík považuje listiny z roku 1285 za falzum a odvoláva sa na Szentpéteryho, ktorý určil dobu vzniku falza 1. pol. 14. storočia, lebo majitelia Solivaru ju použili v odpise v listine Karola I proti majiteľom Lipovca v hraničnom spore v roku 1347. - VARSÍK, Branislav. *Osídlenie košickej kotliny*. zv. 2., Bratislava : SAV, 1973, s. 423; Uličný vyslovuje názor, že šľachtici zo Solivaru si dali vyhotoviť falošnú listinu z donácie z roku 1288 v majetkovom spore v roku 1346. - ULICHNÝ, Ferdinand. *Dejiny osídlenia Šariša*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1990, s. 88.

⁶ VARSÍK, Branislav. *Osídlenie košickej kotliny*. zv. 3., s. 282.

⁷ „... *ad partem septentrionalem et cadit in caput cuiusdam fluvii Keuruspotoka...*“. - WENZEL, Gusztáv. *Árpád-kori új okmánytár*. XII., nr. 470, s. 440.

⁸ VARSÍK, Branislav. *Osídlenie košickej kotliny*. zv. 3, s. 283.

⁹ VARSÍK, Branislav. *Osídlenie košickej kotliny*. zv. 3, s. 384.

¹⁰ WENZEL, Gusztáv. *Árpád-kori új okmánytár*. XII., nr. 470, s. 438 – 441.

¹¹ WENZEL, Gusztáv. *Árpád-kori új okmánytár*. XII., nr. 469, s. 436 – 437.

ré na juhu susedia s majetkom Petra a Jána synov Juraja, ktorý sa nazýva Abraaham – Abranovce.¹²

Autor Uličný v monografii venovanej osídleniu Šariša sa okrem iného zmienil o polohe sídliska Delne – Delňa. Odvoláva sa na výsledky archeologického výskumu –, nájdenú keramiku –, ktorý sa uskutočnil v oblasti dolného toku riečky Delne. Predkladá názor, že „... keramika súvisí nepochybne s vtedajšími obyvateľmi dediny Delňa, o ktorej sú písomné správy z konca 13., resp. začiatku 14. storočia...“.¹³ Preto zemepisnú polohu dediny Delňa autor hľadá v dolnej časti údolia rieky Delne. Podľa jeho názoru by sa však názov tejto dediny používal pôvodne i „... pre územie a dedinu Kokošovce...“. Nakoľko sa opiera o výsledky archeologického prieskumu, považuje dedinu k najstarším v okolí, a teda bola slovansko – slovenského pôvodu. Autor využil tiež zmienku z 28. augusta z roku 1291, podľa ktorej kráľ Ondrej III. daroval tento majetok Jurajovi, synovi Šimona, ktorému „... vtedy patrili susediace solivarské majetky...“.¹⁴ Autor považuje aj územie, ktoré získal Sinka, syn Tomáša, za bývalú súčasť majetku Delňa. Nakoniec dedina Delňa by podľa autora mala v 1. polovici 14. storočia za neznámych okolností zaniknúť.¹⁵

Pri porovnaní oboch autorov je zrejmé, že kým Varsík stotožňuje majetok Delne s územím obce Kokošovce; Uličný je toho názoru, že Delne bola starobylá dedina, ktorá zanikla, hoci názov majetku sa vzťahoval tak na územie ako aj na dedinu Kokošovce. Varsík interpretuje dve listiny z 8. januára z roku 1285, vydané pre Juraja syna Šimona z rodu Bokša (Boxa) hoci ich tiež pokladá za falzum. Autor Uličný svoje tvrdenie zakladá na archeologických výskumoch a listine z roku 1291. Na tomto mieste považujem za dôležité upozorniť na rozdiel v záveroch, ktoré autori vyvodili z odlišných prameňov. Podľa autora Varsíka by územie Kokošoviec malo byť stredovekým majetkom Delne. Keďže autor Uličný rozlišuje medzi majetkom Delne a dedinou Delne, uvádza, že názov Delne sa vzťahoval aj na označenie územia dnešných Kokošoviec, ale i na pomenovanie dediny. Preto poukazuje na skutočnosť zmeny názvu dediny Delne na Kakasfalva a odvoláva sa pritom na tomu zodpovedajúci písomný prameň. Z Uličného záveru vyplýva, že za istý čas vlastne akoby existovali vedľa seba dve dediny s rovnakým názvom – Delne. Rozlišovanie medzi majetkom possessio alebo zemou (územím) terra a dedinou villa má svoj základ vo vtedajšej majetko – právnej praxi. Či starobylá dedina Delne bola zároveň i dedina Kakasfalva teda dnešné Kokošovce je jedná vec. Druhá vec však je pre tento príspevok kľúčová, a to autorom uvedená dištinkcia medzi majetkom a dedinou Delne.

¹² VARSÍK, Branislav. *Osídlenie košickej kotliny*, s. 423.

¹³ ULICHNÝ, Ferdinand. *Dejiny osídlenia Šariša*, s. 60.

¹⁴ ULICHNÝ, Ferdinand. *Dejiny osídlenia Šariša*, s. 60.

¹⁵ ULICHNÝ, Ferdinand. *Dejiny osídlenia Šariša*, s. 61.

Majetok Delne alias Kakasfalva

Autor Uličný pri výklade písomných zmienok, ktoré sa týkajú stredovekej dediny Delne – Delňa, rozlišuje medzi majetkom Delne a dedinou Delne. V súvislosti s majetkom Delne spomína Sinku, syna Tomáša, ktorý nadobudol „... južnú časť delnianskeho majetku koncom 13. storočia, najneskôr však pred rokom 1315...“.¹⁶ Zároveň uvádza, že dedina Delne bola starobylá a zanikla v 1. polovici 14. storočia.¹⁷ Rozlišovanie medzi majetkom a dedinou je u spomínaného historika vyjadrené aj v mienke, že názov Delne by sa mal používať i pre územie i dedinu Kokošovce, hoc pritom počíta s inou dedinou Delne. Preto je potrebné v spojitosti so starobylou dedinou Delne predpokladať aj majetko-právne ohraničený veľkoplošný územný celok. Z neho sa postupne začali vyčleňovať menšie majetko-právne ohraničené celky-majetky possessio, ktoré tiež niesli za istý čas názov Delne. Tým možno vysvetliť darovaciu listinu Juraja, syna Šimona z roku 1288, v ktorej Petrovi, zvanému Pirus, daroval časť zo svojho majetku Delne pri riekach Torysy a Delne.¹⁸ Taktiež listinu o výmene majetkov z roku 1318, v ktorej šľachtici zo Solivaru vymenili „... čiastku zeme zo získaného majetku Delňa...“ za majetok na Zemplíne, ktorý patrila Jánovi synovi Benedikta a ostatným jeho príbuzným.¹⁹ V tomto zmysle treba tiež predpokladať, že šľachtici zo Solivaru darovali časť zo svojho majetku Delne aj Sinkovi, synovi Tomáša.

Tento jav postupného vyčleňovania menších území z väčšieho, a to v rámci majetko-právnych vzťahov, možno dokladovať i listinami v spojitosti s územím Šariša, a to práve z 13. – 14. storočia. V listine z 23. decembra 1341 sa v súvislosti s majetkom Koprivnica uvádza, že majetok Koprivnica „... ktorý sa nachádza v komitáte Šariš za zásekmi pri Topli...“ bol „... oddelený od zeme Razlavicha...“.²⁰ Pritom je známe, že Koprivnicu v roku 1283 predali jej majitelia Jánovi synovi Makrabeusa.²¹ Iný príklad je listina spišskej kapituly zo 14. októbra 1335, v ktorej je spísaná deľba majetkov medzi Abovcami z Drienova. V nej sa uvádza, že dediny „... dedina Petra, Kywkassa a Wyfalua, pritom Wyfalua bola odčlenená z predtým uvedenej Sydopataka...“ pripadli Egidovi a Ivankovi.²² V prípade Wyfalua ide o Drienovskú novú Ves, ktorá bola založená na území dediny Sydopataka – Židov, ležiacej podľa autora

¹⁶ ULICHNÝ, Ferdinand. *Dejiny osídlenia Šariša*, s. 61.

¹⁷ ULICHNÝ, Ferdinand. *Dejiny osídlenia Šariša*, s. 61.

¹⁸ V šarišskom diplomatári Wagner uviedol namiesto Delne názov *Enyeczeke*. - WAGNER, Carolus. *Diplomatarium comitatus Saros*, s. 302; „... quendam particulam terrae de possessione sua acquisitivit Delnye vocata abscissam propefluvios Tarcza et Delnye vocatos sitam ...“. - *Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára* (ďalej MNL OL), *Diplomatikai levéltár* 70 436 (ďalej len DI).

¹⁹ „... particulam terrae de possessione eorum aquisitoria Delne vocata...“. - MNL DI 84 757.

²⁰ „... possessionem Kapruncha vocatam in comitatu de Sarus ultra indagines iuxta riuulum Topl existentem de terra Razlavicha undique excisam...“. - MNL DI 3433.

²¹ ULICHNÝ, Ferdinand. *Dejiny osídlenia Šariša*, s. 140.

²² „... villae videlicet villa Petri, Kywkassa et Wyfalua vocatae, quod Wyfalua recepta existit de Sydopathaka antedicta...“. - MNL DI 2954.

Uličného severne od Drienova.²³ Podobne nájdeme v tej istej listine i dedinu Brezov – „... ktorá bola vyňatá...“ z Marhane.²⁴ Autor Uličný sa zmienil, že i na územie Kokošovci sa vzťahoval názov Delne. Takže Kokošovci museli vzniknúť na rozsiahlom území majetku Delne – Delňa, hoci už v roku 1285 bol i tento majetok Delne v rukách iných šľachticov, keďže ho kráľ Jurajovi spolu so Solivarom nedaroval.

Spomínaný autor píše o Kokošovciach v súvislosti s pustovňou, ktorá by sa mala v 11. – 12. storočí nachádzať „... v hornej časti doliny Delne...“.²⁵ Základom jeho predpokladu je zmienka o Remetskom potoku z roku 1440. Autor sa odvoláva na listinu z 25. apríla 1440, v ktorej sa uvádza, že vyslanci župy prišli prešetriť sťažnosť Jána Kakaša z Delne. Prišli na miesto „... na ktorom Remetský potok (Remet-hepataka) ústi do rieky Delňa, kde stál Ján Kakaš a ukazoval im na lesný porast, ktorý bol značne poničený...“.²⁶ Údaj o jestvovaní tohto potoka obsahuje i listina z 8. januára 1285, verzia (B), podľa ktorej by to mal byť potok v blízkosti Malej Delne.²⁷ Z existencie názvu potoka autor zakladá svoje tvrdenie o prítomnosti benediktínov a neskôr na základe listiny z roku 1247 i cistercitov, v hornej časti doliny rieky Delňa. Po odchode cistercitov majetok pripadol kráľovi, a ten ho daroval v roku 1272 viacerým „... šarišským zemanom. Iný majetok už pred rokom 1293 patrila ďalším zemanom...“.²⁸ Keďže zmienka z roku 1272 sa týka majetku Delnafeu²⁹ nie je cieľom tohto príspevku ju bližšie rozoberať. V listine sa však spomínajú šľachtici Alex, syn Andreja zo Šariša, jeho brat Benedikt a zať Vladimír, ktorí v roku 1272 tento majetok získali. Ich potomkovia, Benediktov syn Ján a ostatní príbuzní, v roku 1318 vymenili so synmi Juraja zo Solivaru za časť majetku Delňa svoj majetok na Zemplíne. Z listiny je zrejmé, že časť z majetku Delne, ktorý získal Juraj v roku 1285 od kráľa a ktorý Ján, syn Benedikta, spolu s ďalšími šľachticmi v roku 1318 výmenou získali, hraničila s majetkom Sinku, syna Tomáša.³⁰ Majitelia majetku Delnafeu získali ďalšiu časť územia zo susedného majetku Delne, pritom Sinka už vlastnil tretinu z tohto majetku.³¹ Na tomto mieste možno podotknúť, že susedným majetkom Delne z juhu bol majetok Izbegh a hranica majetku Izbegh – ako o tom svedčí listina z roku 1320 – siahala od rieky Torysa až po majetok Abran

²³ ULICHNÝ, Ferdinand. *Dejiny osídlenia Šariša*, s. 374.

²⁴ „... villa vero Nyresmezeu vocata excepta de praedicta Marganya...“ – MNL D1 2954.

²⁵ ULICHNÝ, Ferdinand. *Dejiny osídlenia Šariša*, s. 137.

²⁶ „... ibidem Ioannes Kakas ostendisset quoddam nemus in quo ipsi vidissent magna dampna...“ – MV SR, Štátny archív Prešov, fond: Farkaš Záborské (ďalej len ŠA PO, FZ) inv. č. 115.

²⁷ „... postea vadit ad caput minoris Delne et per eundem monticulum eundo vadit ad Remetepotoka, inde vadit ad Lazpotoka et cadit in Delnam...“ – WENZEL, Gusztáv. *Árpádkori új okmánytár*. XII., nr. 469, s. 436.

²⁸ ULICHNÝ, Ferdinand. *Dejiny osídlenia Šariša*, s. 137.

²⁹ FEJER, Carolus. *Codex diplomaticus Hungariae civilis ecclesiasticusque*. zv. V., nr. 1. Budae : Typ. Typog. R. Universit. Ung., 1829, s. 190 – 192.

³⁰ „... meta incipit a parte meridionali prope terram magistri Synka...“ – MNL D1 84 757.

³¹ „... Izbegh cum possessione Scepha et tertiam partem terrae Delne vocatis inter terras Sowar et Izbegh existentes...“ – MNL D1 102 892.

– Abranovce.³² Tento údaj je blízky údaju, ktorý obsahuje verzia (A) z roku 1285, keď uvádza, že hranica vedie od potoka Keurus „... nahor, takže nás – sa uvádza v kráľovskej listine – oddeľuje od synov Juraja, Petra a Jána a zem sa nazýva Abran, smerom na východ...“.³³ Hranica ďalej pokračovala ku kráľovským loviskám až k rieke Torysa. Podľa údajov listiny z roku 1285 verzia (A) majetok Delne hraničil s lesmi (kráľovský revír) podľa verzie (B) hraničil s majetkom Izbegh. Ak Sinka mal tretinu majetku Delne, ktorú nevedno, kedy získal od Juraja alebo jeho synov zo Solivaru a Ján, syn Benedikta, získali tiež časť Delne od synov Juraja so Solivaru, kde bola tretia časť? Myslela sa tá časť, ktorú dostal, Peter zvaný Pirus, na ktorej založil Hanisku, alebo to bola tretina z celého majetku Delne, o ktorom predpokladám, že bol najprv založený? Zdá sa, že sa tým myslí tretina z majetku Delne, ktorú dostal od kráľa Juraj v roku 1285. Ináč by Sinka vlastnil i územie dnešných Kokošovci. Preto by sa villa regalis Delne v donácii z roku 1285 vzťahovala skôr na územie, ktoré siahalo na západ – dnešný chotár obce Haniska i na juh – severná časť chotára obcí Záborské a Abranovce. Toto by potvrdzovala i samotná metácia z roku 1285. Avšak máme správu aj z roku 1293, o ktorej sa autor Uličný zmieňuje práve v súvislosti s Kokošovcami. V listine z 10. augusta 1293 sa uvádza, že synovia Ilma a Othmara si rozdelili majetok Delne, pritom hranicu tvorila spojnica medzi riekou Delňou cestou do dediny Sol, údolím potoka Lazpataka, kopčekom a potokom Elekespatak. Posledný zmieňovaný potok v tom čase tiekol popri lese a z kontextu listiny vyplýva, že tento les bol od potoka na západ.³⁴

Ján Kakaš z Delne, o ktorom som sa zmienil vyššie v súvislosti s vyšetrovaním škôd v roku 1440, ktoré mu zapríčinili familiári a služobníci šľachticov so Solivaru; zdedil po svojom otcovi Jánovi spolu i s dedičstvom majetkové spory. Jeho otec Ján Kakaš z Delne mal v rokoch 1405 – 1421 hraničný spor so šľachticmi so Solivaru. Z listín, ktoré sa sporu týkajú, vyplýva, že hranica oboch majetkov – Delne a Sowar – sa nakoniec ustálila na medzníku, ktorý začínal pri ústi potoka Elekespatak do Delne „... za záhradami služobníkov spomínaných šľachticov zo Solivaru, ktorí bývajú na majetku Gylvez...“.³⁵ Dnes je to potok, ktorý ústi pri Dulovej Vsi do rieky Delňa a nazýva sa Lekeš. Z údaju z roku 1440 teda vyplýva, že hranica medzi majetkami Delne a Souar začínala pri ústi potoka Elekespataka do rieky Delne, ktorý je dnes Lekeš pri Dulovej Vsi. Hranica prechádzala ďalej nahor týmto potokom. Potok Lekeš je i dnes hraničným potokom chotára obce Kokošovce. Z toho vyplýva, že majetok – possessio Delne, ktorý sa spomína v listinách z roku 1285, patril šľachticom zo Solivaru len z južnej strany (Záborské, Abranovce)

³² ŠO PO, Stredoveké listiny, nr. 3A (ďalej len SL).

³³ WENZEL, Gusztáv. *Árpádkori új okmánytár*. XII., s. 441.

³⁴ „... ad unum torrentem Elekespataka vocatum et transiundo eundem ...vadit ad unam silvam ...“. - MNL DI 84 755.

³⁵ MNL DI 57 526.

a západnej strany (Haniska pri Prešove), ale časť majetku – územie dnešnej obce Kokošovce – im vlastne nikdy nepatrila. Túto časť majetku Delne získali šľachtici Ilma a Othmar, alebo ich predkovia. Ich potomkovia si v roku 1293 rozdelili majetok a pri predpoklade, že veľkosť oboch území bola približne rovnaká, tak synovia Ilma, Mikuláš, Ite a Gregor dostali južnú časť majetku a synovia Othmara, Peter, Jakub, Chama, Chuda a Both, severnú.³⁶

V roku 1358 sa dostavili pred jágersku kapitolu Vavrinec a Juraj Literát synovia Jána, syna Chuda vo svojom mene i v mene svojho brata Pavla, potom v mene Jána, syna Jána, syna Ite, Kokoša syna Gregora, Matiusa a Juraja synov Imricha z Delne a verejne sa postavili proti tomu, že Mikuláš, syn Petra zo Solivaru, počas obchôdzky a vytyčovania medzníkov majetku Solivar, zaujal aj časť ich majetkov za potokom Lazpatak, „... ktorý od dávna bol ich hraničným potokom...“.³⁷ Podľa verzie (B) listiny z roku 1285 hranica prechádzala potokom Lazpatak „... smerom na východ až k vrchu Sumurhege...“.³⁸ Znamená to, že potok tiekol z vrchov zo západu na východ. Podľa verzie (A) z roku 1285 hranica viedla od Remetského potoka k potoku Lazpotok a odtiaľ do Delne.³⁹ Pri opise sa neuvádza, žeby hranica viedla po potoku Lazpatak do Delne. Ak Remetský potok nasledoval v opise hraníc z roku 1285 hneď po Malej Delni a podľa zmienky z roku 1440 tiež ústil do Delne, tak s najväčšou pravdepodobnosťou to bude Sigorský potok. V uvedenej listine z roku 1440 sa v súvislosti s Remetským potokom tiež uvádza, že župní úradníci vyšetrovaním zistili, že „... miesto, ... kde Remetský potok ústi do rieky Delňa a lesný porast, ktorý sa tam nachádza, patril odjakživa k majetku spomínaného Jána Kokoša...“.⁴⁰ To znamená, že v týchto miestach potok nebol hranicou, ale Jánovi patrilo i územie za Remetským potokom, smerom na východ, teda v oblasti Sigorského hrebeňa. Ak Lazpotok nasledoval po Remetskom potoku a tiekol z východu na západ, pritom neústil do rieky Delňa, bude to dnešný Slaný potok. Tečie cez obec Ruská Nová Ves. Spomínaný Elekespotok je potok Lekeš, ktorý ústi do Delne pri Dulovej Vsi. Z uvedených súvislostí vyplýva, že medzi týmito potokmi a šťastí bol v tom zahrnutý i Sigorský hrebeň, by v 2. polovici 13. storočia s najväčšou pravdepodobnosťou sa rozkladal majetok Delne alias Kakasfalua. Ostáva len otázka, či villa Delne, ktorú historik Uličný pokladá za starobylú, by sa mohla stotožniť s dnešnou obcou Kokošovce, alebo naozaj existovali dve dediny s týmto pomenovaním?

³⁶ „... quod Nicolaus, Ite et Gregorio, filiis Ilme pars hereditaria cessit a parte orientali...residua vero pars a parte septentrionali cessisset Petro, Iacobo, Chama, Chuda et Boch filiis Othmari...“ – MNL DI 84 755.

³⁷ Slovenský národný archív, Bratislava, Hodnoverné miesto Leles, Acta anni 1358, nr. 59 (ďalej len SNAB, HM Leles).

³⁸ „... per ipsum ascendendo adhuc ad partem orientalem pervenit ad quendam montem Sumurhege...“ – WENZEL, Gusztáv. *Árpádkori új okmánytár*. XII., s. 441.

³⁹ WENZEL, Gusztáv. *Árpádkori új okmánytár*. XII., s. 336.

⁴⁰ „... locus, ubi ...rivulus Remethepataka vocatus fluvium Delne intret et nemora ibidem existentia semper et ab antiquo ad possessionem praefati Ioannis Kokos pertinuisset...“ – ŠA PO, FZ, inv. č. 115.

Celý majetok Delne a jeho územný rozsah

Pri čítaní písomností z konca 13. až 1. polovice 14. storočia sa ukazujú dôležité súvislosti v rámci majetko-právnych vzťahov v údolí rieky Delňa. Síce pozemková mapa z tej doby je mnoho ráz ťažko čitateľná kvôli názvom, predsa však do istej miery odкрýva samotný terén skúmaného územia tak z pohľadu prírodných pomerov ako i z pohľadu zmien, ktoré sú výsledkom činnosti človeka.

V prvom rade je treba zdôrazniť, že celé údolie rieky Delne s príľahlými prítokmi a hornatým krajom bolo z väčšej časti pokryté lesmi. Pri opise hraníc z roku 1285 sa nespomínajú medzníky z navršenej hliny – *meta terrea*. Hranice tvoria potoky, kopce a lokality s určitým názvom. Nakoľko v dobe pred vyše sedem storočí bol les miestom zakladania poľnohospodársky zameraných sídlisk, všetko sa odvíjalo od tohto zámeru. Teda samotné ohraničenie majetku, v tomto prípade sa myslí územie intravilánu – dediny s extravilánom – poliami a lesmi; sa riadilo potrebou označiť medzníkom skôr ornú pôdu a lúku než samotný les. Preto navršené kopy hliny či kamenia – *meta lapidea* skôr nájdeme v metačných listinách zaznačené pri poliach a lúkach než v lesoch. Lesy boli viac-menej v spoločnom užívaní in *usu communi*.⁴¹ Vlastník lesa, ak chcel mať z neho úžitok, najprv musel zaplatiť ľuď, ktorí časť lesa vyklčovali a hospodársky zušľachtili. To znamená, že majetkové spory sa viedli skôr o prácou zušľachtenú zem než o kus lesa. Preto sa pri sporných územiach spravidla robili odhady najskôr o rozlohe polí, ktoré sa merali poväčšine v kráľovskej miere – *mensura regalis* a ocenili sa v hrivnách – *marca*. Neznamená to, žeby sa v tej dobe šľachtici nesúdili o les, ale skôr v centre pozornosti bol už využitelný majetok, ako územie lesa, do ktoré bolo treba ešte len „investovať“. V tomto prípade išlo o výnosnosť majetku vyjadrenú v poplužiach – *aratra*. Pri pokuse rekonštruovať rozsah majetku Delne, a tým i jeho význam, nám spolu s údajmi písomných prameňov posluží tento činiteľ – rozloha ornej pôdy.

Druhou, nemenej dôležitou vecou, je skutočnosť, že písomné pramene sú skôr právnej než historickej povahy. Inými slovami, listiny sú majetko-právne využiteľné doklady s najdôležitejšími údajmi – titul nadobudnutia majetku, meno vlastníka, umiestnenie majetku v rámci komitátu a v lepšom prípade i opis hraníc. Preto vzácnou časťou listín je zaiste narácia, ale i nemenej dôležitá je dispozičná formulka. Aj napriek tomu, že dve verzie listiny z 8. januára 1285 sa všeobecne považujú za falzá, pokladám ich za historicky využiteľné. Po prvé preto, lebo i keď právna záväznosť listiny kvôli dobe jej vzniku bola sporná, nie však údaje o prírodných pomeroch. Falšovateľ chcel dokázať svoje právne nároky na konkrétne územie v teréne, a preto ho musel dobre poznať. Pri sporoch boli obchôdzky hraníc a vypovedanie svedkov z danej oblasti neodmysliteľnou súčasťou procesných úkonov. Preto môžeme pripustiť, že boli do jadra opisu hraníc majetkov vsunuté aj také úda-

⁴¹ „... *magnum silvam, quae ipsis est communis...*“ – MNL DI 1133.

je, ktoré boli síce minulosťou, ale boli falšovateľovi a prinajmenšom ďalším zainteresovaným známe. Po druhé, použitie metačnej listiny bolo rozhodujúcejšie než len samotná donácia, lebo súd sa mal o čo oprieť v prípade rozriešenia územného sporu. Aj keď autori v prípade verzií listiny z roku 1285 dobu ich sfalšovania podmieňujú sporom z roku 1346, predsa existuje prepis jednej z nich – verzia (B) – z roku 1326, teda skôr než sa udial tento spor.⁴² Nakoniec je tu ešte klauzula v dispozičnej formulke listiny z roku 1288, podľa ktorej kráľ vyhlásil za neplatné všetky listiny, ktoré vydal a týkali sa majetkov Souvar a Soupotok.⁴³ Toto vlastne potvrdzuje, že medzi rokmi 1272 – 1288 kráľ Ladislav IV. vydal listiny, – nie len jednu, – v súvislosti s majetkami, ktoré listina z roku 1288 menovite uvádza. Určite nezneplatnil darovaciu listinu pre dedičov Ilmu a Othmara, na základe ktorej mohli byť kedysi majiteľmi ich predkovia. Preto pochybnosti o pravosti tej časti listín, ktorá obsahuje metáciu, môžu byť do tej miery odôvodnené, do akej sa dá s neskoršieho obdobia zistiť, či majiteľ sa prostredníctvom nej snažil obhájiť svoje práva alebo nie. Ak bol tento nárok uplatnený a bez námietok druhej strany, treba túto časť listín považovať za hodnovernú. Ak ju nevyužil, možno právom pochybovať o hodnovernosti nielen časti listiny s metáciou, ale i celej listiny. V prípade dvoch verzií listiny z 8. januára 1285 v tejto súvislosti možno konštatovať, že verzia (A) nikdy nebola predložená na úradný prepis a ani použitá na súde. Naproti tomu verzia (B) bola prepísaná a potvrdená kráľom Karolom Róbertom 20. januára 1326, potom kráľom Ľudovítom Veľkým 2. októbra 1367. Tiež bola prepísaná hodnoverným miestom Spišská kapitula 3. októbra 1346, pritom bola predložená na súde a obsahovo zahrnutá medzi spismi v listine krajinského sudcu Mikuláša v roku 1359.⁴⁴ Na základe tejto skutočnosti by sa dalo pochybovať o pravosti listiny z 8. januára 1285 verzia (A).

Preto možno povedať, že majetok Delne, ktorý získal šľachtic Juraj, syn Šimona, v roku 1285 zaberal územie od lokality Borkút na západe po potok Elekeš na východe. Potvrdzuje to donácia pre Petra, zvaného Pirus, z roku 1288. Z roku 1288 tiež vieme, že územie, ktoré Juraj daroval, pretínala cesta – magna via, ktorá viedla smerom na Košice, pričom sa stala hranicou nového majetku Enyczke – dnes Haniška pri Prešove.⁴⁵ V roku 1285 sa táto cesta v týchto miestach nespomína. Vo verzii (A) sa spomína bývalý kráľovský revír na juh od Keuerus potok a pri Zarazpotok – Suchý potok, za ktorým nasleduje Mogoshidpotoka – potok Vysokého mostu.⁴⁶ Kráľovská cesta – via regia sa síce spomína v roku 1272, ale neďaleko prameňa Drienovského potoka, odkiaľ viedla cez les Scypfa na miesto, kde potok Keurus ústil do

⁴² MNL DI 57 357.

⁴³ „... cassantes et revocantes autoritate praesentium omnia privilegia nostra et litteras super facto terrarum earundem quibuslibet concessa...“. - WAGNER, Carolus. *Diplomatarium comitatus Saros*, s. 51.

⁴⁴ SZENTPÉTERY, Imre. *Az Árpádházi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke II. kötet 2-3. füzet*, nr. 3350, s. 349.

⁴⁵ „... ad magnam viam versus Cassam et ibi est meta...“. - MNL DI 70436.

⁴⁶ WENZEL, Gusztáv. *Árpádkori új okmánytár*. XII., nr. 369, s. 436.

rieky Delňa. Verzia (B) opisovala južnú hranicu Delne, ktorá oddeľovala od majetku Izbegh ako potok Magashid a Zarazpotok. Podľa metačnej listiny majetku Izbegh z roku 1320 bolo hraničným územím miesto Magasmarth a časť lúky pri medzníkoch s majetkom Abran.⁴⁷ O štyri roky neskôr sa pri opise majetku Hasságh-Záborské uvádza, že hranica majetku začínala pri dvoch medzníkoch, z ktorých jeden patrila Záborskému a druhý Delnefelde a boli neďaleko cesty – magna via, ku ktorej hranica viedla z údolia Magashidpatakafey – teda horným tokom potoka. Odtiaľ hranica viedla k potoku Zarazpotok.⁴⁸ Z tohto porovnania metačných listín z rokov 1320 a 1324 s listinou z roku 1285, verzia (B) vidieť zhodu. V listine z roku 1320 tvorila ďalšiu lokalitu lúka, v blízkosti ktorej boli medzníky Abranoviec. Potom sa spomína lokalita Zepfa neďaleko chotára Mirkoviec.⁴⁹ Podľa údajov listiny z roku 1324 sa spomína istý potok, od prameňa ktorého sa hranica Hasságu zatáčala na juh k istému kopcu. Na tomto kopci viedla cesta do dediny villa Abraam a po tejto ceste smerom na západ hranica viedla k údoliu Magashidpatakfe-Horný potok Vysokého mosta. Verzia (A) z roku 1285 dáva do súvislosti majetok Abranovce s potokom Keurus. V listine z roku 1318 sa tento však potok nespomína, ale časť majetku Delne bola ohraničené brodom (portus), ktorý sa nachádzal powyše sútoku Malej a Veľkej Delne.⁵⁰ Z tohto možno usúdiť, že Keuruspotok sa nachádzal vyššie, ako bolo ústie Malej Delne do Veľkej. Z uvedených skutočností možno povedať, že hranice Delne, opísané v listine verzia (B) z roku 1285, sa zhodujú s hranicami majetku Izbegh a neskôr Hasság z rokov 1320 a 1324. Toľko k územiu majetku Delne z južnej strany. Zo severnej strany podľa verzie (B), z roku 1285, hranica začínala pri rieke Delňa a ako neskôr ukazujú ďalšie zmienky, bolo to pri ústi potoka Lekeš, dnes potok pri Dulovej Vsi. Potom sa spomína Lazpotok a hranica viedla na východ. V tomto prípade by išlo o Soľný potok. Ďalším orientačným bodom bol Sumurhegy, podľa všetkého Sigordský hrebeň, lebo za ním nasledovala Malá Delňa. Zdá sa, že severná časť hrebeňa patrila majetku Sovar, kým južná až po riekú Delňu patrila do majetku Delne. Od rieky Delňa smerom na východ hranica prechádzala potokom Bystrepthoka, teda dnešný Hermanovský potok. Podľa verzie (A) hranica viedla od Bystrepataka k miestu Lopuchstanara a odtiaľ na západ k prameňu Veľkej Delne a odtiaľ k Malej. Od Malej Delne viedla cez kopček do Remetského potoka. Ak beriem do úvahy spor z roku 1358, v ktorom šľachtici z Delne vyhlásili, že Lazpotok bol odjakživa hraničným potokom a spor z roku 1440, v ktorom sa vo vyšetrovaní zistilo, že lesy okolo Remetského potoka patrili vždy šľachticom z Delne; možno predpokladať, že územie od potoka Lekeš až ku Sigordskému hre-

⁴⁷ MNL DI 103942.

⁴⁸ MNL DI 209822.

⁴⁹ MNL DI 103942.

⁵⁰ MNL DI 84757.

beňu a na juhu s riekou Delňa a na severe s vrchom Nad Remetovou, bolo majetkom Delne. Dnes toto územie je súčasťou chotára Kokošoviec.

Z roku 1333 máme zmienku o majetku Fenyeuzad, ktorý siahla po prameň Veľkej Delne. Rieka Delňa bola zároveň južnou hranicou spomínaného majetku, kým zo severu hraničil s územím majetku Solivaru a z východu s majetkom Lipolca.⁵¹ Je to oblasť chotára obce Zlatá Baňa. Podľa tvrdenia Jána, syna Chudu z Delne, majiteľa majetku Fenyeuzad, jeho majetok hraničil s oboma majetkami na vrchu Laposjawr, ktorý pravdepodobne bude Čierna hora (1072 m.n.m). Ak by miesto Lopuchstanara zo zmienky z roku 1285 bolo identické s vrchom – časť vrchu – Laposjawr, o ktorom hovorí zmienka z roku 1333; tak Hermanovský hrebeň by sme mohli považovať za hraničné územie majetkov Fenyeuzad, Sovar a Lipolch v období konca 13. a začiatku 14. storočia. Dôležitým údajom je v tejto súvislosti aj tvrdenie Jána, syna Chudu, že majetok Fenyeuzad vlastnili jeho predkovia od čias kráľov Belu IV. a Štefana V., kedy bol tento majetok odštiepený z majetku hradu Sovar.⁵² Ak majetok Sovar siahla po prameň rieky Veľká Delňa, a predsa existoval majetok Delne, ktorého hranicou bola práve spomenutá rieka; ako je možné, že územie majetku Delne končilo niekde pri Sigordskom hrebeni, príp. pri rieke Malá Delňa? V tejto súvislosti je dôležitý údaj z listín Ladislava IV. a Andreja III., podľa ktorého majetky „... Sovar a Sopothok, ktoré sa nachádzajú v komitáte Šariš...v starobylých medzníkoch a hraniciach, ako ich vlastnili za čias pána a kráľa Belu...“.⁵³ V listine Andreja III. z 28. augusta 1291 sa popri majetkoch Sovar a Sopothok uvádza i Delne.⁵⁴ Z uvedených údajov prinajmenšom vyplýva, že majetok Delne bol založený kráľom Belom IV. tak ako aj majetky Sovar a Sopotok. Majetok Fenyeuzad bol oddelený od majetku Sovar, a to za čias kráľov Belu IV. a Štefana V. To znamená, okolo roku 1270 mohlo dôjsť k vyčleneniu majetku Fenyeuzad z majetku Sovar, zatiaľ čo dediny Delne, Sovar a Sopothok mohli byť založené medzi rokmi 1239 – 1270. Majiteľom majetku medzi Hermanovským hrebeňom a prameňom rieky Veľká Delňa a jej tokom bol Ján, syn Chudu, ktorý bol synom Othmara a teda majiteľ Delne. Ak majetok Fenyeuzad darovali králi Belo IV. a Štefan V. – teda okolo roku 1270 – možno predpokladať, že ho mohol dostať Othmar. Potom i majetok Delne mohli práve v tom období získať Ilma a Othmar. Ak by to bola pravda, potom majetok – possessio Delne bol tak rozdelený na dve časti – západnú, ktorá sa tiahla od potoka Lekeš k rieke Torysa a východnú, ktorá sa tiahla od potoka Lekeš

⁵¹ „... a parte orientali separat a metis magistri Demetrii de Nekche...ad castrum Lypolch...a parte septentrionali ...separarent metae nobilium de Sowar...“ - ŠOBA Prešov, Zbierka stredovekých listín, nr. 78.

⁵² „... iuxta privilegium ...regum...Belae et Stephani collata ac ut a castro Sowar pre dictos reges excepta fuisse...“ - ŠOBA Prešov, Zbierka stredovekých listín, nr. 78.

⁵³ „... Sovar et Sopothok vocatas in comitatu Sáros existentes...sub metis antiquis et distinctionibus terminorum sicut tempore domini regis Belae...habitaie sunt et possessae...“ - WAGNER, Carolus. Diplomatarium comitatus Sáros, s. 51.

⁵⁴ WAGNER, Carolus. Diplomatarium comitatus Sáros, s. 306.

ku Sigordskému hrebeňu, príp. i po Malu Delňu. Poznáme síce severnú hranicu Delne z roku 1288, ktorá viedla od Borkut k rieke Torysa a odtiaľ ku kráľovskej ceste,⁵⁵ ale nepoznáme priebeh hraníc medzi majetkami Delne a Sopotok od kráľovskej cesty po potok Lekeš. Aj napriek tomu sa možno pýtať, či Othmar dostal od kráľa Belu IV. les alebo dedinu – villa Fenyuezad? Ak sa toto územie nazývalo Fenyuezad, musela tam byť dedina – villa, ktorá dala majetku toto meno, lebo ináč by sa malo územie nazývať Sovar. Podľa všetkého územie medzi Hermanovským hrebeňom a riekou Delňou i jej prameňom – majetok Fenyuezad – bolo oddelené od majetku Sovar, keď už dedina bola založená. Potom ju kráľ daroval predkom Jána, syna Chudu.

Podobne sa možno pýtať i na majetok Delne. Keď ho rozdelili králi, Belo IV. a Štefan V., jestvovala už dedina, ktorá sa neskôr začala nazývať Kakasfalva? Musela jestvovať, lebo králi darovali majetok a nie iba lesy. Potom by jestvovali dve dediny, jedna v južnej časti údolia rieky Delne a druhá na mieste, kde sú dnes Kokošovce. Je vcelku pravdepodobné, že by majetok Delne bol rozdelený na dve časti niekedy okolo roku 1270. Z toho západná časť ostala spojená s kráľovskými dedinami Sovar a Sopotok, kým východná sa osamostatnila a jej majiteľmi boli Ilma a Othmar. Či však dnešná obec Kokošovce sa dá pokladať za starobylú villa regalis Delne, je nateraz otáznne, i keď jej chotár bol iste súčasťou je územia.

Záver

Na základe listín z 2. polovice 13. storočia a z 1. polovice 15. storočia sa dá preukázať, že Kokošovce naozaj ležia na mieste, ktoré sa v 13. – 14. storočí nazývalo ako majetok Delne. Tiež sa dá vidieť proces postupného delenia rozsiahleho územného celku na menšie. Najprv, okolo roku 1270, bol majetok Delne rozdelený na polovicu. Potom tretinu z polovice, ktorá bola súčasťou donácie z roku 1285, daroval Juraj, syn Šimona Petrovi, zvanému Pirus. Ten založil dedinu Enyczke. Dnes je to obec Haniska pri Prešove. Druhú tretinu darovali šľachtici zo Solivaru Sinkovi, synovi Tomáša. Stalo sa tak pred rokom 1315. Dnes je to severná časť chotára obce Záborské. Nakoniec tretiu tretinu vymenili títo šľachtici za majetok na Zemplíne s majiteľmi majetku Delnafeu. Dnes je to severná časť chotára Abranoviec. Druhá polovica majetku Delne bola v rukách potomkov Ilma a Othmara, pritom sa jedná o chotár obce Kokošovce. Ak teda došlo k postupnému deleniu majetku Delne po roku 1285, možno rozumne predpokladať i delenie majetku pred týmto rokom. Takže možno z toho vyvodiť, že kedysi bol majetok Delne celistvý a siahal do rieky Torysy – ústie rieky Delne do Torysy – až po ústie rieky Malej Delne do Veľkej.

⁵⁵ ŠA PO, SL, nr. 115.

RESUMÉ

Príspevok, ktorý je tematický zameraný na historický prieskum zakladania stredovekých dedín – villae; sleduje v prvom rade objasnenie celkového procesu zakladania villae. Keďže ide v prvom rade o hospodársky objekt, budú v tomto prípade platiť isté pravidlá prevzaté z rímskeho dedičstva, nakoľko pojem villa je odborný výraz pre hospodárstvo z rímskych čias. Zároveň však ide o prispôsobenie miestnym podmienkam, lebo villa neznamená iba jeden vidiecky dom s príslušnými poľami, ale ráta s viacerými. Takto nezávisle pracujúce hospodárstva sa v podmienkach stredovekého Uhorska označovali pojmom usadlosti – sessiones. Druhý dôvod sledovania procesu zakladania villae je postupné zaľudňovanie rozsiahlych lesnatých plôch. Na základe písomností z obdobia 2. polovice 13. a 1. polovice 14. storočia možno sledovať istý proces štiepenia rozsiahlych území na menšie územia vznikom nových dedín. Právo zakladať dedinu – villa mal vlastník územia, ktorý zveril na základe písomnej dohody istú časť lesa roľníkovi – šoltýsovi scultetus, aby zhromaždil ďalších roľníkov za účelom vyklčovania lesa a založenia hospodárstiev.

Aj keď v súvislosti s majetkom Delne sa nezachovali tieto zakladacie listiny, predsa možno z iných listín ako sú – darovacie donationales, o deľbe majetku divisionales, o výmene majetku cambiales alebo rozsudky krajinských sudcov adjudicatoriae vyčítať majetkové pomery v danej oblasti. Základ tvoria tri listiny z konca 13. storočia, z ktorých dve sú pokladané za falzá. Tým, že práve tieto dve listiny – z 8. januára 1285 – obsahujú opisy hraníc okrem iného i majetku Delne, sa rozlišuje ich právna a historická závažnosť. Po stránke právnej záväznosti jedna z nich bola použitá na súde a podľa nej sa hranice súdom stanovili. Po stránke historickej však niet pochýb o reálnej existencii lokalít a ich názvov, ktoré sú uvedené v oboch. Na základe komparácie s listinami z neskoršieho obdobia možno konštatovať, že lokality uvedené v tejto listine boli i naďalej smerodajné pre určenie hraníc majetkov Delne.

Porovnávaním metačných listín zo začiatku 14. storočia s listinou z 8. januára 1285 možno potvrdiť hodnovernosť opisu hranice majetku Delne. Zároveň možno sledovať postupným zakladaním dedín Izbegh, potom Hasság na území bývalých kráľovských lovísk či založením Enyczke, zmeny v južnej časti údolia rieky Delňa. Dá sa dedukovať, že niektoré dediny zanikli ako Delnafelde, ale teritórium južnej časti majetku Delne nakoniec splynulo s chotármi dedín Záborského a Abranoviec. Podľa týchto zmien postrehnuteľných z písomných prameňov možno konštatovať, že majitelia území, ktoré boli často iba lesmi, sa postarali o ich zušľachtenie v podobe fungujúcich hospodárstiev. Z väčších územných celkov sa tvorili rozlohou menšie, a tým stúpol počet dedín – villae. Zatiaľ sa zdá, že majetok Delne a dedina – villa Delne založil kráľ Belo IV. – niekedy medzi rokmi 1239 – 1270 – v údolí rieky Delne medzi lokalitou Borkut a Malou Delňou. Potom okolo roku 1270 bol tento majetok rozdelený na polovicu, a to v oblasti potoka Lekeš. Nateraz je ťažké určiť, v ktorej polovici ostala starobylá dedina Delne. Po roku 1288 odčlenením na západ-

nej strane vznikla dedina Enyczke, dnes Haniska pri Prešove. Pred rokom 1315 mohla vzniknúť Delnefelde, ako tretina z majetku Delne darovaná v roku 1285. Z miestnych názvov vidno, že sú maďarské. Do akej miery sa podieľalo na tomto spôsobe osídľovania slovenské obyvateľstvo? Prijali všetci tento nový štýl oproti životu na hradiskách? Alebo ostala časť nespokojencov, o ktorých hovorí listina z roku 1344, že sa stiahli na hranice Uhorska a Poľska do lesov, kde si zakladali obydla, pri pôvodnom spôsobe života – na hradisku? Čo znamenalo založenie komitátu Šariš pre Slovenov? Iste bola vytvorená ponuka – villa, ktorá dala základ nielen sieti stredovekých dedín, ale i sieti súčasných obcí v regióne Šariš.

SUMMARY

The contribution, that focuses on the historical exploration of the founding of medieval villages – villae; wants to clarify at first, general process of establishing a villae. Because it is primarily an economic object, in this case, will some rules be taken from the Roman heritage, because the term villa is a professional term for the Roman economy. It is about adapting to local conditions however, because the villa is not just a rural house with the appropriate fields, but counts with more. In the conditions of medieval Hungary, such independent economies were referred to as settlers – sessiones. The second reason to monitor the founding process of villae is a gradual habitation of extensive forest areas. On the basis of documents from the second half of 13th century and 1st half of the 14th century, it is possible to observe a certain process of separation of large territories into smaller territories by creating new villages. Right to set up a village – villa had the owner of the land, who entrusted, by written agreement, some of the forest to the farmer – to the locator scultetus, to gather other farmers for the purpose of grubbing up the forest and setting up economies.

Although in connection with Delne's property, these documents of establishment have not been retained, after all from another documents like donative donationales, or documents about the division of property divisionales, also documents about the exchange of assets cambiales, or judgments of regional judges adiudicatoriae it is possible to deduct property in that area. The basis consists of three documents from the end of the 13th century, two of which are considered to be falsification. Because of these two papers – of 8 January 1285 – which contain descriptions of the borders, among other things also Delne's assets, their juridic and historical obligation is distinguished. On the hand of juridic obligation, one of them was used in court and according to it the borders were determined by the court.

However on the historical hand, there is no doubt about the real existence of locations and its names, which are listed in both. Based on comparisons with later-time documents, it can be noted that the locations listed in this charter were still the guide for determining Delne property borders.

Comparing delimiting document from the early 14th century and document dated 8 January 1285, it is possible to confirm the truthfulness of the description of Delne property borders. By the gradual establishment of villages Izbegh then Hasság on the territory of the former royal hunting grounds or the foundation of Enyczke it is also possible to see the changes in the southern part of valley of river Delňa. It is possible to deduce, that some villages like Delnafelde demised, but the territory of the southern part of Delnes estate merged with land areas of villages Záborské and Abranovce. According to these changes that can be seen from the written sources, it can be stated that the owners of the territories, which were often only forests, cared for their improvement in the form of functioning economies. Larger territorial units were smaller and the number of villages – villae – rised. So far, it seems that the property of Delne and the village-villa Delne was founded by the King Belo IV. – sometimes between 1239 and 1270 – in the valley of the river Delne between locations Borkut and Malá Delňa. Then, around 1270, this property was divided into half in the area of Lekeš brook. For now it is difficult to determine in which half of the old village Delne persisted. After 1288, on the western side, the village called Enyczke was founded, today Haniska pri Prešove. Before 1315 Delnefelde could be formed as a third of Delne property donated in 1285. Local names show that they are Hungarian. In what extent did the Slovak population participate in this way of settlement? Have everyone adopted this new style versus life in the fortification? Or there was the part of the dissatisfied people mentioned in the document from 1344, that had withdrawn to the borders of Hungary and Poland in the forests where they founded the dwelling in the original way of life - in the fortification? What meant the foundation of the Šariš comitet for Slovenes? Surely an offer has been created – a villa – that has laid the foundation not only for the network of medieval villages, but also for the network of contemporary villages in the region of Šariš.

Adresa autora:

ThDr. Konštantín Daniel Boleš, O.Praem.

Katolícka univerzita v Ružomberku, Teologická fakulta v Košiciach

Inštitút cirkevných dejín, Hlavná 89, 041 21 Košice

e-mail:danielb.posta@gmail.com

JOZEF CINCÍK A SLOVENSKÝ ÚSTAV SV. CYRILA A METODA V RÍME. REFLEXIA UMELECKEJ TVORBY REALIZOVANEJ PRE ÚSCM

Alena Piatrová

JOZEF CINCÍK AND THE SLOVAK INSTITUTE OF STS. CYRIL AND METHODIUS IN ROME. REFLECTION OF HIS ARTISTIC CREATION REALIZED FOR THE SLOVAK INSTITUTE OF STS. CYRIL AND METHODIUS IN ROME

Abstract: PhDr. JOZEF CINCÍK (born on March 8, 1909 in Clopodia, Romania – died on January 28, 1992 in Danville, Pennsylvania, USA) was an art historian, archeologist, activist of Matica Slovenská, screenwriter and artist, famous mainly for his connection with artistic activities of Matica Slovenská in the period of the First Czechoslovak Republic (1918 – 1938) and the post-war exile. In 1945, he left Slovakia in the first wave of refugees, together with politicians and representatives of Matica Slovenská as a former Secretary of its Artistic Department. Up to now among the broad spectrum of his professional activities the least known and documented are his numerous art historian works and his artistic activities, mainly masterpieces realized in the sacral architecture. As an artist designer he created around 130 designs for decoration of liturgical space, which he as a rule realized himself (except for two items)¹ all in abroad. He decorated almost all churches used by Slovaks and Slavic minorities in abroad (USA, Canada, Palestine, Italy). Intense was Cincík's cooperation with The Slovak Institute of Sts. Cyril and Methodius in Rome (further on as SISCM). He illustrated more than 50 publications for the SISCM publishing house in Rome, among them books of Slovak exile writers and poets, first of all Mikuláš Šprinc, Karol Strmeň and Ján Okál'. Cincík is author of artistic decoration of the Institute's Sts. Cyril and Methodius Chaple and, as well, of design covering the main wall of its entrance hall with mosaic decoration. This, unfortunately was not realized, which is topic of present paper, focussing on research of dominant motivations, its iconografic program, art historian, artistic-liturgical and cultural relationship of its artistic decoration.

The paper is a result of a research project approved by The Slovak History Institute in Rome in 2016.

¹ Decoration of sanctuary in the Church of Saint Mary in Medzilaborce, realized in 1943. Jozef Cincík, together with Ladislav Hanus were authors of design of seminary Chaple of St. John of Nepomuk and of the altar triptych in Spišská Kapitula, 1943 (realized by Martin Benka).

Keywords: Jozef Cincík, mosaic, sacral art, The Slovak Institute of Sts. Cyril and Methodius in Rome, stained glass

Vyvrcholením osláv 1100. výročia príchodu svätých bratov Cyrila a Metoda medzi Slovanov bolo pre slovenský exil postavenie budovy Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda vo večnom meste (v roku 1998 povýšený na Pápežský ústav sv. Cyrila a Metoda, ďalej PSÚSCM). Budova sa nachádza v okrajovej časti Ríma v smere dlhej ulice Via Cassia, na pozemku medzi dvomi mestskými časťami La Giustiniana a La Storta. Komplex ústavu s príslušným pozemkom znamenal pre Slovákov roztrúsených po svete, najmä pre katolíckych exulantov pevný bod, domovský prístav a nádej, že „slovenská vec ešte žije“, lebo povedané slovami žalmistu, „na brehu babylonských riek sedávali a plakali, keď si spomínali na Sion (por. Ž 137, 1). Túto myšlienku mal podporiť aj interiér ústavu, ktorého skromné zariadenie oživovali početné umelecké diela slovenských výtvarníkov, umelecko-remeselné predmety ľudovej kultúry či upomienkové predmety pochádzajúce zo Slovenska.

Čo sa týka výtvarného umenia, boli to prevažne dary, ktoré umelci darovali kňazom alebo priamo ústavu pri príležitosti návštevy Ríma, keď sa im podarilo získať študijný pobyt alebo súhlas vycestovať na turistické vízum. Išlo najmä o umelcov verejne deklarujúcich svoju katolícku vieru, ako boli Ladislav Záborský, Vincent Hložník, Mikuláš Klimčák, Ľudovít Fulla, Wiliam Schiffer. Viacerí z tejto skupiny výtvarníkov sa v roku 1969 zúčastnili v Ríme na oslavách 1100. výročia smrti sv. Cyrila, kde ich na audiencii prijal pápež Pavol VI., ktorého tiež obdarili svojimi prácami.² Osobitý umelecký rukopis však ústavu vtlačil **Jozef Cincík**,³ ktorý dostal prestížnu ponuku vý-

tvarne stvárniť ústavnú kaplnku, resp. kostol zasvätený sv. Cyrilovi a Metodovi, ako je uvedené v „Zápisnici z posviacky Kostola Ústavu sv. Cyrila a Metoda v Castellucce“ (ďalej kaplnka).⁴ Je nesporné, že náročnú výtvarno-architektonickú realizáciu sprevádzali mnohé ťažkosti a kompromisy, no dodnes je silným vizuálnym odkazom, skrývajúcim v sebe viacvýznamovosť. Vedenie ústavu požiadalo Jo-

² *Slovenské hlasy z Ríma*, roč. 47, 1998, č. 2, s. 3-5.

³ Jozef Cincík: Autoportrét, 1959. Repro In *Most*, roč. 6, 1959, č. 1 – 2, s. 27.

⁴ Zápisnicu podpísal Tito Mancini, pomocný biskup diecézy Ostia, Porto a Santa Rufina. Porov.: Archív PSÚSCM, prot. č. 7748/63. V našej práci používame na označenie tohto sakrálneho priestoru pojem „kaplnka“, nakoľko je zaužívaný.

zefa Cincíka aj o vytvorenie návrhu na realizáciu výzdoby vestibulu, ten však zostal len v rovine návrhu.

Cieľom nášho výskumu bola dokumentácia umeleckej tvorby Jozefa Cincíka realizovaná pre SÚSCM, predovšetkým výzdoba ústavnej kaplnky sv. Cyrila a Metoda a následne jej reflexia v kontexte európskeho a slovenského výtvarného umenia v sakrálnom priestore v druhej polovici 20. storočia. Základným prameňom výskumu bolo samotné dielo Jozefa Cincíka a archívne pramene SÚSCM. V archíve ústavu sa nachádzajú viaceré zmienky o realizácii výzdoby kaplnky a vestibulu. Ide najmä o početnú korešpondenciu Jozefa Cincíka so Štefanom Nahálkom,⁵ vtedajším rektorom ústavu, korešpondenciu Štefana Nahálku s Dominikom Hrušovským,⁶ vtedajším misionárom medzi Slovákami v Paríži o výrobe vitrážových okien do kaplnky podľa Cincíkových návrhov, korešpondenciu s Liturgickou komisiou diecézy Ostia, Porto a Santa Rufina, na území ktorej sa ústav nachádza. V knižnici ústavu sú uložené aj Cincíkove pôvodné návrhy a škice výzdoby kaplnky aj vestibulu, na základe ktorých sme mohli porovnať ideový návrh s realizovaným dielom. Dôležitým zdrojom poznania bolo aj štúdium literatúry a edičnej činnosti ústavu, najmä časopisov *Hlasy z Ríma* a *Most*, kde sme mapovali ohlasy na výzdobu kaplnky.⁷ Zdokumentovali sme aj intenzívnu Cincíkovu spoluprácu s vydavateľstvom SÚSCM v rovine ilustrátorskej tvorby, ale iba okrajovo, keďže sme sa prioritne za-

⁵ Štefan Náhalka (1916 – 1975) – kňaz, spisovateľ, významná osobnosť slovenského katolicizmu v 20. storočí. Pochádzal z Liptovskej Tepličky, teológiu študoval v Ríme, kde bol v roku 1942 vysvätený za kňaza. V rokoch 1945 – 1951 bol tajomníkom spišského biskupa Jána Vojaššáka. V roku 1953 prišiel ako utečenec do Ríma, kde všetky svoje sily a schopnosti venoval duchovnej práci v prospech slovenskej katolíckej emigrácie. Bol iniciátorom a predsedom prípravného výboru na vybudovanie SÚSCM; bol jeho prvým rektorom (1965 – 1973). Ako člen rady pre emigráciu Pápežskej konzistoriálnej kongregácie zriadil slovenské katolícke misie v Európe a zámorí. Založil aj vydavateľstvo sv. Cyrila a Metoda v Ríme a spolu s P. Michalom Lackom SJ aj periodikum *Slovak Studies*, vedeckú ročenku Slovenského ústavu. Spolupracoval so Slovenským ústavom v Clevelande a založil Slovenský ústav v Ríme (SÚR), ustanoviť slovenských kultúrnych, najmä vedeckých pracovníkov. Bol aktívny aj v Svetovom kongrese Slovákov, spolupracoval s Vatikánskym rozhlasom, bol redaktor mesačníka *Hlasy z Ríma* a časopisu *Slovenský kňaz*, prispieval prakticky do všetkých periodík slovenskej diaspóry. Jeho činnosť ocenil pápež Ján XXIII., ktorý mu v roku 1960 udelil titul monsignora a pápež Pavol VI., ktorý ho v roku 1967 menoval za pápežského preláta.

⁶ Dominik Hrušovský (1926 – 2016) – pochádzal z Veľkej Mane. Po maturite v roku 1945 sa prihlásil do trnavského seminára. V roku 1946 ho poslal biskup Pavol Jantusch na štúdiá do Ríma, kde bol v roku 1950 vysvätený za kňaza. Pôsobil v pastorácii v severnom Taliansku, neskôr potom vyučoval dogmatickú teológiu v seminári vo Viterbe. V rokoch 1962 – 1966 pôsobil medzi Slovákami v Paríži. V roku 1966 sa vrátil do Ríma, do Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda v Ríme, kde v rokoch 1973 – 1992 zastával funkciu rektora. Bol redaktorom časopisu *Slovenské hlasy z Ríma*. V roku 1975 sa stal vedúcim duchovnej služby pre slovenských katolíkov v zahraničí, 6. januára 1983 ho pápež sv. Ján Pavol II. vysvätil za biskupa. Po páde totality bol v roku 1992 vymenovaný za pomocného biskupa Trnavskej arcidiecézy, v roku 1993 bol zvolený za generálneho tajomníka Konferencie biskupov Slovenska a za predsedu Komisie pre Slovákov v zahraničí. Dňa 15. apríla 1996 ho pápež sv. Ján Pavol II. vymenoval za apoštolského nuncia v Bielorusku a súčasne ho povýšil na arcibiskupa. Posledné roky života prežil v Nitre; zomrel 27. júla 2016, pochovaný je v rodnej obci.

⁷ V *Hlasoch z Ríma* na pokračovanie vychádzali príspevky o výzdobe kaplnky aj s reprodukciami. Porov.: *Hlasy z Ríma*, roč. 13, 1964, roč. 14, 1964; tiež *Most*, roč. 11, 1964, č. 1 – 2.

merali na tvorbu do architektúry (monumentálne techniky).⁸ Zachovaná korešpondencia nám umožňuje rekonštruovať výzdobu kaplnky od ideového zámeru po samotnú realizáciu, čo predstavuje pomerne krátky časový úsek od roku 1962 do roku 1965.

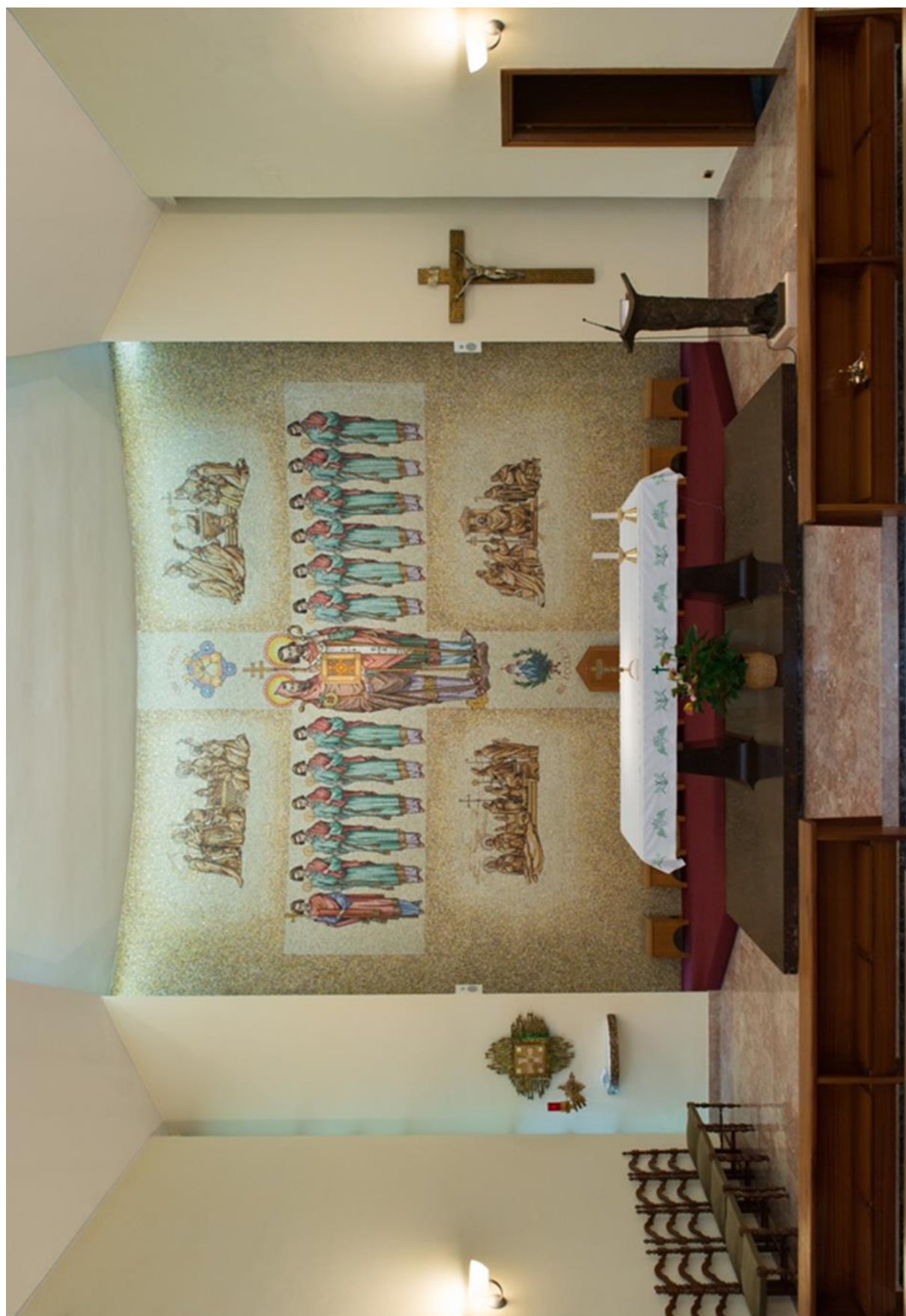
Kaplnka – liturgický priestor a „duchovná vyhná“

Budova ústavu svojím architektonickým stvárnením citlivo rešpektuje okolitú roztrúsenú zástavbu a harmonizuje aj s prírodou, čo je typický znak rímskych víl. Architekt Simon Pietro Salini (1932)⁹ poňal stavbu vo funkcionalistickom duchu: táto „modernistická“ koncepcia v diskusiách zvíťazila nad názormi presadzujúcimi stavbu v historizujúcom štýle.¹⁰ Čistá a jednoduchá železobetónová architektonická konštrukcia s rovnako jednoduchou, prehľadnou kompozíciou hlavných priestorov a vnútornej prevádzky vyjadruje myšlienky neskorého funkcionalizmu. Súčasťou budovy je aj liturgický priestor – kaplnka, ktorá je nielen duchovným centrom ústavu, ale aj dominantným prvkom architektúry vďaka predstavenej veži na severnej, resp. ľavej strane fasády zo strany hlavného vchodu. Konštrukcia veže pozostáva z dvoch pilierov a svojím tvarom pripomína dva zdvihnuté prsty. Z priestoru medzi piliermi sa do výšky vypína kríž ako symbol kresťanstva. Kaplnka, nižšia ako ostatné budovy komplexu, je prístupná z vestibulu ústavu, ale aj bočným vchodom z exteriéru, ktorý využívajú ľudia prichádzajúci na bohoslužby zvonku, keďže ústav je v rámci svojho pastoračného pôsobenia otvorený aj širokej verejnosti. Vedľa tohto vchodu je do steny osadený základný – uholný kameň budovy, ktorý posvätil pápež sv. Ján XXIII. dňa 13. mája 1963. Stena oddeľujúca liturgický priestor od vstupnej haly je posuvná a v prípade väčšieho počtu veriacich na bohoslužbe sa dá odsunúť.

⁸ Počas nášho výskumu sme sa prioritne venovali výtvarnej výzdobe ústavnej kaplnky a archívnemu výskumu. Ďalšiu polohu spolupráce Jozefa Cincíka so SÚSCM v Ríme predstavuje jeho publikačná činnosť a ilustrátorská tvorba. Pre vydavateľstvo SÚSCM ilustroval viac ako 50 publikácií, zväčša išlo o knihy slovenských exilových spisovateľov a básnikov, za všetkých spomeňme najmä Mikuláša Šprinca, Karola Strmeňa, Michala Lacka, Jána Okáľa. Z jeho dielne pochádzajú aj početné obálky a grafická úprava hlavičkového papiera SÚSCM v Ríme. Dlhé roky spolupracoval aj s časopisom *Hlasy z Ríma* a štvrťročníkom pre slovenskú kultúru *Most*, v ktorých publikoval celý rad odborných článkov. Vzhľadom na svoj rozsah a špecifickosť tvorby, spracovanie tejto polohy Cincíkovej práce prekračovali možnosti nášho 10. dňového výskumného pobytu.

⁹ Autorom architektonického návrhu budovy bol architekt Simon Pietro Salini (1932). Architekt Alberto Tonelli, ktorý sa v početnej literatúre chybne označuje za architekta budovy, vykonával stavebný dozor (dozorujúci architekt). Por.: NAHÁLKA, Štefan. *Pamätnica Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda*. Rím: SÚSCM, 1973, s. 82; TOMKO, Jozef. Zrod Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda v Ríme: In HRABOVEC, Emília et al. *Slovenský ústav svätých Cyrila a Metoda v Ríme (1963 – 2013)*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2013, s. 19.

¹⁰ NAHÁLKA, Štefan. Umelecký vzhľad kaplnky Ústavu sv. Cyrila a Metoda v Ríme. In *Most*, roč. 11, 1964, č. 1 – 2, s. 49.

Pohľad do svätyne Kaplnky Ústavu svätých Cyrila a Metoda. Foto: Štefan Siván

Kaplnka má pozdĺžny pôdorys, presvetlenie priestoru zabezpečujú okná s vitrážami na bočných stenách, na každej strane po štyri okenné otvory. V dvoch bočných výklenkoch chrámovej lode sú umiestnené bočné oltáre, sakristia je situovaná po pravej strane presbytéria.

Celému interiéru kaplnky dominuje hlavný oltár a mozaiková výzdoba stien tak svätyne, ako aj bočných oltárov: Mozaika na čelnej stene presbytéria zobrazuje svätých solúnskych bratov, patrónov kaplnky a výjavy z ich života. Dva bočné oltáre boli, podľa zápisnice z posviacky Kostola Ústavu sv. Cyrila a Metoda, zasvätené Najsvätejšiemu Srdcu Ježišovmu a Panne Márii Sedembolestnej, patrónke Slovenska. Do jedného boli uložené relikvie sv. Mateja apoštola, sv. Agáty, sv. Pia X. pápeža a vyznávača; do druhého relikvie sv. Andreja apoštola, sv. Márie Gorettiovej a sv. Pia X. pápeža a vyznávača.¹¹

Umelecký program výzdoby kaplnky vychádza z duchovného programu a poslania samotného ústavu, ktorý naznačil pápež Ján XXIII., keď pri požehnaní uholného kameňa povedal, že „vôľa Božského Spasiteľa vyjadrená v slovách *ut omnes unum sint* (Jn 17, 22) našla veľkorysú odpoveď v Ústave svätých Cyrila a Metoda“¹² a dopovedal ho Pavol VI. v roku 1963: „... Urobte z neho [ústavu] centrum, kde sa budú stretávať všetky skupiny Slovákov, roztrúsené po celom svete. Posielajte doň svojich synov, ktorých si Pán povolá do kňazskej služby, a naďalej podporujte toto dielo...“.¹³ Monsignor Štefan Nahálka, prvý rektor ústavu, po slávnostnej posviacke kaplnky napísal: „Celou svojou štruktúrou a i svojou výzdobou sa kaplnka Ústavu sv. Cyrila a Metoda veľmi hodí na dôležité poslanie, pre ktoré je určená: aby bola duchovnou vyhňou, v ktorej sa budú formovať slovenskí mladíci za pokračovateľov vo veľkom diele našich apoštolov“.¹⁴ Vedený touto optikou zadal objednávku na výzdobu interiéru kaplnky a v tomto duchu viedol a usmerňoval jej výtvarno-architektonickú realizáciu.

Od ideového zámeru k realizácii

Pri úvahách, ktorému umelcovi zveriť objednávku výtvarného stvárnenia ústavnej kaplnky, správa ústavu sa jednohlasne rozhodla pre Jozefa Cincíka. Vyrobiť mozaikovou výzdobu kaplnky sa ponúkal aj Vojtech Boháč z Detroitu, majiteľ firmy Decora Church Interior Decorations, ktorý spolupracoval s nemenovaným ukrajinským umelcom, čo však ústav odmietol, pretože jednoznačne chcel slovenského umelca.¹⁵

¹¹ Archív PSÚSCM, prot. č. 7748/63.

¹² ĎURICA, Milan S. Un monumento cirillo-metodiano fra gli edifici sacri romani. In: *L'Osservatore Romano*, 104, č. 230 (4. 10. 1964), s. 6.

¹³ Pavol VI. na mimoriadnej audiencii pre Slovákov pri príležitosti posvätenia Ústavu a vysviacky kaplnky, 14. 9. 1964.

¹⁴ *Most*, r. 11, 1964, č. 1-2, s. 53.

¹⁵ Archív PSÚSCM, korešpondencia 1962, Boháč Nahálkovi, 19. 1. 1962; 1963, 12/63; Nahálka Boháčovi, 24. 4. 1963.

Komunita slovenských exulantov z prostredia Matice slovenskej, ale aj kňazov a rehoľníkov, považovala Cincíka za popredného umelca slovenského náboženského a sakrálneho umenia, ale aj za uznávaného umenovedca. Zvlášť oceňovali Cincíkovu znalosť cyrilo-metodskej problematiky, čo bolo pre správu ústavu dôležité kritérium. Cincík, ktorý v roku 1946 odišiel z rímskeho exilu do USA, žil v tom čase v meste Bedford (Ohio), kde sa živil prevažne realizáciou chrámových mozaík a vitráží.

Zo zachovanej korešpondencie vyplýva, že prvá komunikácia medzi vedením Ústavu, zastúpeného rektorom Štefanom Nahálkom a Jozefom Cincíkom o výtvarnom stvárnení kaplnky, sa uskutočnila v prvej polovici roku 1962, teda ešte pred prvým výkopom kaplnky, ktorý bol 6. decembra 1962. Tento list však v archíve ústavu chýba, odvoláva sa naň Cincík vo svojej reakcii¹⁶ na Nahálkovu ponuku z januára 1963, ktorej obsahom bol aj ideový zámer výzdoby kaplnky s termínmi prác.¹⁷ Nahálka v liste v mene správy ústavu informuje Jozefa Cincíka, že by všetkých veľmi potešilo, keby bol práve on „navrhovateľom vnútorného zariadenia kaplnky“. Cincík je v odpovedi zaskočený krátkosťou termínu realizácie mozaiky a tiež prístupom zodpovedných k problému. Uvádza, že od mája 1962, kedy súhlasil, že sa na výzdobu podujme, sa nič nedialo, ústav vo veci mlčal, on ponúkané práce odmietal, čakajúc na zadanie z ústavu, ktoré nechodilo, a preto z existenčných dôvodov musel prijať v USA inú prácu – výzdobu troch kostolov. Cincík reálne zvažujúci náročnosť prác a svoje pracovné záväzky odpovedá, že nie je v jeho silách túto objednávku zvládnuť v tak extrémne krátkom čase, keďže potvrdenie realizácie prišlo až 18. januára 1963 a mozaiky mali byť osadené do 15. septembra 1963, kedy bola naplánovaná posviacka kaplnky. Navrhuje, aby sa správa ústavu obrátila na nejakého rímskeho umelca.¹⁸ Štefan Nahálka v ďalšom liste prosí Cincíka, aby situáciu prehodnotil,¹⁹ čo sa aj stalo. Cincíka napokon zlomili prosby Štefana Nahálku, kňaza, ktorého si nesmierne vážil a vidiac jeho zanietenosť pre spoločnú vec, pustil sa aj on do práce, hoc s vedomím nereálnosti dokončiť mozaiky v stanovenom termíne. Nahálka ho v jednom z neskorších listov ubezpečuje, že v ústave urobia všetko, čo je v ich silách, aby práce postupovali čo najrýchlejšie.²⁰ Zadanie pre Cincíka sa postupne rozšírilo: k návrhom na tri mozaikové obrazy sa pridali aj návrhy na osem vitrážových okien a vnútorné zariadenie kaplnky (oltáre, svietniky, lavice a i.)²¹ a v roku 1964 aj návrh na výzdobu vstupnej haly ústavu.²²

¹⁶ Archív PSÚSCM, korešpondencia 1963, Cincík Nahálkovi, 28. 1. 1963.

¹⁷ Archív PSÚSCM, korešpondencia 1963, 9/63, Nahálka Cincíkovi, 18. 1. 1963.

¹⁸ Archív PSÚSCM, korešpondencia 1963, 117/63, Cincík Nahálkovi, 6. 6. 1963.

¹⁹ Archív PSÚSCM, korešpondencia 1963, Nahálka Cincíkovi, 3. 2. 1963.

²⁰ Archív PSÚSCM, korešpondencia 1963, Nahálka Cincíkovi, 12. 6. 1963.

²¹ Archív PSÚSCM, korešpondencia 1963, 9/63, Nahálka Cincíkovi, 18. 1. 1963; Cincík Nahálkovi, 31. 3. 1963, 11. 3. 1963.

²² Archív PSÚSCM, korešpondencia 1964, 178/64, Nahálka Cincíkovi, 26. 3. 1964.

Za správu ústavu, obsahovú stránku výzdoby, ako aj konkrétnu technickú realizáciu sledoval rektor Štefan Nahálka. Všetky otázky a problémy spojené s realizáciou, tak koncepčné ako aj technické, riešil zadávateľ s výtvarníkom výlučne listovou leteckou poštou: intenzívna korešpondencia Štefana Nahálku s Jozefom Cincíkom v rokoch 1963 a 1964 posúvala projekt dopredu. Treba tiež poznamenať, že Cincík svoje listy písal výhradne ručne, využívajúc na písanie chvíle strávené na cestách za prácou vo vlaku či autobuse. Listy, neraz sprevádzané náčrtmi a poznámkami po okrajoch, dokázal Cincík husto popísať z oboch strán tenkého leteckého listového papiera, preto čítanie jeho rukopisu nie je vždy ľahké.

Cincík začal na návrhoch pracovať vo februári 1963. V prvej etape bolo potrebné zdefinovať koncepciu a témy zobrazených výjavov, s čím nemal autor problém. S ideovým návrhom správy ústavu sa Cincík stotožnil, drobné odlišnosti sa riešili vo vzájomnej komunikácii. Z korešpondencie vyplýva, že Cincík svoju výtvarnú koncepciu konfrontoval aj s Mikulášom Šprincom,²³ ktorý v jednom svojom liste Štefanovi Nahálkovi píše, že Cincík s ním „o koncepcii kaplnky dlho diskutoval a plánovali ju spoločne... cíti veľkú zodpovednosť za toto dielo a starostlivo na ňom pracuje“.²⁴ Prvé návrhy, ktorým predchádzali viaceré Nahálkove urgencie,²⁵ zaslal Cincík do ústavu začiatkom mája 1963.²⁶ Zásielka však zaskočila rektora Nahálku, lebo autor ako prvé vyhotovil návrhy ôsmich vitrážových okien s odôvodnením, že „ich výroba je zložitejšia ako výroba mozaík“.²⁷ V sprievodnom liste dáva pokyny na výrobu kartónov a odporúča realizovať výrobu vitráží v rakúskej firme Tiroler Glassmalerei v Innsbrucku, s ktorou dlhé roky spolupracoval; v nijakom prípade neodporúča obrátiť sa na taliansku firmu. Tu nastal zásadnejší problém, pretože ústav zadal výrobu vitráží francúzskej sklárskej dielni Barillet so sídlom v Paríži, čo spôsobilo menšie nezhody a časový posun prác. Toto rozhodnutie malo pravdepodobne čisto praktické a aj finančné dôvody: na práce v parížskej dielni dozeral Dominik Hrušovský, v tom čase pôsobiaci v pastorácii medzi Slovákmi v Paríži (1962 – 1966); prakticky celú výrobu vitráží si vzal na starosť, pričom mu po odbornej stránke pomáhal francúzsko-slovenský sochár William Schiffer.²⁸

²³ Mikuláš Šprinc (1914 – 1986) – kňaz, básnik katolíckej moderny, prozaik, esejista, prekladateľ, redaktor, vysokoškolský pedagóg, organizátor slovenského kultúrneho života. Študoval na gymnáziu v Levoči, teológiu v Spišskej Kapitule, ako kaplán pôsobil v Spišskej Novej Vsi. Redigoval mesačník Kultúra a venoval sa najmä mládeži. Bol riaditeľom Slovenskej katolíckej akadémie v Bratislave a generálnym tajomníkom Ústrednej charity. Po vojne v roku 1945 žil v emigrácii. V Ríme pracoval ako legát vatikánskej misie pre slovenských utečencov i ako sociálny pracovník vatikánskeho Centrálného úradu pre obete vojny. Od roku 1946 žil v USA, kde založil a redigoval časopis Most, bol spoluzakladateľom Slovenského ústavu v Clevelande, učil slovenský jazyk a filozofiu umenia v meste Borromeo, kde žil až do smrti.

²⁴ Archív PSÚSCM, korešpondencia 1963, 328/63. Šprinc Nahálkovi, 7. 3. 1963.

²⁵ Archív PSÚSCM, korešpondencia 1963, 50/63, Nahálka Cincíkovi, 31. 3. 1963 a 8. 4. 1963..

²⁶ Archív PSÚSCM, korešpondencia 1963, 64/63, Cincík Nahálkovi, 3. 5. 1963.

²⁷ Archív PSÚSCM, korešpondencia 1963, 64/63, Cincík Nahálkovi, 3. 5. 1963.

²⁸ William Schiffer (26. 8. 1920 Zvončín – 7. 8. 2007 Trnava) významný sochár a medailér slovenského pôvodu, ktorý od roku 1945 žil v Paríži. Na Slovensko sa začal vracáť po roku 1989.

Nahálka vo svojich ďalších listoch adresovaných Cincíkovi apeluje na zaslanie návrhov na mozaiky, vidiac, že čas na realizáciu sa skracuje a začína byť nereálne osadiť mozaiky do termínu posviacky kaplnky. V liste biskupovi Grutkovi vo veci „posvätenia rohového kameňa kaplnky“ Nahálka konštatuje, „že veľmi mešká dr. Cincík s dodaním obrazov pre mozaiky“.²⁹ Návrhy na mozaiky Cincík zaslal leteckou poštou dňa 6. júna 1963, do Ríma prišli pred 12. júnom. V sprievodnom liste navrhuje, aby dali vyhotoviť kartóny a ozalitové nátlaky,³⁰ ktoré môžu nalepiť na steny, kým nebudú mozaiky osadené. „Bola by to aj informácia pre návštevy a mohli by takto robiť zbierku na mozaiky“.³¹ Na realizáciu a osadenie vitráží a mozaík ostávali necelé tri mesiace; navyše bolo ešte potrebné doriešiť sporné ikonografické otázky v predložených návrhoch a zapracovať prípadné usmernenia liturgickej diecéznej komisie.

Napriek enormnému úsiliu a nasadeniu Jozefa Cincíka a Štefana Nahálku, výzdoba kaplnky nebola k termínu posviacky, t.j. 15. septembra 1963 kompletne zrealizovaná. Na stenách boli miesto mozaík umiestnené ozalitové výkresy v mierke 1:1, ktoré vyhotovil Ferruccio Vezzoni (1908 – 1992), známy výtvarník spolupracujúci s mozaikárskou fabrikou Ferrari & Bacci v Pietrassanta, ktorá mozaiky vyrábala. V deň posviacky kaplnky nebolo osadené ani jedno vitrážové okno. Na základe usmernenia liturgickej komisie Biskupského úradu v Ostii, Porto a Santa Rufina zo dňa 21. októbra 1963,³² bolo potrebné návrhy mozaík upraviť, a tak sa finalizácia prác spomalila. Štefan Nahálka v liste adresovanom majiteľovi firmy Ferrari & Bacci naliehavo prosí, aby mozaika na hlavnej stene bola osadená do 24. novembra 1963, kedy do ústavu príde viacero biskupov z dôvodu štvrtého zasadnutia druhého vatikánskeho koncilu.³³ Mozaiky boli do ústavu privezené začiatkom novembra a následne osadené.³⁴ Vitráže prišli z parížskej dielne až začiatkom septembra 1964 s výnimkou dvoch, ktoré boli určené do okien nad bočnými oltármi.

Na prvé výročie posviacky kaplnky, 15. septembra 1964, kedy sa konalo slávnostné otvorenie ústavu, bola kaplnka takmer kompletne zariadená, chýbali len dve vitrážové okná v nikách nad bočnými oltármi. Kardinál Eugène Tisserant, dekan kardinálskeho kolégia, ktorý predsedal slávnostnej bohoslužbe, keďže ústav sa nachádzal na území jeho cirkevnej právomoci, požehnal mozaiku na hlavnej stene, dve mozaiky na stenách nad bočnými oltármi a osem vitrážových okien.³⁵ Chýbajú-

²⁹ Archív PSÚSCM, korešpondencia 1963, 85/63, Nahálka Grutkovi, 16. 5. 1963.

³⁰ Špeciálny papier citlivý na svetlo, používaný na rozmnožovanie plánov, výkresov a na prekresľovanie.

³¹ Archív PSÚSCM, korešpondencia 1963, 117/63, Cincík Nahálkovi, 6. 6. 1963.

³² Archív PSÚSCM, korešpondencia 1963, 269/63, Tito Mancini, pomocný biskup diecézy Ostia, Porto a San Rufina 21. 10. 1963.

³³ Archív PSÚSCM, korešpondencia 1963, 263/63, Nahálka Cincíkovi, 24. 10. 1963.

³⁴ *Hlas z Ríma*, roč. 13, 1964, č. 1, s. 6 – 7.

³⁵ *Hlas z Ríma*, roč. 13, 1964, č. 9, s. 12.

ce dve vitráže pre okná vo výklenkoch bočných oltárov boli dodané začiatkom novembra a osadené pred sviatkom sv. Andreja apoštola, teda 29. a 30. novembra 1965. Biskup Andrej Grutka,³⁶ ktorý bol práve v tom čase v ústave, nové okná požehnal.³⁷

O finančné krytie výtvarnej realizácie kaplnky sa staral ústav, peniaze pochádzali výhradne z darov a k najveľkorysejším donorom patrili aj mons. Andrej Grutka (1908 – 1993), veľký podporovateľ diela Jozefa Cincíka v USA.³⁸ Tak pre Cincíka, ktorý mal biskupa Grutku vo veľkej úcte, ako aj pre správu ústavu, bolo posvätenie dvoch posledných okien biskupom, ktorý sa azda najviac zaslúžil o existenciu Ústavu sv. Cyrila a Metoda v Ríme, významným symbolickým gestom.

Koncepcia a výtvarný program kaplnky

Podľa uznesenia ústavu, ktoré Cincíkovi tlmočil rektor Nahálka v spomenutom liste z 18. januára 1963, mal v termíne do 28. februára 1963 predložiť na schválenie farebné návrhy obrazov na tri oltáre v kaplnke, ktoré mali byť vyhotovené v technike mozaiky. Čo sa týka témy zobrazení, predstava bola jasná: pozornosť sa mala sústrediť predovšetkým na mozaikový obraz na hlavnej stene svätyne, „ktorý má dvíhať ducha k Bohu“,³⁹ teda na stene za hlavným oltárom mali byť vyobrazenia patrónov Ústavu svätých Cyrila a Metoda a scény z ich života vo väzbe na slovenské dejiny. V ďalšej komunikácii Nahálka usmerňuje Cincíka, aby sa v návrhu nestratil v detailoch a dával si „pozor na haleny a krpce“.⁴⁰ Z povedaného je zrejmé, že správa ústavu preferovala vo výtvarnej výzdobe kaplnky výtvarný jazyk zrozumiteľný súčasníkovi, oslobodený od romantického historizmu a folklorizmu a prikláňala sa k symbolickej a znakovkej výtvarnej komunikácii, ako to potvrdzuje Štefan Nahálka: „Dielo našich apoštolov môže sa vyjadriť symbolicky, napríklad obrysmi katedrálnych kostolov z Nitry, Trnavy, Spišskej Kapituly a Košíc“.⁴¹

³⁶ Andrej Gregor Grutka (1908 – 1993) – americko-slovenský kňaz a biskup. Syn slovenských prisťahovalcov zo Spišskej Starej Vsi. Po seminári a základných štúdiách teológie v USA bol v roku 1929 vyslaný do Ríma, kde bol v roku 1933 vysvätený za kňaza. V USA pôsobil najmä v slovenských farnostiach v Chicagu a Gary, kde vybudoval nový kostol a na jeho výtvarné stvárnenie prizval Jozefa Cincíka. V roku 1956 ho Pius XII. vymenoval za biskupa novozriadenej diecézy Gary v štáte Indiana. Biskupskú vysviacku prijal 25. 2. 1957. Ako biskup sa zúčastnil aj na druhom vatikánskom koncile. Pôsobil ako duchovný i funkcionár vo viacerých slovenských krajanských organizáciách. Má nesporne veľké zásluhy na vybudovaní a udržiavaní Slovenského ústavu sv. Cyrila a Metoda v Ríme.

³⁷ *Hlas z Ríma*, r. 14, 1965, č. 11, s. 24.

³⁸ Biskup Andrej Grutka sprostredkoval Cincíkovi viacero objednávok na výzdobu kostolov v USA, sám u neho objednal napr. výzdobu Kostola Najsvätejšej Trojice v Gary, Indiana (1954 – 1956), kaplnky sestier Rádu sv. Cyrila a Metoda v Gary, Indiana (1955) a pútnického Kostola Sedembolestnej Panny Márie vo Valparaíso (1958 – 1959). Cincík je autorom niekoľkých portrétov biskupa Grutku, ako aj busty, ktorú odliatu v bronz chcel umiestniť do vestibulu Ústavu. Pozri.: Archív PSÚSCM, korešpondencia 1964, 396/64 Cincík Nahálkovi, 8. 3. 1964.

³⁹ PSÚSCM, korešpondencia 1963, Nahálka Cincíkovi, 31. 1. 1963.

⁴⁰ Archív PSÚSCM, korešpondencia 1963, Nahálka Cincíkovi, 31. 1. 1963.

⁴¹ Archív PSÚSCM, korešpondencia 1963, Nahálka Cincíkovi, 28. 1. 1963.

Pre bočný oltár na evanjeliovej strane (ľavá strana pozerajúc čelne na oltár) bola požiadavka vytvoriť obraz Božského Srdca Ježišovho alebo Krista Kráľa. Oltár na epištolovej strane mal zdobiť obraz Sedembolestnej Panny Márie, patrónky Slovenska. Na vitrážových oknách mali byť zobrazení slovenskí svätí a sedem sviatostí, „keďže ide o seminár“.⁴² Cincíkove návrhy podliehali schváleniu architektom ústavu, odbornej komisie a diecéznej liturgickej komisie; po odobrení sa vyhotovili finálne farebné predlohy v mierke 1:1, podľa ktorých sa diela vyrábali. Mozaiky vyrábala renomovaná talianska mozaikárska dielňa Ferrari & Bacci sídliaca v meste Pietrasanta, fungujúca od roku 1948 dodnes. Vitrážové okná, ako už bolo spomenuté, sa vyrábali zase v známom parížskom sklárskom ateliéri Barillet.

Po schválení návrhov na oltáre mal Cincík dostať zadanie aj na vypracovanie návrhov vnútorného zariadenia kaplnky, ktoré „má harmonizovať jednak s celou kaplnkou, jednak s celým ústavom“.⁴³ Dôležité je poznamenať, že architektonicko-výtvarné stvárnenie kaplnky sa realizovalo počas druhého vatikánskeho koncilu, v atmosfére diskurzu okolo liturgickej reformy, ktorá bola završená podpísaním Konštitúcie o posvätnnej liturgii *Sacrosanctum concilium* (4. decembra 1964). Preto je opodstatnené konštatovanie, že zariadenie kaplnky predstavuje jeden z pilotných projektov zavádzania nových liturgických princípov do praxe. Z tohto dôvodu je aj oltár koncipovaný v strede svätyne tak, aby celebrujúci kňaz mohol slúžiť aj „tvárou k ľudu“ a tiež je dostatočne veľký na koncelebráciu viacerých kňazov, čo v predkoncilovej liturgii nejestvovalo. Zadanie bolo jednoznačné: „Oltár má byť vzdialený od hlavnej steny, menza má byť širšia a svätostánok nižší, aby nezakryl celebranta“.⁴⁴ Stále sa však slúžila predkoncilová liturgia, zariadenie kaplnky teda malo byť uspořobenú na túto birituálnosť liturgických slávení. Preto bol pôvodne svätostánok umiestnený na hlavnom oltári a otváral sa z oboch strán, teda aj zo strany celebrujúceho kňaza, ale aj zo strany veriacich, podľa rítu, v ktorom kňaz slúžil. Bronzový svätostánok vyrobený v umelecko-architektonickom ateliéri Centro Ave v Loppiane,⁴⁵ bohato zdobený liturgickými symbolmi, ktorého umiestnenie nezodpovedalo pokoncilovým liturgickým normám, odstránili z oltára v júli 1983. Na ľavú stranu čelnej steny presbytéria bol osadený nový svätostánok, štýlovo nevhodný a estetické nevhodný.⁴⁶ V tom istom čase bol na pravú stranu hlavnej mozaikovej steny vo svätyni osadený kríž väčších rozmerov, ktorý neharmonizuje s celkovým dizajnom kaplnky. Štrnásť zastavení Krížovej cesty na stenách kaplnky,

⁴² Archív PSÚSCM, korešpondencia 1963, 39/63, Cincík Nahálkovi, 11. 3. 1963.

⁴³ Archív PSÚSCM, korešpondencia 1963, 9/63, Nahálka Cincíkovi, 18. 1. 1963.

⁴⁴ Archív PSÚSCM, korešpondencia 1963, Nahálka Cincíkovi, 31. 1. 1963.

⁴⁵ Projektová a umelecká dielňa Centro Ave Loppiano združuje umelcov hlásiacich sa k spiritualite Máriinho diela (Opus Mariens), známe ako hnutie Fokoláre. Sídlo má v Loppiane, vo formačnom centre hnutia neďaleko Florencie. Viacerí slovenskí kňazi v emigrácii boli s hnutím v kontakte. Pôvodný svätostánok je uložený v depozitári PSÚSCM.

⁴⁶ Pozri *Slovenské hlasy z Ríma*, roč. 33, 1984, č. 1, s. 8.

ktoré si ústav objednal u talianskeho sochára Giacoma Vincenza Mussnera (1939)⁴⁷ v súčasnosti nahrádza krížová cesta od slovenského výtvarníka Ladislava Záborského (1921 – 2016; pálené drevo, 70. – 80. roky 20. storočia). Pôvodná krížová cesta je umiestnená v kaplnke rehoľnej komunity sestier, ktoré v PÚSCM pracujú.

Mozaika na hlavnej stene kaplnky

Rozmerná čelná stena kaplnky (v. 5,25 m x š. 6,50 m) ponúkala monumentálne výtvarné riešenie, čo vyhovovalo Cincíkovmu výtvarnému cíteniu. Skúsenosti, ktoré mal s početnými výtvarnými realizáciami do sakrálneho priestoru, prevedenými v rôznych technikách (mozaika, vitráž, nástenná maľba), boli zárukou, že sa práce zhostí s erudiťou jemu vlastnou. Ideové zadanie hlavnej mozaiky Cincík rozpracoval do témy vernosti Slovákov Apoštolskému stolcu vďaka dielu apoštolov Slovanov – „*Ubi Petrus – Ibi Ecclesia*“ a vzdanie holdu Slovákov katedre sv. Petra v cyrilo-metodskom duchu.⁴⁸ Kompozícia obrazovej plochy je rozdelená do kríža, vizuálne zdôrazneného svetlejšími farebnými odtieňmi. Centrum kompozície tvoria štíhle asketické postavy vierozvestcov svätých Cyrila a Metoda v nadživotnej veľkosti umiestnené v zvislom ramene kríža. Nad ich hlavami v gloriole sa vypína dvojramenný kríž ako znamenie ich misie, pred nimi je kniha, ktorú drží v rukách sv. Cyril. Podľa pôvodného Cincíkovho plánu bol kríž medzi apoštolmi navrhnutý latinský, zameniť ho za dvojramenný navrhla diecézna liturgická komisia s odôvodnením, že pre cyrilo-metodskú ikonografiu je vhodnejší.⁴⁹ Obaja bratia majú v rukách palice – Cyril pútnickú a Metod pastoraľ – ako symbol ich putovania a duchovnej služby.

V hornej časti figurálnej kompozície je symbol pápežskej moci: skrížené kľúče a latinský nápis *Ubi Petrus* vyjadrujúce vernosť Apoštolskému stolcu. Pod nohami majú rozdúpané pohanské modly symbolizujúce ich misiu na Veľkej Morave a pod nimi kostol ako symbol Cirkvi postavenej na skale s nápisom *Ibi Ecclesia*. Po stranách hlavného výjavu, resp. v priečných ramenách kríža, je zobrazený liturgický sprievod mladíkov – diakonov pripravených prijať kňazské svätenie: na každej strane je šesť diakonov, teda spolu apoštolský počet dvanásť, v rukách majú zažaté sviece, s výnimkou jedného, a na ľavom pleci poskladané liturgické rúcha. Prvý diakon z ľavej strany nesie miesto sviece procesiový kríž, čo má symbolizovať, ako to vysvetľuje Nahálka, „symbol putovania za kňazskou vysviackou do Ríma (robili tak aj učeníci našich apoštolov), a taký má byť aj cieľ Ústavu: vychovávať ku kňazstvu slovenských mladíkov zo zahraničia“.⁵⁰

⁴⁷ Archív PSÚSCM, korešpondencia 1965, 256/65, Nahálka Cincíkovi, 9. 2. 1965.

⁴⁸ Archív PSÚSCM, korešpondencia 1963, 117/63, Cincík Nahálkovi, 6. 6. 1963.

⁴⁹ Archív PSÚSCM, korešpondencia 1963, 310/63, Nahálka Cincíkovi, 23. 1. 1964.

⁵⁰ *Hlas z Ríma*, roč. 13, 1964, č. 1, s. 6 – 7.

Mozaika na čelnej stene Kaplnky Ústavu svätých Cyrila a Metoda. Foto: Štefan Siváň

Na pozadí ústrednej scény, v štyroch vonkajších poliach, ktoré vymedzujú ramená kríža, sú zobrazené štyri najdôležitejšie udalosti zo života svätých bratov: vľavo hore pápež Hadrián II. víta pred bránami Ríma sv. Cyrila a Metoda, ktorí mu priniesli relikvie sv. Klementa, pápeža; vpravo hore sa nachádza výjav schválenie slovanskej liturgie a slovanských posvätných kníh pápežom Hadriánom II. v Bazilike Santa Maria Maggiore. Pápeža Hadriána zobrazuje Cincík s gloriolou okolo hlavy, čo mu neprináleží, keďže nie je kanonizovaný za svätého. Pravdepodobne autor urobil túto ikonografickú chybu zámerne a možno to chápať v symbolickej rovine ako „svätorečenie pápeža Hadriána II. slovanskými národmi“ za jeho požehnanie cyrilo-metodskej misie. Vľavo dole je scéna kňazskej vysviacky učeníkov sv. Cyrila a Metoda a v pravej dolnej časti sv. Metod ako pápežský legát prináša veľkomoravským kniežatám bullu *Industriae Tuæ*.

Pôvodný Cincíkov návrh mozaiky na frontálnej stene kaplnky bol veľkorysejší, výsledná podoba je teda silnou redukciou zamýšľaného konceptu: mozaika vytvorená z kamienkov mala pokrývať plochu od oltára vyššie, dolnú časť navrhoval Cincík vyložiť mramorom. Ústredný motív mal rámcovať na zvislých stranách pás (bordúra) stylizovaných slovenských katedrál, ktoré sa striedali s vyobrazeniami pápežov z cyrilo-metodského obdobia, inšpirujúc sa ich zobrazeniami v medai-

lónoch v Bazilike sv. Pavla.⁵¹ Boli to pápeži Ján VIII., Štefan VII.(VI.), Formosus a Marinus I. Do návrhu autor zakomponoval aj pápeža Jána XXIII., čo odôvodnil tým, „že bol k Slovákom priaznivý“.⁵² Nad hlavami apoštolov Slovanov sa vznášali dve holubice. Celý obraz uzatváral v hornej a dolnej časti pás so symbolickými zobrazovaniami slovanských národov.

K redukcii výtvarného návrhu prišlo v procese realizácie mozaiky vo firme Ferrari & Bacci a Cincík bol o tom informovaný, ako to vyplýva z útržkov zachovanej korešpondencie. Už v októbri 1963 rektor Nahálka v komunikácii s mozaikárskou firmou potvrdzuje rozhodnutie, že mozaika pokryje len časť od oltára vyššie a dolná časť nebude vyložená mramorom, ako to navrhoval Cincík, ale tiež kamienkami.⁵³ V jednom zo svojich ďalších listov informuje Cincíka o tejto zmene odvolávajúc sa na komunikáciu, ktorá mala prebiehať priamo medzi Ferrari & Bacci a samotným Cincíkom. O postoji autora k zmene jeho pôvodného návrhu nemáme informácie, v zachovanej korešpondencii v archíve ústavu sme o tom nenašli žiadnu zmienku.⁵⁴

Hlavný oltár nezodpovedá pôvodnému Cincíkovmu návrhu, upravený bol pravdepodobne preto, lebo nebol uspôsobený na koncelebráciu, čo bola novinka pokoncilovej liturgie. V podmienkach ústavu a rehoľnej komunity to bola zásadná požiadavka. Nie je známe, či oltár upravil sám Cincík, architekt alebo firma Ferrari & Bacci v Pietrassanta, kde bol vyrobený. Oltár, vyhotovený z tmavého a svetlého mramoru, má v symbolickej rovine predstavovať pevnosť viery, ktorá má korene hlboko zapustené v zemi a duchovné dary, ktoré sa sprítomňujú na bielej oltárnej menze. Symbolicky je poňatá aj kombinácia tmavého mramoru podlahy kaplnky a svetlého mramoru podlahy presbytéria, ako prechod zo sveta pozemského do sveta nebeského.⁵⁵

Hoci sa Cincíkov výtvarný program apoteózy histórie slovenského národa, slovanstva, cyrilo-methodskej tradície a „spojenia našich otcov s Rímom“,⁵⁶ nemohol naplno rozvinúť, jeho odkaz je presvedčivý aj v redukovanej podobe; práve naopak, redukcia oslobodila jeho koncepciu od patetickej roviny a prílišného didaktizmu v prospech výtvarnosti. Diecézna liturgická komisia pre sakrálne umenie vo svojom stanovisku k výzdobe ústavnej kaplnky konštatuje – už po redukcii pôvodného projektu – „že aj napriek istému zahusteniu výjavu veľkým počtom postáv má cyklus

⁵¹ Archív PSÚSCM, korešpondencia 1963, 117/63, Cincík Nahálkovi, 6. 6. 1963.

⁵² Archív PSÚSCM, korešpondencia 1963, 117/63, Cincík Nahálkovi, 6. 6. 1963.

⁵³ Archív PSÚSCM, korešpondencia 1963, 263/63, Nahálka Cincíkovi, 24. 10. 1963.

⁵⁴ Cincíkova korešpondencia s firmou Ferrari & Bacci sa pravdepodobne môže nachádzať v Archíve Matice slovenskej v Martine; výskum tohto fondu nebolo v našich možnostiach zatiaľ uskutočniť.

⁵⁵ Pozri: *Hlas z Ríma*, roč. 13, 1964, č. 1, s. 6 – 7.

⁵⁶ Ibidem.

vnútornú jednotu a pozornosť sa zlieva smerom na hlavný oltár, ktorý zostáva najhlavnejším a zdôrazneným miestom liturgického priestoru“.⁵⁷

Mozaika na bočnom oltári Najsvätejšieho Srdca Ježišovho

Správa ústavu požadovala na bočnom oltári na evanjeliovej strane mozaikový obraz Božského Srdca Ježišovho alebo Krista Kráľa. Keďže bočné oltáre nemali byť priradené k stene, mozaiky mali byť realizované na ploche celej steny (v. 2,75 m x š. 2,75 m). Cincík si zvolil obľúbený motív z ľudového prostredia, ktorý spája dva ikonografické typy – Krista Dobrého Pastiera a Božské Srdce Ježišovo. Obraz je umiestnený vo výške nad oltárom: na kameni sediaci Kristus Dobrý Pastier so Srdcom na hrudi vyslobodzuje z trnia ovečku, aby si ju privinul k sebe. K tomuto Cincíkovmu návrhu mala spomínaná diecézna liturgická komisia najzávažnejšie pripomienky smerujúce k ikonograficky čistejšiemu zobrazeniu bez nepodstatných symbolov a folkloristických prvkov, aby sa zvýraznil duchovný, spirituálny odkaz diela. Vo svojom stanovisku Liturgická komisia odporúčala z pôvodného Cincíkovho návrhu „odstrániť z mozaiky Božského Srdca symbol srdca, ďalej čútoru/karafu a neprirodzenú palicu (v ľavej ruke Krista, pozn. autorky). Skôr je potrebné zdôrazniť ideu Dobrého Pastiera a ovcu, ktorá mu leží pri nohách, je ale obtočená príliš mnohými trnmi“.⁵⁸ Autor i objednávatel' urobili len jednu korekciu: odstránili príliš dlhú pastiersku palicu, ktorú mal Kristus držať v ľavej ruke.

Bočné oltáre mali slúžiť na slávenie predkoncilovej liturgie. Oltár podľa Cincíkovho plánu nebol zrealizovaný, rovnako ako v prípade druhého bočného oltára Panny Márie Sedembolestnej. Nahradený bol provizórnym stolom, ktorý je v súčasnosti odstránený a na jeho mieste sa nachádza organ.

Mozaika na bočnom oltári Sedembolestnej Panny Márie, patrónky Slovenska

V pravej bočnej nike je situovaný oltár Sedembolestnej Panny Márie. Stena za oltárom (v. 2,75 m x š. 2,75 m), rovnako ako v prípade kaplnky Najsvätejšieho Srdca Ježišovho, je pokrytá mozaikou s obrazom Sedembolestnej Panny Márie, patrónky Slovenska. Cincík sa vo svojom návrhu inšpiroval šaštínskou pietou Panny Márie, ktorej srdce je prebodnuté siedmimi mečmi. Trojuholníková kompozícia Piety – Panna Mária s mŕtvym telom Syna v lone, je v dolnej časti obrazu doplnená o nástroje Kristovho umučenia – *Arma Christi*. Slovenský znak ovinutý vencom z trnia pod nohami Panny Márie prvoplánovo zdôrazňuje ideu, že ide o patrónku Slovenska. Pri posviacke ústavu, 15. septembra 1963, práve pri tomto oltári slúžil sv. omšu biskup Andrej Grutka.

⁵⁷ Archív PSÚSCM, korešpondencia 1963, 269/63. Tito Mancini, pomocný biskup diecézy Ostia, Porto a Santa Rufina, 21. 10. 1963.

⁵⁸ Archív PSÚSCM, korešpondencia 1963, 269/63. Tito Mancini, pomocný biskup diecézy Ostia, Porto a Santa Rufina, 21. 10. 1963.

Miestna liturgická komisia mala pripomienky aj k pôvodnému návrhu tohto mozaikového obrazu: v citovanom stanovisku navrhuje „odstrániť meče, ktoré prenikajú srdce Panny Márie. Príliš veľa symbolických prvkov a nápisov (navrhované v hornej časti obrazu; pozn. autorky) vyrušuje a spôsobuje aj chaos“.⁵⁹ Stanovisko komisie bolo v plnej miere akceptované. Žiaľ, Cincíkom navrhovaný oltár nebol zrealizovaný, provizórny oltár, ako lacné riešenie, sa v kaplnke nachádza dodnes.

Vitráže

Podľa architektonického návrhu mali byť okná kaplnky osadené farebnými sklenenými mozaikami – vitrážami s figuratívnym motívom. Spolu išlo o desať okien: v lodi kostola štyri okná na každej strane a dve okná v nikách nad bočnými oltármi.

Pokiaľ ide o tému, objednávateľ mal predstavu o vyobrazení svätcov, ktorí mali osobitý vzťah k slovenskému národu a ich zoznam predložil Cincíkovi, ten s ním však polemizoval. Navrhoval zobrazenia sv. Klementa Ochridského, sv. Nauma, Transcius Kubínskeho⁶⁰ a k obrazom svätcov navrhoval pridať aj zobrazenia siedmich sviatostí, čo mala byť akási didaktická pomôcka pre študentov ústavu v súvislosti s ich kňazskou formáciou.⁶¹ Nahálka mu listom odpovedá, že obrazy spomenutých svätých sa nemôžu nachádzať v chráme, lebo „v Ríme nám treba dbať na to, že *Žitie Klementovo* pripisuje týmto žiakom našich apoštolov náuku proti Filioque“ a následne posielala definitívny zoznam svätcov na vitráže: sv. Kliment, sv. Gorazd, bl. Košickí mučeníci,⁶² sv. Bystrík, sv. Andrej-Svorad a sv. Beňadik.⁶³ Ďalší dvaja svätí – Tomáš Akvinský a Ján Vianney – mali byť v kaplnke zobrazení ako vzory kresťanského učenia a kňazského života, keďže budova slúžila ako kňazský seminár. Pridáva tiež súhlas so zobrazením sviatostí na vitrážach.⁶⁴

Z archívnym záznamom ústavu môžeme rekonštruovať náročnosť realizácie vitrážových okien, ktorú riešil rektor Nahálka s maximálnym nasadením. Problémy boli najmä technického charakteru, keďže parížska sklárska dielňa Barillet mala iné nároky na výtvarné návrhy a postup prác, ako mal Cincík zaužívané v spolupráci s rakúskou dielňou Tiroler Glassmalerei v Innsbrucku, ktorú preferoval aj na realizáciu rímskych vitráží. Cincík totiž vyhotovil len farebné nákresy jednotlivých okien a počítal s tým, že kartóny v mierke 1:1, podľa ktorých sa farebné okná vyrobia, rozkreslia v samotnej dielni, čo napokon boli prinútení aj urobiť. Sprostredkovateľa medzi firmou Barillet, Cincíkom a ústavom robil Dominik Hrušovský,

⁵⁹ Ibidem.

⁶⁰ Ján Transcius-Tranovský (1656? – 1682) – konvertita na katolícku vieru, kňaz, zomrel mučeníckou smrťou za vernosť Katolíckej cirkvi. Pozri: JUDÁK, Viliam: Boží priatelia. Slovenské martyrológium. Trnava: SSV, 2016, s. 139 – 150.

⁶¹ Archív PSÚSCM, korešpondencia 1963, 39/63, Cincík Nahálkovi, 11. 3. 1963.

⁶² Bl. Košických mučeníkov svätorečil pápež sv. Ján Pavol II. 2. júla 1995 počas svojej návštevy Košíc, preto je v nápisovej páske na vitráži uvedené BB/MM (blahoslavení mučeníci).

⁶³ Archív PSÚSCM, korešpondencia 1963, Nahálka Cincíkovi, 23. 4. 1963.

⁶⁴ Archív PSÚSCM, korešpondencia 1963, 50/63, Cincík Nahálkovi, 8. 4. 1963.

ktorý vo svojich listoch rektorovi Nahálkovi vecne tlmočil vzniknutú situáciu a problémové otázky, zvyčajne adresované autorovi návrhu. Pri realizácii viacerých okien sa napríklad zmenila mierka a na pozadí postavy svätca vznikla voľnejšia plocha, čo na druhej strane umožnilo viac prenikajúceho svetla. V niektorých prípadoch sa majstrovi kresličovi zdal byť návrh nejasný, potreboval si ozrejmiť aj pre neho neznámu a nejasnú ikonografiu svätých. Po jednom kontrolnom dni u Barilleta, píše Dominik Hrušovský Nahálkovi do Ríma, že v dielni „žiadajú ešte doplniť presné rozmery a najmä informácie o slovenských svätých a ich ikonografii, lebo sa im zdajú byť Cincíkove nákresy tak nejasné, že z toho ťažko presne zistiť podrobnosti (toto platí nielen o tvárach, lež aj o symboloch)“.⁶⁵ Nahálka obratom posla Dominikovi Hrušovskému zopár odkazov na literatúru s konštatovaním, že v tomto smere bolo málo publikované a najviac aj tak vie asi len Cincík.⁶⁶ Malá korektúra bola predsa len potrebná, Nahálka žiada pálium, ktoré Cincík navrhol sv. Bystríkovi neurobiť, lebo Bystrík nebol arcibiskupom.⁶⁷ Tiež žiadal autora prerobiť návrh na Košických mučeníkov: postava v kňazskom odeve, ktorej spoza pliec vykúkajú dve hlavy, sa mu zdala byť nezrozumiteľná a vyvolávala asociácie na Triglav, slovanského boha s tromi tvármi. Nahálka preto navrhol, aby dve postavy kľáčali a tretia stála.⁶⁸ Cincík pripomienku akceptoval, návrh prerobil a zaslal Barilletovi, ten však odporúčal nechať Košických mučeníkov podľa pôvodného plánu, lebo nový nákres narušá vertikálny rytmus, a tým aj harmóniu celku. Realizovaný bol teda pôvodný Cincíkov návrh.

Autor vypracoval viacero variácií na vitráž so zobrazením sv. Tomáša Akvinského: na žiadosť jezuitu Michala Lacka navrhuje miesto neho obraz sv. Klementa Ochridského, no komisia ústavu tento návrh neprijala. Súčasťou figurálnych zobrazení sú aj nápisy mien svätcov, ktoré boli písané viacjazyčne. Hrušovský s Nahálkom spoločne doladujú tento detail, napokon sa dohodli na latinskom jazyku a pripájajú latinské verzie mien.⁶⁹ Úzke okná neumožnili autorovi rozvinúť obsahovo náročnejšie scény, preto sa obmedzil len na zobrazenie svätca s jeho osobnými atribútmi (dve stredné tabule) s nápisovou páskou svätcovho mena v latinčine (štvrtá tabuľa). Figurálny výjav v dolnej časti sprevádza symbol jednej zo sviatostí.⁷⁰ Každé okno pozostáva zo štyroch farebných sklenených tabúl s rozmermi v. 60 x š. 29 cm. Definitívna podoba vitráží je nasledovná:

⁶⁵ Archív PSÚSCM, korešpondencia 1963, 251/63, Hrušovský Nahálkovi, 25. 9. 1963.

⁶⁶ Archív PSÚSCM, korešpondencia 1963, 251/63, Nahálka Cincíkovi, 29. 9. 1963.

⁶⁷ Archív PSÚSCM, korešpondencia 1963, Nahálka Cincíkovi, 8. 10. 1963.

⁶⁸ Archív PSÚSCM, korešpondencia 1963, Nahálka Cincíkovi, 7. 5. 1963.

⁶⁹ Archív PSÚSCM, korešpondencia 1963, 253/63, Hrušovský Nahálkovi, 4. 10. 1963 a Nahálka Hrušovskému, 8. 10. 1963.

⁷⁰ Podobný koncept symbolického zobrazenia sviatostí nachádzame v slovenskej chrámovej vitrážovej tvorbe na dvoch vitrážových oknách Edity Ambrušovej vo svätyni Kostola Panny Márie Ružencovej v Dubovej z roku 1960. Viac na s. 22.

Vitrážové okno v Kaplnke
Ústavu sv. Cyrila a Metoda
so zobrazením sv. Košic-
kých mučeníkov.
Foto: Štefan Siváň

Vitrážové okno bočného
oltára Najsvätejšieho Srdca
Ježišovho so zobrazením
pelikána ako symbolu.
Foto: Štefan Siváň

Vľavo od oltára (evanjeliová strana):

V prvom okne je **zobrazený Sv. Klement, pápež**, ktorý za vernosť Kristovi bol uväznený na Kryme a s kotvou na krku hodený do mora; preto má osobné atribúty kotvu a lodičku. Jeho telesné ostatky našli sv. Cyril a Metod a priniesli ich na slovenskú pôdu a do Ríma. V dolnej časti pod postavou svätca sú prekrižené kľúče a chrám, symbol pápežstva.

V druhom okne je **sv. Gorazd**, skvelý žiak oboch svätcov, ktorého sv. Metod menoval za svojho nástupcu v biskupskej službe, preto je zobrazený s berlou a mitrou, ktorú si rukami pridržia pred sebou. Pod postavou svätca je symbol prvej sviatosti – krstu.

Nasledujú **Traja košickí mučeníci** (spomínaní vyššie: v prvom pláne je kňazská postava, ktorej spoza pliec vykúkajú dve polopostavy, resp. čitateľné sú len hlavy. Kňaz drží v ruke medailón s Kristovým monogramom IHS doplnený o tri klince, čo je aj symbol Spoločnosti Ježišovej, ktorej boli dvaja z nich členmi. Pod rozdúpaným diablom, na ktorom mučeník stojí, je symbol sviatosti birmovania.

Posledné, štvrté okno, je venované **sv. Tomášovi Akvinskému**, patrónovi katolíckych škôl a študentov, ktorý je zobrazený so svojím najznámejším dielom *Summa Theologica*. V kresťanskej tradícii sa zvykol označovať ako „anjelský učiteľ“, preto ho na maľovanom okne sprevádza anjel. Vitráž dopĺňa sviatosť eucharistie.

Vpravo od oltára je ako prvé vyobrazenie **sv. Bystríka**, nitrianskeho biskupa a mučeníka, stojaceho v lodičke na Dunaji: v ľavej ruke má berlu a v pravej drží palmový list ako symbol mučeníkov. Kompozíciu v dolnej časti dopĺňa symbol sviatosti pokánia (zmierenia).

V druhom okne je zobrazený **sv. Andrej-Svorad**, pustovník, ktorého charakterizujú orechy ako symbol pôstu a askézy a sekera. V dolnej časti okna je symbol sviatosti pomazania chorých.

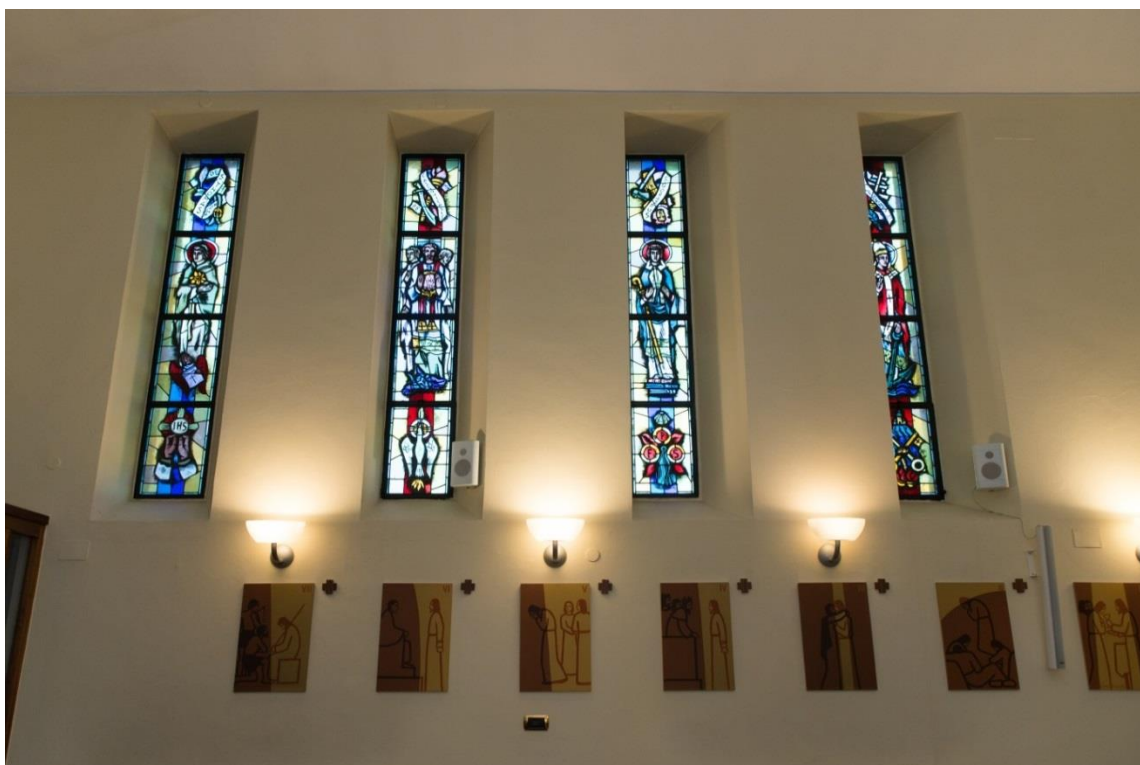
Nasleduje **sv. Beňadik**, pustovník, zobrazený v mníšskom habite s lopatou a košíkom plodov; zo sviatostí je v tomto okne symbol kňazstva.

V poslednom okne je vyobrazenie **sv. Jána Vianneya**, ktorý je vzorom kňazského života s jeho osobnými atribútmi (bičmi) ako symbolom extrémneho pokánia a v dolnej časti okna je symbol sviatosti manželstva.

Vitrážové okná sa nachádzajú aj na stenách pri bočných oltároch. Na okne pri oltári Najsvätejšieho Srdca Ježišovho je zobrazený pelikán, ktorý podľa tradície kŕmi svoje mláďatá vlastnou krvou, čo urobilo z neho symbol sebaobetujúcej otcovskej či materinskej lásky. V kresťanskej ikonografii je pelikán symbolom Kristovej obety, ktorá ide až na smrť a symbolom eucharistie. Nápis na obraze *Ubi charitas, ibi Deus* (Kde je láska, tam je Boh) je biskupským heslom protektora ústavu, biskupa Andreja Grutku.

Okno pri oltári Sedembolestnej Panny Márie, patrónky Slovenska, predstavuje tému Kristovho víťazstva nad hriechom a smrťou prostredníctvom symbolu veľkonočného baránka so zástavou – *Agnus Dei*. Nápis *Ego sum resurrectio, ego sum vita* (Ja som vzkriesenie, ja som život), dokrešľuje význam a obsah tohto symbolu.¹

Vitráž, ktorá nemá priamu nadväznosť na liturgiu, poskytovala Cincíkovi väčšiu slobodu v spracovaní témy, kde dopovedal svoj výtvarný cyrilo-metodský projekt. Zobrazením slovenských svätcov, v talianskom či európskom svete málo známych, ich sprítomňuje ako exkluzívnych ochrancov Slovákov roztrúsených po svete, obrancov katolíckej viery a predkladá ich ako vzor hodný nasledovania. Vo výtvarnej rovine tu mal autor k dispozícii ako inšpiráciu bohaté európske dedičstvo chrámovej vitrážovej tvorby, ale aj vysokú umeleckú úroveň chrámových vitráží v diele slovenských výtvarníkov 20. storočia, najmä Ľudovíta Fullu a Vincenta Hložníka, ktoré mu neboli neznáme.² Cincík sa aj na vitrážach naplno prejavil ako bytostný figuralista, symboly sviatostí v dolných častiach okien sú prvoplánové a pokusy o uvoľnený rukopis a abstrakciu krčovitú. Použitá farebná škála má sym-

¹ *Hlasý z Ríma*, roč. 14, 1965, č. 11, s. 24.

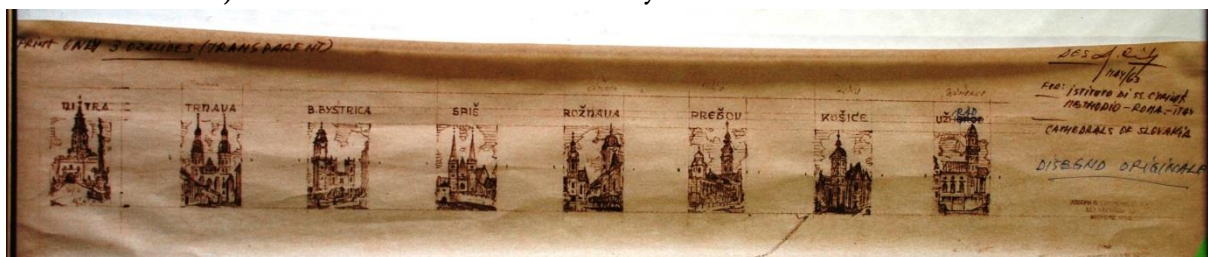
² Ľudovít Fulla (1902 – 1980) je autorom návrhu vitráže v Katedrále sv. Emeráma v Nitre (1933) a siedmich vitrážových okien v Kostole sv. Ondreja v Ružomberku: ide o diela jedinečnej umeleckej hodnoty, ktoré obstoja aj v porovnaní s vitrážami v európskom kontexte. Platí to aj pre chrámové vitráže Vincenta Hložníka (1919 – 1997), ktorý nimi od pol. 40. rokov 20. storočia až do roku 1995 vyzdobil okolo 30 slovenských kostolov. Cincík sledoval dianie na slovenskej umeleckej scéne a tieto realizácie mu neboli neznáme.

bolickú hodnotu, prevažujú farby modrá, červená, zelená, biela a odtiene ružovej a fialovej. Kombinácia tmavšej farebnosti okien na južnej strane a svetlejšej na severnej strane s väčšími bielymi plochami vytvára v sakrálnom priestore pokojnú, teplú atmosféru.

„Átrium“

Koncom marca 1964 sa rektor Nahálka obrátil na Cincíka s otázkou, či sa podujme na výzdobu „átria“³ (vestibul, vstupná hala) v budove ústavu. Práce mali byť hotové do jesenného zasadnutia koncilu. Nahálka sa odvoláva na osobný rozhovor na túto tému, ktorý sa mal odohrať pri Cincíkovej návšteve Ríma a staveniska ústavu.⁴ V nasledujúcom liste oznamuje Nahálka Cincíkovi, že mu poslal posledné splátky honoráru za mozaiky a vitráže a opakovane mu pripomína výzdobu vestibulu s tým, že správa ústavu by privítala, keby sa tejto práce ujal práve on: „Bolo by nám vítané, keby ste Vy vypracovali aj návrh na výzdobu tohto priestoru [vestibulu, pozn. autorky]. Na spomenutej čelnej stene átria budú umiestnené dve pamätné tabule z mramoru s patričnými nápismi. Prosím Vás, ráčte mi dať vedieť, či sa na túto prácu podujmete“.⁵

Cincíka ponuka potešila, rád ju prijal a so zánietením jemu vlastným poslal v krátkom čase, aj s vyjadrením súhlasu na prácu, ideový návrh na výzdobu vestibulu. Ústredným motívom kompozície mala byť mapa Slovenska „s maľovanými siluetami katedrál slovenských diecéz, vrátane gréckokatolíckych v Prešove a Užhorode, lebo Slováci sú „*ut unum sint* – unisoniis contro Ortodoxia Pravoslávna“.⁶ Na mape Slovenska malo byť obrysovou linkou „vyznačené územie Metodovej arcidiecézy s najdôležitejšími centrami – Nitra, Velehrad, Blatnohrad a Sedmohradsko. Po stranách obrazu navrhoval umiestniť dve pamätné tabule (prosí zaslať texty, prípadne erby), napr. pápežov Jána XXIII. a Pavla VI., prípadne aj s bustami. Celej scéne mal dominovať kovaný križ.

Jozef Cincík: Škica slovenských katedrál pre výzdobu vestibulu budovy PÚSCM v Ríme. Foto: Ladislav Varga

³ Termín *átrium* nie je najvhodnejšie zvolený, skôr sa používa na označenie vnútorného dvora, ktorý nie je, ale môže byť krytý. V našom prípade je výstižnejší termín *vestibul* alebo *vstupná hala*.

⁴ Archív PSÚSCM, korešpondencia 1964, 178/64, Nahálka Cincíkovi, 26. 3. 1964.

⁵ Archív PSÚSCM, korešpondencia 1964, 560/64, Nahálka Cincíkovi, 11. 5. 1964.

⁶ Archív PSÚSCM, korešpondencia 1964, 599/64, Cincík Nahálkovi, 30. 7. 1964.

Čo sa týka techniky výtvarného prevedenia, Cincík pôvodne zamýšľal čelnú stenu vestibulu s rozmermi š. 6,70 m a v. 3 m vyložiť farebným mramorom, prípadne travertínom, no Nahálka ho upozorňoval, že stena je tenká a nie je dimenzovaná na veľkú záťaž.⁷ Cincík pripomienku zohľadnil, lebo neskôr píše, že katedrály chce maľovať on osobne technikou monochromatickej maľby *en camaieu*.⁸

Rektor Nahálka sa snažil Cincíkovu tvorivosť a osobnú angažovanosť pribrzdiť, správa ústavu si predstavovala jednoduchú, prehľadnú kompozíciu s historickou témou poukazujúcou na veľkosť a význam cyrilo-metodskej misie. Na Cincíkov návrh rektor odpovedá: „... zásadne vyhovuje idea stvárniť na stenu átria Slovensko a Metodovu arcidiecézu; netreba však výzdobu preťažiť množstvom partikularít. Texty na dve tabule tiež len neskôršie stihnem poslať“.⁹

Snahou ústavu bolo mať výzdobu vestibulu, a teda celý dom dokončený do 15. septembra 1964, na prvé výročie posviacky kaplnky. Nahálka Cincíkovi ďalej píše, že ak sa to nestihne do tohto termínu, „potom už menej záleží, či to bude skôr alebo neskôr“.¹⁰ Práce sa ani v termíne, ani po termíne zrealizovať nestihli. Cincík sa vo svojich listoch opakovane pýtal Nahálku, ako pokračujú práce na výzdobe vestibulu. Nahálka mu odpovedá, že v Ústave „sú zahľtení inou prácou, vydávaním slovenských liturgických kníh, zariaďovaním Ústavu a pod. a na umenie neostáva času a opatrne pozeráme aj na kasu... No neostane to len v plánoch“.¹¹ Výtvarné stvárnenie vestibulu ústavu, v podobe, ako ho plánovala zakladajúca skupina s Jozefom Cincíkom, však zostalo len v plánoch.

Záver

Realizácia výzdoby kaplnky znamenala vo svojom čase a podmienkach mimoriadny počin. Nemáme na mysli len politicko-spoločenskú a finančnú situáciu, v akej dielo vznikalo, ale aj okolnosti teologické a tiež umelecké. Kaplnka/kostol dostávala svoju tvár v atmosfére definujúcej sa liturgickej reformy druhého vatikánskeho koncilu, posvätená bola tri mesiace pred prijatím Konštitúcie o posvätnnej liturgii *Sacrosanctum Concilium*, kedy už vnútorná dispozícia a zariadenie liturgického priestoru zohľadňovali aj slávenie pokoncilovej liturgie: v skutočnosti sa v kostole slávila aj tridentská liturgia, ale aj liturgia v byzantskom ríte, keďže grécko-katolíckych Slovákov bolo v exile mnoho. Realizovať výtvarné dielo do takéhoto viacrituálneho liturgického priestoru bola úloha náročná a vyžadovala si zohľadniť osobité požiadavky vyhovujúce pre všetkých.

⁷ Archív PSÚSCM, korešpondencia 1964, 826/64, Nahálka Cincíkovi, 20. 8. 1964.

⁸ *en camaieu*- monochromatická maľba s použitím rôznych stupňov jednej farby (odtiene sivej sa nazývajú *grisaille*). Cincík chcel pracovať so zlatou farbou – *Mylor special gold*. Porov. Archív PSÚSCM, korešpondencia 1964, 599/64, Cincík Nahálkovi, 26. 5. 1964.

⁹ Archív PSÚSCM, korešpondencia 1964, 599/64, Nahálka Cincíkovi, 30. 7. 1964.

¹⁰ Archív PSÚSCM, korešpondencia 1964, 599/64, Nahálka Cincíkovi, 30. 7. 1964.

¹¹ Archív PSÚSCM, korešpondencia 1965, 256/65, Nahálka Cincíkovi, 9. 2. 1965.

Umenie určené do liturgického priestoru sa vzhľadom na miesto umiestnenia, ale aj vo väzbe na svoju funkciu, nazýva *sakrálnym* alebo *cirkevným* umením.

V obsahovej rovine musí rešpektovať kresťanské učenie, ktoré prináša cez osobnú skúsenosť umelca, ktorá nie je v rozpore s teológiou a liturgiou. Takéto umenie by malo v sebe obsahovať aj prvok napätia, drámy z osobného hľadania kresťanských ideálov, vyburcovať „diváka“ k aktívnemu prehodnoteniu vlastných postojov. Zároveň s prvkom napätia by umeleckému dielu nemal chýbať potenciál meditatívnosti a symbolickosti – symboly sú dôležitým prvkom sakrálneho/náboženského umenia. Umelecké dielo umiestnené v chráme má zvýrazniť mystérium – kult odohrávajúci sa v chráme a človeku by malo pomáhať chápať seba samého vo vzťahu k transcendentnu i vo vzťahu k blížnemu. Preto by malo mať aj rozmer komunikatívnosti. Po formálnej stránke má umenie určené pre liturgický priestor využívať umelecký jazyk svojej doby, a to znamená, že sa musí človeku prihovárať aktuálnym jazykom, novými formami oslobodenými od nánosu minulosti a zaužívaných historických stereotypov. Znamená to aj to, že sa nemusí vyhýbať abstraktnému výtvarnému prejavu. Výtvarné umenie v chráme nemusí byť figurálne. Dôležitou požiadavkou je, že musí priniesť do chrámu dialóg s tajomstvom eucharistie, s priestorom i človekom a nemusí sa obávať použiť aj nekonvenčné prostriedky.

Vo vývoji výtvarného umenia predstavujú 60. roky 20. storočia výrazný zvrät. Spoločensky aj politicky otvorené a pluralitné obdobie vytvorilo priaznivé podmienky pre objaviteľské a hľadačské úsilie aj v umeleckej oblasti. Do popredia sa dostávajú nielen nové materiály a technológie, ale aj nové výrazové formy (happening, environment, asambláž, objekty a akcie). Vplyv nových tendencií v európskom výtvarnom umení sa odrazil aj v oblasti náboženského umenia, k čomu prispel i začiatok Druhého vatikánskeho koncilu.¹² Ako ukážku nového smerovania výtvarného umenia v liturgickom priestore spomeňme aspoň *Kostol Regina Martyrum* (Kráľovná mučeníkov), v ktorom nemecký sochár Otto Herbert Hajek v roku 1963 vytvoril abstraktné maľby.¹³ V talianskom umeleckom a cirkevnom prostredí veľký ohlas vyvolal v roku 1964 prvý kostol postavený pozdĺž európskej autostrády neďaleko talianskej Florencie – *Kostol sv. Jána Krstiteľa* (známy ako kostol pri autostráde – Chiesa dell'Autostrada di Sole) od architekta Giovanni Michelucciho.¹⁴ Projekt kostola je zaujímavým netradičným spojením rôznych materiálov (drevo, betón, kov). V júni toho istého roku slávnostne odhalili novú bránu v Bazilike sv. Pet-

¹² O obnovenie narušeného vzťahu medzi svetom a umenia a Cirkvou sa usiloval Pavol VI., k čomu napomohlo aj jeho stretnutie s umelcami v Sixtínskej kaplnke 7. mája 1964.

¹³ Otto Herbert Hajek (1927 – 2005) je známy aj ako autor nekonvenčnej Krížovej cesty s názvom *Martyrium* v Berlíne – Plötzensee (1960 – 1963) alebo výtvarného stvárnenia *Kostola St. Michael*, Trier-Mariahof (1968 – 1982).

¹⁴ Giovanni Michelucci (1891 – 1990), architekt, urbanista, jeden z najvýznamnejších talianskych architektov 20. storočia. Preslávil sa najmä ako architekt železničnej stanice Santa Maria Novella vo Florencii (1935) a spomenutého kostola na autostráde (1964).

ra v Ríme (Brána smrti), dielo Giacoma Manzù¹⁵ s bohatou reliéfnou výzdobou a náročným ikonografickým programom.

V tomto kontexte vzniká na periférii Ríma nevelká kaplnka – malý kostolík, ktorej autori boli postavení pred možnosť využiť ponúkané novátorské prístupy pri jej umeleckom stvárnení, t. j. použiť výtvarný jazyk, ktorý by obstál v komunikácii s aktuálnym výtvarným jazykom, alebo zotrvať na osvedčených starých. Nahálka vnímal liturgické umenie ako „živý problém, keďže má byť aj umením a zároveň má aj slúžiť svojim cieľom“.¹⁶ Pri výmene názorov s Jozefom Cincíkom o smerovaní súčasného liturgického umenia a sakrálnej architektúry komunikuje názor zorientovaného teológa – liturgistu: „Stretávame sa s novotami, ktoré pod titulom umenia prinášajú zhmotnené subjektivistické fantázie „umelcov“, a na druhej strane s historizujúcimi reprodukciami vecí, ktoré už dávno boli utvorené a ktoré škoda opakovať“.¹⁷ Na smerovanie liturgického umenia, najmä v USA, mal Cincík veľmi kritický názor: nové chrámy považuje za studené, chladné, racionálne, ovplyvnené funkcionalizmom, ktorý nazýva „kalvínsky funkcionalizmus“. Ďalej píše: „Gýč a „nahrážky“ vytesňujú umenie z chrámu. Pragmatický materializmus a ekonomika účelného zariadenia moderných kostolov vydýchli zo seba len mrazivú funkcionalistickú ľadničku“. Odmietá moderné sakrálne stavby, z ktorých je „napokon bielo-vápnom vykalená modlitebňa kalvínska [...], aj v katolíckych komunitách chladné steny, chladné srdcia, matematický svet účelnosti... Najvyšší čas, aby sa kostolné umenie vrátilo k srdciam...“¹⁸ Týmito slovami Cincík zdefinoval svoj umelecký program a metodiku jeho výtvarných realizácií pre liturgický priestor, ktorý uplatnil aj v prípade ústavnej kaplnky: všetky voľné plochy pokryť obrazmi, ktoré hovoria k srdcu. A srdce komunity, pre ktorú zdobil kaplnku v Ústave svätých Cyrila a Metoda v Ríme, tlklo rovnakým pulzom ako to jeho. Nádej alebo viera či sentiment vo vzkriesenie dejín kresťanstva a slovanstva (aj slovenskej štátnosti), ktoré jednoznačne vnímajú autor aj objednávateľ cez náboženstvo a kultúru, nahrádzajú absentujúcu vnútornú spirituálnu silu obrazov, ktorá je v dielach vo väzbe na slávenie liturgie žiaduca.

Politické a ideologické pozadie exulanta, ako aj osobná skúsenosť, vtlačilo výtvarnej tvorbe Jozefa Cincíka isté špecifikum, ktoré sa odrazilo aj v realizácii pre kaplnku/Kostol Ústavu sv. Cyrila a Metoda v Ríme. Túto osobitosť Cincíkovej tvorby predstavuje konzervatívny názor, zastávajúci pozície strážcu rigidnej tradície oproti novátorskému názoru, snažiaceho sa inkulturovať tradíciu kresťanského umenia do výrazových prostriedkov svojej doby, aby bola zároveň aj vyjadrením

¹⁵ Giacomi Manzù, pseudonym od Manzoni (1908 – 1991), taliansky sochár, medailér, grafik. Napriek tomu, že bol komunista a proklamoval sa za ateistu, Vatikán s ním spolupracoval, navrhoval aj vatikánske mince. Po smrti pápeža Jána XXIII. dostal objednávku na vytvorenie jeho posmrtnej masky v bronz (1963).

¹⁶ Archív PSÚSCM, korešpondencia 1964, Nahálka Cincíkovi, 15. 12. 1964.

¹⁷ Ibidem.

¹⁸ Archív PSÚSCM, korešpondencia 1964, 1180/64, Cincík Nahálkovi, 13. 11. 1964.

spirituality súčasného človeka. Cincík používa striktné výtvarný jazyk zodpovedajúci realistickému vyjadreniu a historizujúcej štylizácii. Jeho dielo je presýtené návratmi k historicko-náboženským témam z dávnej minulosti, z ktorých sa nedokázal vymaniť, a tak sa pre neho chrám stal akýmsi alternatívnym výtvarným priestorom na dopovedanie dejín a vízie slovenského národa a slovanstva vôbec v kontexte cyrilo-metodského odkazu. Umelecká výzdoba, ktorú Jozef Cincík vytvoril v Kostole Ústavu svätých Cyrila a Metoda v Ríme, nie je z formálno-obsahového hľadiska novátorská, jej prínos spočíva v jedinečnom ikonografickom programe cyrilo-metodskej misie a slovenských i slovanských svätých. Zo slovenských výtvarníkov druhej polovice 20. storočia tento program ďalej tvorivo rozvíjali Edita Ambušová¹⁹ a Mikuláš Klimčák.²⁰ Vďaka precíznej remeselnej kvalite mozaík i vitráží napĺňa dielo aj esteticko-dekoratívne funkcie.

Snaha dať kaplnke jednotný dizajn bola vysoko profesionálna, no v podmienkach neistého finančného krytia a krátkeho termínu realizácie, predznamenávala dlhodobé provizorium, a tým aj neúspech pôvodného projektu, čo do svedčujú spomínané sekundárne zásahy a súčasný stav kaplnky.²¹

Výtvarné umenie určené pre liturgický priestor má špecifickú funkciu: stáva sa umením úžitkovým – služobným, umením pre kult. Zároveň plní aj dôležitú sociálno-psychologickú funkciu opakovaného sprítomňovania hodnôt, ktoré spoločnosť vyznáva.²² A to sa Cincíkovi v časoch, keď dielo vzniklo, bez pochyb podarilo. Otázkou je, či sú tieto historicko-náboženské témy s didaktickým rozmerom v liturgickom priestore čitateľné, s odstupom pol storočia, aj človeku dnešnej doby? Alebo ide o zjednodušený pohľad na problém fungovania umenia ako takého? Nemecký historik umenia Hans Belting vo svojom diele *Das Ende der Kunstgeschichte* (Koniec dejín umenia, Mníchov, 1995) nastolil otázku, či sa predmetné dielo napĺňa iba v umení, alebo či je aj médiom spoločnosti (náboženstva, kultúry). Jeho odpoveď znie: „V umení nejde len o formálne otázky, ale predovšetkým o spoločenské problémy v celej šírke. Dejiny umenia sa dlhé obdobie zaoberali len formálnymi otázkami. Samozrejme, forma je pre umenie podstatná. Predsa však: v umení sa nachádzajú odkazy na spoločnosť toho ktorého obdobia, jej náboženstvo, politiku, ekonomiu. Nakoľko dnes náboženstvo vytvára identitu spoločnosti, vynára sa tu –

¹⁹ Edita Ambušová (1920 – 2015) realizovala v roku 1968 päť vitrážových okien v Katedrále sv. Emeráma v Nitre, na ktorých zobrazila sv. Cyrila a Metoda, sv. Andreja-Svorada, sv. Benedikta, sv. Gorazda a sv. Bystríka. Vo svojej tvorbe programovo oživovala kresťanské a slovanské dejiny, ktoré vnímala v širšom kultúrnom kontexte.

²⁰ Nosnými inšpiračnými zdrojmi v tvorbe Mikuláša Klimčáka (1921 – 2016) sú tematika slovanstva, cyrilo-metodská misia a odkaz Veľkomoravskej ríše, kde náboženskú myšlienku rozvíja v prvom pláne.

²¹ Nové tabernákulum, kríž na stene, ambón, umiestnenie harmónia vo výklenku bočného oltára Najsvätejšieho Srdca Ježišovho, krížová cesta.

²² Porov.: GERÁT, Ivan. *Umenie Slovenska – jeho historické funkcie*. Bratislava: SAV, 1999, s. 34.

last but not least (v neposlednom rade) aj náboženský a spirituálny strach a zároveň nádeje našej doby“.²³

Tu kdesi, v osvojení si tohto rozmeru vnímania dejín umenia, vidíme východisko pri interpretácii diela Jozefa Cincíka, ale aj vnímania vzťahu umenia a náboženstva.

RESUMÉ

Kaplnka sv. Cyrila a Metoda v Ríme, ktorá je súčasťou Slovenského Ústavu sv. Cyrila a Metoda, postaveného z túžby Slovákov roztrúsených po svete mať svoj domovský prístav, slovenskú oázu vo Večnom meste, je dnes pamätníkom slovenského exilu a vizuálnym odkazom na veľkolepé slávenie 1100. výročia príchodu svätých Cyrila a Metoda medzi Slovanov. Originálny umelecký rukopis v národnom duchu vtlačil ústavu Jozef Cincík, ktorý ponuku výtvarného stvárnenia ústavnej kaplnky považoval za vec osobnej a umeleckej cti.

Umelecko-historická analýza výtvarného diela Jozefa Cincíka (1909 – 1992) realizovaná v spolupráci so Slovenským Ústavom sv. Cyrila a Metoda v Ríme v rokoch 1963 – 1964, s dôrazom na monumentálne diela – vitráže a mozaiku v priestoroch ústavnej kaplnky, zasadzujú príbeh realizácie skúmaného liturgického priestoru do širšieho kontextu. Predmetom nášho záujmu nebola len analýza ikonografického programu a formálnej výstavby diela, zamerali sme sa aj na skúmanie kultúrno-spoločenských a liturgických súvislostí vzniku Kaplnky svätých Cyrila a Metoda v Ríme. Dôležité bolo sledovať aj smerovanie sakrálnej architektúry a náboženského umenia v Európe, osobitne v Taliansku začiatkom 60. rokov 20. storočia, kedy kaplnka vznikala. Významnú úlohu pri realizácii zohrali aj teologické a liturgické okolnosti, keďže kaplnka dostávala svoj výraz v atmosfére definujúcej sa liturgickej reformy druhého vatikánskeho koncilu.

Politické súvislosti a osobná skúsenosť exulanta Jozefa Cincíka vtlačili jeho výtvarnej tvorbe svojrázny charakter, ktorý uplatnil aj vo výzdobe kaplnky Ústavu sv. Cyrila a Metoda v Ríme. Túto osobitosť Cincíkovej tvorby predstavuje konzervatívny názor zotrvávajúci na pozícii strážcu tradície oproti novátorskému postoju, snažiaceho sa inkulturovať tradíciu kresťanského umenia do súčasných výrazových prostriedkov, aby bola zároveň aj vyjadrením spirituality svojej doby. Cincík používa striktné výtvarný jazyk zodpovedajúci realistickému vyjadreniu a historizujúcej štylizácii. Jeho dielo je presýtené návratmi k historicko-náboženským témam z dávnej minulosti, z ktorých sa nedokázal vymaniť, a tak sa pre neho chrám stal akýmsi alternatívnym výtvarným priestorom na dopovedanie dejín a vízie slovenského národa a slovanstva vôbec v kontexte cyrilo-metodského odkazu. Umelecká výzdoba, ktorú Jozef Cincík vytvoril v kaplnke Ústavu svätých Cyrila a Metoda

²³ BELTING, Hans. *Das Ende der Kunstgeschichte*. Mníchov, 1995, s. 168.

v Ríme, nie je z formálno-obsahového hľadiska novátorská, jej prínos spočíva v jedinečnom ikonografickom programe cyrilo-metodskej misie a slovenských i slovanských svätých. Zo slovenských výtvarníkov druhej polovice 20. storočia tento program ďalej tvorivo rozvíjali Edita Ambrušová (1920 – 2015) a Mikuláš Klimčák (1921 – 2016). Vďaka precíznej remeselnej kvalite mozaík i vitráží naplňa dielo aj esteticko-dekoratívne funkcie.

SUMMARY

The Chaple of Sts. Cyril and Methodius, part of The Slovak Institute of Sts. Cyril and Methodius in Rome was built by the Slovaks scattered all over the whole world. Its construction succeeded thanks to their great desire to have their own harbor in the Eternal City. The Chaple is today a Memorial of the Slovak exile with a visual message about monumental celebration of the 1100th Anniversary of Sts. Cyril and Methodius' arrival among Slavs. Jozef Cincík embossed the whole Institute's decoration with original national artistic character in spite of the fact that his original design was not realized completely.

Artistic and historical analysis of Cincík's works realized in cooperation with the SISCM in Rome in years 1963 – 1964, with an emphasis on monumental masterpieces – stained glass and mosaic – in the Institute's Chaple, renders the story of realization in the searched liturgical space within the broader context. The subject of author's interest is not only the analysis of iconographic program and the formal construction of work, she focusses also on the cultural, social and liturgical relationship, which stood at birth of the Sts. Cyril and Methodius' Chaple in Rome. It was vital either to follow development of sacral architecture and catholic religious art in Europe, especially in Italy at the beginning of the 1960's, when the Chaple was built. Further, important role was that one played by theologian and liturgical circumstances giving to the Chaple character born by the atmosphere of progressing liturgical reform of the Second Ecumenical Council of the Vatican.

Peculiar character of Jozef Cincík's art is marked by his intimate personal attitudes and exile experience, as well as by political circumstances. This, for instance, justifies his conservative opinion dwelling on position of standing on guard of tradition against innovative trends, striving to inculturate tradition of Christian art into contemporary expression media to substantiate thus the modern spirituality. Cincík uses stern art language responding to realistic expression and historicist stylization. His art is full of returns to the historical and religious motives from a long past which he was not able to break out and thus the temple became for him some alternative artistic place to think out the history and vision of the Slovak or even generally the Slavic nation in the sense of the Cyril and Methodius' heritage.

Seen strictly from perspective of form and subject matter although the artistic decoration created by Jozef Cincík in the Chaple of The Slovak Institute of Sts. Cy-

ril and Methodius in Rome is not strikingly innovative, its asset rests in the incomparable iconographic program of the Cyril and Methodius' mission and stressing impact of these Slovak and Slavic saints. Among Slovak artists and designers of the second half of the 20th century, similar program was further creatively developed by Edita Ambrušová (1920 – 2015) and Mikuláš Klimčák (1921 – 2016). Thanks to the high craft skill parameters of mosaic and stained glass the masterpieces strike by their estetic and decorative qualities.

Adresa autorky:

PhDr. Alena Piatrová, PhD.

SNM - Historické múzeum

Vajanského nábr. 2, P.O.Box 13, 810 06 Bratislava 16

e-mail: alena.piatrova@snm.sk

VYUČOVANIE NÁBOŽENSTVA V SPIŠSKEJ DIECÉZE V 1. POLOVICI 20. STOROČIA VO SVETLE VŠEOBECNÝCH A PARTIKULÁRNYCH NORIEM

Angelus Štefan Kuruc

TEACHING OF RELIGION IN SPISS DIOCESE IN THE 1ST HALF OF THE 20TH CENTURY AT THE LIGHT OF GENERAL AND PARTICULAR NORMS

Abstract: The competencies of Church in the sphere of folk educational system after the creation of the Czechoslovak republic were defined by the law number 11/1918 which confirmed validity of Hungarian lawful article XXXVIII/1868 about the teaching in folk schools. After the creation of Czechoslovak republic slovakian bishops in 1925 adapted these rules published by the Hungarian bishops in 1911 to the new conditions. Until 1925 the appointment of particular law in the matter of school catechesis constituted the acts of ordinaries Spiš diocese and then also the direction of the synodal appointments of the diocese Spiš. The situation made worse after 1949 when National bureau for church affairs was established and into its competence also belonged the attention above the teaching of religion. In fact, there was crowding religion from schools and discrimination of faithful pupils, students and teachers.

Keywords: Teaching of religion. Spiš diocese. Norms – 20th century

Kompetencie cirkvi v oblasti ľudového školstva po vzniku ČSR definoval zákon č. 11/1918 Sb. z. a n., ktorý potvrdil platnosť uhorského zákon. článku XXXVIII/1868 o vyučovaní v ľudových školách. Miestny farár vykonával správu cirkevných ľudových škôl vo svojej farnosti prostredníctvom farských školských stolíc, činnosť ktorých podliehala právomoci príslušného biskupského úradu. V zmysle tohto zákonného článku uhorský biskupský zbor vydal v r. 1911 organizačné pravidlá cirkevných ľudových škôl. Po vzniku ČSR slovenskí biskupi v r. 1925 prispôbili tieto pravidlá novým podmienkam.

V zmysle týchto úprav mal každý dekanát spišskej diecézy jedného kňaza (škôldozorca, školského dekana, inšpektora – používali sa rôzne názvy), povereného dohľadom nad cirkevnými ľudovými školami dekanátu. Tí podliehali hlavnému

diecéznemu škôldozorcovi. Farár mal vo vlastnej farnosti povinnosť zabezpečovať prostriedky na udržiavanie a materiálne zabezpečenie ľudovej školy.

Od dôb Tridentského koncilu patrilo poučovanie detí vo farnosti v náboženských veciach k povinnostiam farára.¹ Najvyššiu autoritu mal Rímsky katechizmus, ale povoľovalo sa užívať aj iné katechizmy a učebnice náboženstva po schválení kompetentnou autoritou. Považovalo sa však za nevhodné, ak rozličné diecézy používali každý svoj katechizmus.²

Podľa kanonického práva platného pred rokom 1917 mali laici medzi inými právami aj právo byť vyučovaní vo viere.³ Cirkvi sa priznávalo právo na ľudové (elementárne) školy, ktoré zahŕňalo vyučovať v nich nielen katechizmus, ale riadiť všetko, čo sa dotýkalo náboženského života a morálky.⁴ Učebnice podliehali predchádzajúcej cenzúre a cirkevnému schváleniu.⁵ Normy, dotýkajúce sa vyučovania náboženstva, v Kódexe z roku 1917, boli organickým pokračovaním predchádzajúceho stavu.

¹ Predicatio verbi dei et instructio religiosa fidelium ad precipuas muneris parochialis partes pertinet... Concilio Trident...etiam pueros in religione informare parochi iubentur. (Sess. XXIV, de ref. c. 4.) AICHNER, Simon. *Compendium iuris ecclesiastici ad usum cleri, ac praesertim per imperium austriacum in cura animarum laborantis editio decima*. Brixinae: Typis et sumptibus librariae Wegerian, 1905, s. 544.

² Ecclesia Christi ...Catechismos et alios libros pro instructione religiosa praescribit, ex quibus fideles tamquam ex limpidis fontibus tum dogmata fidei hauriant, tum vitae christianae officia. Maximae auctoritatis et utilitatis catechismus Romanus ex decreto conc. Trident. editus. Ceterum neque catechistis neque parochis licet propria auctoritate aliquem catechismum in scholas introducere, cum id unice ad episcopos spectet. Quin et illud haud levia affert incommoda, si unaquaeque fere dioecesis proprio catechismo pro informanda iuventute utatur. AICHNER, Simon. *Compendium iuris ecclesiastici ad usum cleri, ac praesertim per imperium austriacum in cura animarum laborantis editio decima*. Brixinae : Typis et sumptibus librariae Wegerian, 1905, s. 540 – 541.

³ Laici in specie ius habent:

- a) ut doctrinam Christi rite edoceantur et pericula fidei, quoad fieri potest, procul arceantur;
- b) ut sacramenta sibi fideliter administrentur, et sacramentalibus quoque non defraudentur;
- c) ut ad statum clericalem vel religiosum sibi aditus pateat;
- d) ut in rebus litigiosis praesidium iudiciorum eccles. implorare ipsis liberum sit;
- e) ut generatim illorum iurium participes efficiantur, quae ex actuali communione cum ecclesia promanant AICHNER, Simon. *Compendium iuris ecclesiastici ad usum cleri, ac praesertim per imperium austriacum in cura animarum laborantis editio decima*. Brixinae : Typis et sumptibus librariae Wegerian, 1905, s. 191

⁴ Iura et auctoritatem ecclesiae in hac re competentem quantum ad diversas scholas hae ferme regulae statuendae esse videntur: quantum ad scholas elementares de iure ad ecclesiam spectat, non solum catechismum tradere, sed ea omnia dirigere, quae ad culturam religiosam et moralem puerorum referuntur. AICHNER, Simon. *Compendium iuris ecclesiastici ad usum cleri, ac praesertim per imperium austriacum in cura animarum laborantis editio decima*. Brixinae : Typis et sumptibus librariae Wegerian, 1905, s. 525 – 526.

⁵ Omnes fideles tenentur praeviae censurae ecclesiasticae eos saltem publicare libros, qui divinas scripturas, s. theologiam, historiam ecclesiasticam, ius can., theologiam naturalem aliasve huiusmodi religiosas aut morales disciplinas respiciunt, ac generalim scripta in quibus religionia et morum honestatis specialiter intersit. (Leo XIII. Constitutio Officiorum ac munerum 25.ian.1897, §41) Approbatio librorum quorum censura per Constitutionem Officiorum ac munerum Apostolicae sedi vel Rom Congregationibus non reservatur, pertinet ad Ordinui loci, in quo publici iuris fiunt. (§ 35) AICHNER, Simon. *Compendium iuris ecclesiastici ad usum cleri, ac praesertim per imperium austriacum in cura animarum laborantis editio decima*. Brixinae : Typis et sumptibus librariae Wegerian, 1905, s. 543

Vlastnou a najväčšou povinnosťou dušpastierov bola katechéza.⁶ Zvlášť sa farárom pripomínala povinnosť pripravovať deti ku prijatiu sviatosti pokánia a birmovania a v dobe Veľkého pôstu ich pripraviť na prvé sväté prijímanie.⁷

Zaneprázdnený farár mal právo vziať si na pomoc ku katechéze klerika, bývajúceho vo farnosti, alebo v prípade nevyhnutnosti aj laika – najschopnejšieho člena spoločnosti kresťanskej náuky alebo podobného spoločenstva, ak vo farnosti také existuje.⁸

Na vydávanie noriem o katechéze pre svoju diecézu bol v zmysle kánonického práva kompetentný miestny ordinár.⁹ Do roku 1925 nariadenie partikulárneho práva vo veciach školskej katechézy tvorili nariadenia ordinárov Spišskej diecézy uverejňované v diecéznom obežníku, najmä úpravy diecéznej kúrie zo 6. januára 1885,¹⁰ 18. augusta 1905,¹¹ od roku 1925 aj Synodálne ustanovenia Spišskej diecézy, ktoré sa tiež v mnohom opierajú na predchádzajúce výnosy kompetentných diecéznych autorít.

V katolíckych ľudových školách bol katechétom v zmysle zvyklostí a od roku 1925 aj v zmysle Synodálnych ustanovení miestny duchovný – farár resp. administrátor, ktorý bol zároveň aj predseda školskej stolice.¹² Okrem tejto úlohy mal aj

⁶ *Proprium ac gravissimum officium pastorum, praesertim animarum, est cateheticam populi christiani institutionem curare. CIC 1917, can. 1329.*

⁷ *Debet parochus: 1. Statis temporibus, continenti per plures dies institutione, pueros ad sacramenta poenitentiae et confirmationis rite suscipienda singulis annis praeparare; 2. Peculiari omnino studio, praesertim, si nihil obsit, Quadragesimae tempore, pueros sic instituere ut sancte Sancta primum de altari libent. can. 1330 Praeter puerorum institutionem de qua in can. 1330, parochus non omittat pueros, qui primam communionem recenter receperint, uberius ac perfectius catechismo excolere. CIC 1917, can. 1331.*

⁸ *Parochus in religiosa puerorum institutione potest, imo, si legitime sit impeditus, debet operam adhibere clericorum, in paroeciae territorio degentium, aut etiam, si necesse sit, piorum laicorum, potissimum illorum qui in pium sodalitium doctrinae christianae aliudve simile in paroecia erectum adscripti sint. CIC 1917, can. 1333, §1.*

Presbyteri alique clerici, nullo legitimo impedimento detenti, proprio parochus in hoc sanctissimo opere adiutores sunt, etiam sub poenis ab Ordinario infligendis. CIC 1917, can. 1132, §2.

Si, Ordinarii loci iudicio, religiosum auxilium ad cateheticam populi institutionem sit necessarium, Superiores religiosi, etiam exempti, ab eodem ordinario requisiti, tenentur per se vel per suos subditos religiosos, sine tamen regularis disciplinae detrimento, illam populo tradere, praesertim in propriis ecclesiis CIC 1917, can. 1334.

⁹ *Ordinarii loci est omnia in sua dioecesi edicere quae ad populum in christiana doctrina instituendum spectant; et etiam religiosi exempti, quoties non exempti docent, eadem servare tenentur. CIC 1917, can. 1335*

¹⁰ *Archív biskupského úradu Spišské Podhradie – Spišská Kapitula. Circulares Litterae Dioecesanæ Ad Clerum Dioecesis Scepusiensis Dimissae, 1885, s. 1.*

¹¹ *Archív biskupského úradu Spišské Podhradie – Spišská Kapitula. Circulares Litterae Dioecesanæ Ad Clerum Dioecesis Scepusiensis Dimissae, 1905, s. 15.*

¹² *Obecnú školskú stolicu bola povinná zriaďovať každá obec, ktorá udržiavala obecnú školu. Tvorili ju aj členovia zvolení zastupiteľstvom obce; b, duchovní správcovia; c, zástupcovia učiteľstva; d, zástupcovia zdravotnej správy. Voľby do školskej stolice mali platnosť tri roky. Školská stolica bola povinná:*

1. voliť učiteľov obecnej školy,
2. dohliadať, aby školopovinné deti boli všetky evidované a aby všetky chodili do školy,
3. napomínať rodičov, resp. zákonných zástupcov detí, ktoré zanedbávali školu a spolupôsobiť pri trestnom pokračovaní pre zanedbávanie školskej dochádzky,

povinnosť dozoru nad ľudovou školou na území jeho farnosti, zvlášť vo veciach vierouky a mravouky a celkového náboženského ovzdušia školy.¹³ Miestny duchovný tak isto dozeral, aby sa v ľudovej škole používali len učebnice schválené cirkevnou vrchnosťou, aby iné t.j. neschválené boli odstránené a aby školská knižnica neobsahovala knihy pre žiakov nevhodné hľadiska viery a mravov tak, ako to žiadalo cirkevné právo.¹⁴ Na druhej strane sa mal postarať, aby okrem nezávadných kníh svetského charakteru boli do knižnice zaradené a knihy náboženského charakteru.¹⁵

Podľa Synodálnych ustanovení¹⁶ a noriem všeobecného kánonického práva¹⁷ „najprednejšou, najvážnejšou povinnosťou“ farára a administrátora bolo vyučovanie

4. dozerať nad vyučovaním a presným dodržiavaním školských zákonov a nariadení, najmä, či učitelia dodržiajú vyučovací čas, či vedú predpísané úradné výkazy, či žiaci majú potrebné učebnice a iné učebné pomôcky, každý člen školskej stolice mal právo vzdelávaciu inštitúciu navštíviť, byť prítomný na vyučovaní, nazerať do triednych kníh a v prípade, že pedagóg nedodržiaval vyučovací čas, jeho povinnosťou bolo nahlásiť uvedenú inšpektorovi,

5. dozerať, ako sa hospodári s obecným školským fondom a v dohovore s obecným predstavenstvom sa starať o jeho navyšovanie,

6. v dohode s obecným predstavenstvom sa starať o opatrovanie a udržiavanie školskej budovy, vybavenie školy učebnými pomôckami, presnú výplatu učiteľov,

7. v prvej inštancii rozhodovať o sťažnostiach týkajúcich sa sporov medzi učiteľmi a rodičmi, resp. vo veciach školskej disciplíny,

8. požadovať od kurátora zloženie účtov a skontrolovať ich,

9. aspoň raz do roka podať obci správu o svojom pôsobení, v dôležitých prípadoch i častejšie,

10. členovia obecnej školskej stolice mali byť prítomní pri výročných skúškach,

11. ak sa v obci nachádzala detská opatrovňa, pôsobenie školskej rady sa vzťahovalo aj na jej činnosť.

Cirkevná školská stolica mala byť zriadená v každej cirkevnej obci, ktorá udržiavala cirkevnú školu. Mala päť členov, ktorých volilo zo svojich radov zastupiteľstvo cirkevnej obce. Zriadenie a úlohy cirkevnej školskej stolice určovala na základe ustanovení platných pre obecné školské stolice cirkevná školská vrchnosť. GABZDILOVÁ, Soňa. *Školský systém na Slovensku v medzivojnovnej Československej republike (1918-1938)*. Košice : FF UPJŠ v Košiciach, Katedra histórie, 2004, s. 23 – 24.

¹³ Archív biskupského úradu Spišské Podhradie - Spišská Kapitula, *Synodálne ustanovenia Diecézy Spišskej*, §171.1.

¹⁴ Archív biskupského úradu Spišské Podhradie - Spišská Kapitula, *Synodálne ustanovenia Diecézy Spišskej*, §171.2.

Nisi censura ecclesiastica praecesserit, ne edantur etiam a laicis libri qui divinas scripturas, sacram theologiam, historiam ecclesiasticam, ius canonicum, theologiam naturalem, ethicam aliasve huiusmodi religiosas ac morales disciplinas spectant; libri ac libelli precum, devotionis vel doctrinae institutionisque religiosae, moraôis, asceticae, mysticae allique huiusmodi, quamvis ad fovendam pietatem conducere videantur; ac genereliter scripta in quibus aliquid sit quod religionis ac morum honestatis peculiariter intersit.

Licentiam edendi ad libros de quibus in §1 dare potest vel loci ordinarius proprius auctiris, vel ordinariui loci in quo libri publici iuris fiant, vel ordinarius loci in quo imprimantur, ita tamen ut, si quis ex iis Ordinariis licentiam denegaverit, eam ab alio ordinario petere auctor nequeat, nisi eundem certiore fecerit de denegata ab alio licentia. can. 1385, §1, °2., can. 1385, §3 Ordinarium locorum ius est et officium vigilandi ne quibusvis scholis territoriis quidquam contra fidem vel bonos mores tradatur aut fiat. CIC 1917, can. 1381, §2.

¹⁵ Archív biskupského úradu Spišské Podhradie - Spišská Kapitula, *Synodálne ustanovenia Diecézy Spišskej*, §179.

¹⁶ Archív biskupského úradu Spišské Podhradie - Spišská Kapitula, *Synodálne ustanovenia Diecézy Spišskej*, §172.

¹⁷ Proprium ac gravissimum officium pastorum, praesertim animarum, est catecheticam populi christiani institutionem curare... Debet paruchus: 1. Statis temporibus, continenti per plures dies institutione, pueros ad sacramenta poenitentiae et confirmationis rite suscipienda singulis annis praeparare, 2. Peculiari omnino studio, praesertim, si nihil obsit, Quadragesimae tempore, pueros sic instituere ut sancte Sancta

„katechizmu“. V prípade pokročilého veku miestneho duchovného alebo jeho mentálnej fyzickej neschopnosti (a v prípade, že farnosť nemala kaplána, ktorý by prebral jeho podiel na katechéze), mohol náboženstvo s povolením cirkevnej vrchnosti vyučovať aj laický učiteľ.¹⁸ Podobne hovorila všeobecná norma,¹⁹ aj keď túto možnosť neohraničovala tak presne: kódex hovorí všeobecne o laikov s potrebnými kvalitami; Synodálne ustanovenia obmedzujú túto možnosť len na učiteľa. V tom prípade učiteľ podliehal dozoru miestneho duchovného²⁰ a bol pri vyučovaní náboženstva povinný postupovať presne podľa jeho úprav. Miestny duchovný mal častejšie na hodinách hospitovať, aby sa presvedčil o kvalite vyučovania a v prípade potreby urobil nápravu.²¹

Vyučovanie náboženstva bolo osobnou povinnosťou duchovných najmä vo farskej obci.²² Ak mala farnosť kaplána a miestne okolnosti vo farskej obci i vzdialenosť filiálok to dovoľovala, bolo vyučovanie náboženstva na filiálkach povinnosťou kaplána. Synodálne ustanovenia nariaďovali zabezpečiť pre vzdialenejšie filiálky po dohode so školskou stolicou povoz, aby kaplán mohol aj tam dochádzať a vyučovať. Ak by k dohode o poskytnutí povozu nedošlo, mohol byť poverený vyučovaním miestny učiteľ. Dotyčný kňaz mal aj tomto prípade povinnosť pri každej návšteve takej filiálky osobne vyučovať katechizmus v škole a dať potrebné pokyny učiteľovi.²³

Povinnosť dodržať určené hodiny náboženstva bola prísna. Učebnú látku tvorili osnovy určené od 20. rokov minulého storočia jednotne pre celé Slovensko. V prípade nedostatočnosti školského vyučovania sa mala výuka doplniť pastorálnou katechézou v kostole.²⁴

V prípade, že kňaz z nejakej príčiny nemohol na vyučovanie prísť, mal sa s učiteľom dohodnúť na zámene hodín. Keďže školský zákon umožňoval dve hodiny náboženstva do týždňa (čo synoda považovala za nedostatočný rozsah vyučova-

primum de altari libent. can. 1329, 1330 Presbyteri aliiq̃ue clerici, nullo legitimo impedimento detenti, proprio parocho in hoc sanctissimo opere adiutores sunt, etiam sub poenis ab Ordinario infligendis. CIC 1917, can. 1132, §2.

¹⁸ Archív biskupského úradu Spišské Podhradie - Spišská Kapitula, *Synodálne ustanovenia Diecézy Spišskej*, §173.

¹⁹ *Parochus in religiosa puerorum institutione potest, imo, si legitime sit impeditus, debet operam adhibere clericorum, in paroeciae territorio degentium, aut etiam, si necesse sit, piorum laicorum, potissimum illorum qui in pium sodalium doctrinae christianae aliudve simile in paroecia erectum adscripti sint.* CIC 1917, can. 1333, §1

²⁰ Archív biskupského úradu Spišské Podhradie - Spišská Kapitula, *Synodálne ustanovenia Diecézy Spišskej*, §174. 1.3.

²¹ Archív biskupského úradu Spišské Podhradie - Spišská Kapitula, *Synodálne ustanovenia Diecézy Spišskej*, §173.

²² Archív biskupského úradu Spišské Podhradie - Spišská Kapitula, *Synodálne ustanovenia Diecézy Spišskej*, §173

²³ Archív biskupského úradu Spišské Podhradie - Spišská Kapitula, *Synodálne ustanovenia Diecézy Spišskej*, §173.2.

²⁴ Archív biskupského úradu Spišské Podhradie - Spišská Kapitula, *Synodálne ustanovenia Diecézy Spišskej*, §174. 1.3.

nia náboženstva), mal sa duchovný snažiť využiť aj čas mimo predpísaných hodín na katechizáciu školských detí, napr. v kostole.²⁵

Zvláštnym prípadom bola katechéza pred prijatím sviatostí.²⁶ Príprava ku prvému svätému prijímaniu prebiehala zväčša v 3. ročníku ľudovej školy. Dotýkala sa tých detí, ktorí dovŕšili 9. rok veku (aj v prípade, že dieťa pre nejakú príčinu bolo ešte len v 1. alebo 2. ročníku). Ak bolo dieťa vyspelé a pripravené, mohlo sa začať aj skôr. Povinnosťou miestneho duchovného bolo pripraviť na prijatie sviatostí aj deti, ktoré z akéhokoľvek dôvodu školu nenavštevovali.²⁷ V prípade, že dieťa upadlo do ťažkej choroby pred týmto vekom a bolo dostatočne rozumovo vyspelé, mala sa uskutočniť náležitá príprava, aby dieťa mohlo prijať Eucharistiu aj pred vekom 9 rokov.²⁸ Prípravou detí na prvé sv. prijímanie a sviatosť birmovania nebolo podľa Synodálnych ustanovení možné poveriť učiteľa ani v „najnesnadnejších okolnostiach“. Duchovný ju mal považovať za svoju „prísnu, osobnú a najúzkostlivejšiu“ povinnosť.²⁹ Katechéta, tj. miestny duchovný, mal podľa úpravy biskupského zboru z roku 1924 za povinnosť zabezpečiť v spolupráci s učiteľom aj nácvik náboženského spevu.³⁰

Dozor nad školami a vyučovaním náboženstva konali:

1. miestny farár ako predseda školskej stolice cirkevných ľudových škôl,
2. dištriktálny škôldozorca a dekan (niekedy to bola jedna osoba),
3. diecézny hlavný škôldozorca.³¹

Dištriktálny škôldozorca mal povinnosť navštíviť všetky školy svojho dekanátu aspoň raz ročne, diecézny škôldozorca všetky dekanáty raz za päť rokov.³² O povinnostiach dozoru farára nad ľudovými školami vo farnosti sme sa už zmienili.

V roku 1943 boli zriadené nové tzv. škôldozorné obvody tak, aby sa zhodovali s politickými okresmi a nie ako dovtedy, s dekanátmi. Podľa zákona č. 308/1940 Sb. z. mali škôldozorcovia spolurozhodovacie právo pri konaní o kvali-

²⁵ Archív biskupského úradu Spišské Podhradie - Spišská Kapitula, *Synodálne ustanovenia Diecézy Spišskej*, §174.

²⁶ *Praeter puerorum institutionem de qua in can. 1330, parochus non omittat pueros, qui primam communionem recenter receperint, uberius ac perfectius catechismo excolere. CIC 1917, can. 1331*

²⁷ Archív biskupského úradu Spišské Podhradie - Spišská Kapitula, *Synodálne ustanovenia Diecézy Spišskej*, §176.2.

²⁸ Archív biskupského úradu Spišské Podhradie - Spišská Kapitula, *Synodálne ustanovenia Diecézy Spišskej*, §75.2.

²⁹ Archív biskupského úradu Spišské Podhradie - Spišská Kapitula, *Synodálne ustanovenia Diecézy Spišskej*, §175.2, §176.1.

³⁰ Archív biskupského úradu Spišské Podhradie - Spišská Kapitula, *Synodálne ustanovenia Diecézy Spišskej*, §178.

³¹ Archív biskupského úradu Spišské Podhradie - Spišská Kapitula, *Synodálne ustanovenia Diecézy Spišskej*, § 171.

³² Archív biskupského úradu Spišské Podhradie - Spišská Kapitula, *Synodálne ustanovenia Diecézy Spišskej*, §188, 1 – 3.

fikácii učiteľov a podávali posudky o tom, či sa vyučuje podľa osnov, či sa koná riadna príprava na prijatie sviatostí, či sa plnia nariadenie Synodálnych ustanovení o účasti žiakov na bohoslužbách a či miestny duchovný kontroluje laického učiteľa náboženstva.³³

Práva cirkevných škôldozorcov podľa zákona č. 308/1940 Sb.z. sa skončili poštátnením cirkevných škôl v roku 1945. Škôldozorcovia mali odvtedy už len právo dozoru nad vyučovaním náboženstva na školách. Biskupský úrad sa preto vrátil naspäť k organizácii obvodov podľa dekanátov. Miesto škôldozorcov zaujal biskupom menovaní biskupskí komisári.³⁴

V tejto súvislosti J. Vojtaššák poznamenáva, že „je mnoho námietok v tom smere, že cirkev sa domáha poštátnených katolíckych škôl, ale o vyučovanie náboženstva sa veľmi nestará“. Dodáva, že „niečo pravdy na tom je“, a preto očakáva, že komisári budú svedomito konať dozor nad vyučovaním náboženstva a zvlášť nad vyučovaním laických katechéto a preveria, či majú platnú kanonickú misiu a podajú o tom správu ordinariátu.³⁵

Situácia biskupských komisárov sa zhoršila po roku 1948, hoci podľa zákona č.73/1948 Zb. náboženská výchova a dozor nad ňou prináležal cirkevným orgánom. Komisári si napriek ťažkostiam dobre plnili svoje povinnosti. Niekde kňazi neboli schopní pokryť vyučovanie náboženstva vo svojich farnostiach a inde im školské orgány neumožnili ani vstup do školy. V tom prípade mali farári prostredníctvom biskupského komisára požiadať biskupa o kanonickú misiu pre učiteľov schopných vyučovať náboženstvo, a ak takých nebolo, vyučovať náboženstvo v kostole.³⁶

Podľa § 5 zákona zo dňa 14. októbra 1949, č. 217 Sb., ktorým bol zriadený Štátny úrad pre cirkevné veci. Do jeho pôsobnosti, okrem iného, patrili „úprava vyučovania náboženstva, schvaľovanie učebných osnov, učebníc a pomôcok, hlavný dozor na vyučovanie náboženstva i na cirkevné učilištia každého druhu po dohode s Ministerstvom školstva, vied a umení“. Vládne nariadenie o hospodárskom zabezpečení náboženských spoločností štátom síce predpokladalo povinnosť vyučovať náboženstvo na školách,³⁸ ale fakticky sa vydal cestou vytlačania náboženstva zo škôl a diskriminácie veriacich žiakov, študentov aj učiteľov.

³³ Archív biskupského úradu Spišské Podhradie - Spišská Kapitula, *Diecezánsky obežník biskupstva spišského*, 1943/1, s. 3. *Litterae circulares dioecesis Scephusiensis*, 1947/ II, s. 17.

³⁴ Archív biskupského úradu Spišské Podhradie - Spišská Kapitula, *Litterae circulares dioecesis Scephusiensis*, 1947/ II, s. 17.

³⁵ Archív biskupského úradu Spišské Podhradie - Spišská Kapitula, *Diecezánsky obežník biskupstva spišského*, 1947/II, s. 17-18.

³⁶ Archív biskupského úradu Spišské Podhradie - Spišská Kapitula, *Litterae circulares dioecesis Scephusiensis*, 1948/VII, s. 73; *Litterae circulares dioecesis Scephusiensis*, 1948/VIII, s. 31

³⁷ Nariadenie vlády č. 228/1949 Zb. Vládne nariadenie o pôsobnosti a organizácii Štátneho úradu pre cirkevné veci. §2, písm. f

³⁸ *Duchovní v duchovnej správe sú povinní bezplatne vyučovať náboženstvo na školách prvého a druhého stupňa, ak nie je v zborovom obvode o vyučovanie náboženstva postarané osobitným učiteľom náboženstva. Bezplatná vyučovacia povinnosť je u pomocných duchovných 10 hod. týždenne, u samostatných duchovných správcov*

RESUMÉ

Kompetencie cirkvi v oblasti ľudového školstva po vzniku Československej republiky definoval zákon číslo 11/1918, ktorý potvrdil platnosť uhorského zákonného článku XXXVIII/1868 o vyučovaní v ľudových školách. V zmysle tohto zákonného článku uhorskí biskupi vydali v roku 1911 organizačné pravidlá cirkevných ľudových škôl, ktoré po vzniku Československa slovenskí biskupi v roku 1925 prispôbili novým podmienkam.

Na vydávanie noriem o katechéze pre svoju diecézu bol v zmysle kánonického práva (CIC 1917) kompetentný miestny ordinár. Do roku 1925 nariadenie partikulárneho práva vo veciach školskej katechézy tvorili nariadenia ordinárov Spišskej diecézy, potom aj nariadenia Synodálnych ustanovení diecézy spišskej.

Po roku 1940 boli zriadený úrad cirkevných škôldozorcov (školských dozorcov), ktorí mali právo spolurozhodovať pri konaní o kvalifikácii učiteľov a podávali posudky o tom, či sa vyučuje podľa osnov a podobne. Ich úloha skončila poštátnením cirkevných škôl v roku 1945.

Situácia sa zhoršila po roku 1948, hoci podľa zákona č.73/1948 Zb. náboženská výchova a dozor nad ňou stále patrili cirkevným orgánom. Podľa zákona číslo 217/1949, ktorým bol zriadený Štátny úrad pre cirkevné veci, do jeho pôsobnosti patrili aj úprava vyučovania náboženstva, schvaľovanie učebných osnov, učebníc a pomôcok, hlavný dozor na vyučovanie náboženstva. Vládne nariadenie o hospodárskom zabezpečení náboženských spoločností štátom síce predpokladalo povinnosť vyučovať náboženstvo na školách, ale fakticky sa vydal cestou vytlačania náboženstva zo škôl a diskriminácie veriacich žiakov, študentov aj učiteľov.

SUMMARY

The competencies of Church in the sphere of folk education after the establishment of the Czechoslovak republic were defined by the law number 11/1918 which confirmed validity of the Hungarian lawful article XXXVIII/1868 about the teaching in folk schol. According to this lawful article the Hugrian bishops released in 1911 the organizational rules for the folk schools which were adjusted to the new conditions after establishment of the Czechoslavak republic by the slovak bishops in 1925. The

8 hod. týždenne; duchovní s dozornou funkcíou túto povinnosť nemajú. Do rozsahu bezplatnej vyučovacej povinnosti započítava sa cesta do školy a späť, ak je vzdialenosť školy od bydliska aspoň 1.5 km, a to tak že sa 4 km cesty počítajú za jednu vyučovaciu hodinu. Ak nedosahuje v niektorom zborovom obvode celkový počet všetkých vyučovacích hodín rozsah určený v odseku 2, považuje sa bezplatná vyučovacia povinnosť duchovného za splnenú. Ak prevyšuje vyučovanie rozsah bezplatnej vyučovacej povinnosti, honorujú sa nadpočetné vyučovacie hodiny, cesty v to nepočítajúc, podľa príslušných predpisov, a za cesty tam a späť prislúcha duchovnému nábrada podľa § 13, ods. 1. Ak duchovný v niektorom týždni bez vlastného zavinenia nemohol splniť bezplatnú vyučovaciu povinnosť, nemá to za následok skrátenie honorára za nadpočetné vyučovacie hodiny v iných týždňoch. Nariadenie vlády č. 223/1949 Zb. Vládne nariadenie o hospodárskom zabezpečení náboženských spoločností štátom, §14 ods. 1 – 6.

local ordinary was competent to the issue of the norms about the catechise for its diocese by the sence of canon law /CIC 1917/. Until 1925 the appointment of particular law in the matter of school catechesis consisted the acts of ordinars of the diocese Spiš and then also the direction of the synodal appointments of the diocese Spiš. After 1940, the office of church school administrators (school supervisors) was set up, who had the right to co-decide the procedure for teacher qualification and to provide an opinion on whether it is taught according to curricula and the like. Their mission finished in 1945 when the parochial schools were nationalized. The situation made worse after 1948, although according to the law number 73/1948 the religious education and the supervision of it still has been belonged to the church authorities. According to the law No. 217/1949 by which the National bureau for Church affairs was established and into its competence belonged the adjustment of teaching of religion, the approval of curriculums, textbooks, teaching aids and also the main attendance at the teaching of religion. Decree of the government about the economical assurance of the religious societies by the state otherwise assumed the duty to teach the religion in schools, but in fact it set out on the trip to force out the religion from schools and the discrimination of the faithful pupils, students and teachers.

Adresa autora:

ThDr. Angelus Štefan Kuruc O.Praem., PhD.

Katolícka univerzita v Ružomberku, Teologická fakulta v Košiciach

Inštitút cirkevných dejín, Hlavná 89, 041 21 Košice

e-mail: stefan.kuruc@gmail.com

UPLATNENIE LYRICKO-PRIMITIVIZUJÚCEJ KONCEPCIE V DIELE ORESTA DUBAYA NA PRÍKLADE GRAFICKÉHO LISTU RAJ

Dana Kataniková

APPLYING OF THE LYRIC-PRIMITIVIZING CONCEPTION IN ART OF OREST DUBAY ON THE EXAMPLE OF THE ARTWORK PARADISE

Abstract: Orest Dubay was one of the most important artist of the 20th century in Slovakia. His graphic works are appreciated in our country as well as in abroad. He made a significant contribution to the development of graphic arts in the second half of the 20th century. Dubay is known especially for its woodcuts and linorism distinguished by their directness and optimism. One of the most significant works of art is woodcut The paradise, that impress with their lyricism, purity and humanity.

Keywords: Orest Dubay. Graphic art. Paradise. 20th century. Lyric-primitivizing conception.

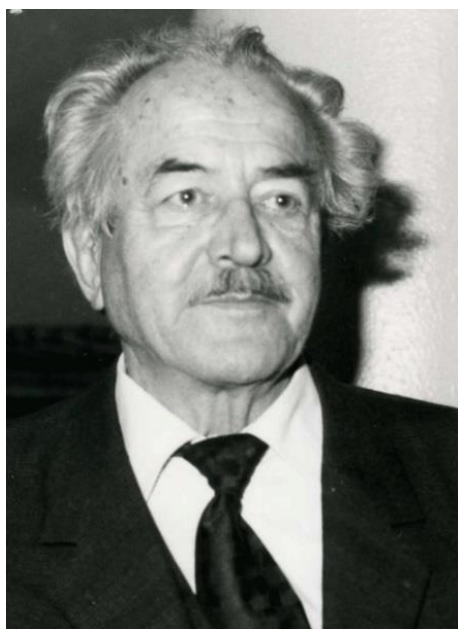
„Dubay je neúnavný objaviteľ nových končín na oceáne umenia; ženie ho k tomu radosť tvorby a túžba vidieť skryté, poznať nepoznané. Na svojich dobrodružných výpravách skúma svet a vidí, že je plný čara a poézie. A z každej výpravy donáša vzácnu korisť, nové obrazy s novými námetmi a odovzdáva ich pre potechu našim očiam a nášmu srdcu,“ napísal Július Lenko o Orestovi Dubayovi.¹

Orest Dubay patrí medzi najuznávanejších autorov nielen domácej, ale i svetovej povojnovej grafiky. Slovenská umenoveda ho popri Vincentovi Hložníkovi (1919 – 1997), Ladislavovi Gudernovi (1921 – 1999), Ernestovi Zmetákovi (1919 – 2004) a ďalších zaraďuje k autorom generácie 1919. Dubay sa umeniu venoval aj teoreticky. Pôsobil ako pedagóg na Katedre výtvarnej výchovy Univerzity Komenského (1948), učil na Vysokéj škole výtvarných umení v Bratislave (1949 – 1984), kde v období rokov 1968 – 1971 pôsobil i ako rektor. V roku 1969 mu bol udelený titul zaslúžilý umelec a v roku 1977 titul národný umelec. Stal sa členom viacerých výtvarných spolkov, napr. Skupiny 29. augusta, spolku Hollar, Spolku

¹ LENKO, Július – MEDVECKÝ, Ľudovít. *Orest Dubay*. Bratislava : Tatran, 1972, s. 18.

umelcov a priateľov grafiky, Klubu grafikov, Klubu výtvarných umelcov a teoretikov. Bol vymenovaný za čestného člena L'Accademia Fiorentina delle arti del disegno vo Florencii a čestného člena Accademie internazionale Tomasso Campanella v Ríme. Vytvoril viacero grafických cyklov, ktoré predurčili ďalší vývoj modernej slovenskej grafiky: *In memoriam Tokajík* (1949), *Pieseň života* (1958), *Čierne na bielom* (1958 – 1989), *Ludia* (1959 – 1960), *Žit'* (1960 – 1966), atď.² Umelec svoje diela pravidelne vystavoval doma i v zahraničí (napr. v Berlíne, Rio de Janeiro, Bagdade, Düsseldorfe, Káhire, Lipsku, Londýne, Varne, Ulánbátare, Moskve, Florencii, atď.). Za svoju prácu bol mnohokrát ocenený.³

Orest Dubay sa narodil 15. augusta 1919 vo Veľkej Poľane do rodiny gréckokatolíckeho kňaza Dezidera Dubaya a jeho manželky Anny rodenej Kaliňákovvej.⁴ Gymnaziálne štúdiá absolvoval v Mukačeve. Od roku 1939 do roku 1943 študoval na oddelení kreslenia a maľovania Slovenskej vysokej školy technickej v Bratislave.

Tu pod vedením učiteľov Matina Benku (1888 – 1971), Maximiliána Schurmannu (1890 – 1960) a predovšetkým v ateliéri Jána Mudrocha (1909 – 1968) získal kvalitnú prípravu charakterizovanú výtvarnou náročnosťou, umeleckou distingvovanosťou, výrazovou razanciou a novým humanistickým zmýšľaním. Vďaka pokrokovému vedeniu zo strany profesora sa Dubay zaradil k jadrú najmladšej výtvarnej generácie.⁵ V rámci skupiny mal však výnimočné postavenie. Osobnostné nastavenie mladého umelca sformované jednak neľahkým sociálnym prostredím zemľínskej dediny i domácou kresťanskou výchovou, vyznačovalo sa prirodzenou hlbavosťou, pokorou a skromnosťou.⁶ Tieto predispozície odlišovali nadaného mladíka od ostatných rovesníkov a predurčili i smerovanie ďalšej jeho tvorby. Rezervovanosť voči niektorým modernostiam priviedla ho k väčšej miere poetickosti, symbolickosti a meditatívnosti

² SKRAK, Ladislav: *Národný umelec, prof. Orest Dubay. Výber z maliarskeho a grafického diela*. Bratislava : Klub výtvarný umelcov a teoretikov, 2004, nestr.

³ Pozri: KRIŠKA, Fedor: *Orest Dubay*. Bratislava : Pallas, 1970, nestr.

⁴ Dezider Dubay (1886 – 1945?) bol ordinovaný 28. augusta 1909. Pôsobil ako správca farnosti Hačava, Veľká Poľana, Šarišské Čierne, Dubová, Kremná a ako kaplán v Drienici. V rokoch 1920 – 1935 pôsobil na misiách v Amerike. Dezider Dubay. [online] Dostupné na internete: <<http://www.grkatpo.sk/?schematizmus&show=knaz&id=1794&idx=94>> [2018-11-25].

⁵ Okrem Oresta Dubaya boli jej súčasťou Viliam Chmel (1917 – 1961), Ján Novák (1921 – 1944), Ervín Semian (1921 – 1965), Jozef Šturdík (1920 – 1992). PETERAJOVÁ, Ľudmila: *Dvanásť grafik Oresta Dubaya. Albumy* 8. Bratislava : Tatran, 1980, nestr.

⁶ „Orest Dubay žil akoby na pokraji tohto umeleckého varu, pre plachosť, skromnosť a samotársku povahu nena-
vštevoval diskusné posedenia vtedajšej avantgardy a nezúčastňoval sa na alotriách vtedajšej bratislavskej bo-
hémy“ LENKO, Július – MEDVECKÝ, Ľudovít. *Orest Dubay*, s. 9.

tvorby, pritom však v jednoduchej, údernej a syntetickej forme. Dubayov vstup do výtvarného života bol teda opatrnejší, pozvoľný. Navyše grafická tvorba, ktorou si získal slávu, ešte nepatrila do jeho portfólia. V týchto rokoch ho sprevádzalo výhradne sústredenie sa na maľbu, kresbu a sochársku tvorbu v dreve, hline a kameni. Svoj prvý grafický list vytvoril v roku 1945 práve otláčením dreveného reliéfu.⁷ Od tohto okamihu sa grafika stávala čoraz pevnejšou súčasťou jeho umeleckej cesty. Už tvorba z rokov 1945 – 1948 bola zaradzovaná k najhodnotnejšej v rámci mladej slovenskej grafiky. Uplatnil v nej okrem iného poučenia Paulom Gauguinom (1848 – 1903), jeho lekciami symbolizmu a primitivizmu. Diela odrážali lyricko-baladický ráz v prerozprávaní zásadných problémov života a premien prírody, no i citovo zafarbené vyjadrenie morálno-spoločenského stanoviska voči vojrovej tragédii posledných rokov.⁸ Desiatky grafických listov zhotovených v rozpätí troch rokov tvorili základňu, z ktorej sa vyvíjalo Dubayovo grafické umenie v nasledujúcich desaťročiach.

Práve z tohto obdobia, konkrétne z roku 1947 pochádza i dielo *Raj*.⁹ Horizontálne orientovaný grafický list vytvorený technikou drevorezu znázorňuje scénu z rajskej záhrady Eden.¹⁰ V prednom pláne v strede na zvlhnom trávnom brehu rieky sedí dvojica nahých postáv – Adam a Eva. Adam je otočený k divákovi chrbtom a hľadá na svoju ženu. Eva znázornená z profilu drží v dlani vtáča – symbol nesmrteľnosti a života. Jej postava obľých tvarov naznačuje tehotenstvo. Dvojica je obklopená pokojne odpočívajúcimi zvieratami – bocian, lev, pes, pár hovädzieho dobytky ležiaci verne pri sebe. Za nimi výjav z oboch strán kulisovito rámujú listnaté stromy – jedna z Dubayových hlavných tém odkazujúca na rast a život. Autor úmyselne nevtesnal zeleň do uzavretého formátu, neobmedzil koruny stromov. V tejto podobe akoby štíhle kmene a konáre ani nekončili, akoby sila života nebola vymedzená hranicami. V druhom pláne je znázornená rieka, na pokojnej hladine ktorej sa zrkadlí vegetácia a živočíchy pasúce sa na opačnej strane brehu (slon, ťava, kone, žirafy). Pozadie tvorí kopcovitá krajina s mäkkou ukončenými vrcholmi. Na oblohe sa vznášajú oválne oblaky a letiace vtáky.

Hoci podľa biblického textu Eva počala až po vyhnaní z raja, tu je znázornená stále v raji. Umelec dal svojim predstavám a túžbam výtvarnú podobu. Akoby znázornil raj bez stopy hriechu a chcel ho udržať v tomto stave večne. V predmetnej kompozícii sa búri proti zlu, hriechu a smrti. Opatruje, chráni a výtvarne zvečňuje

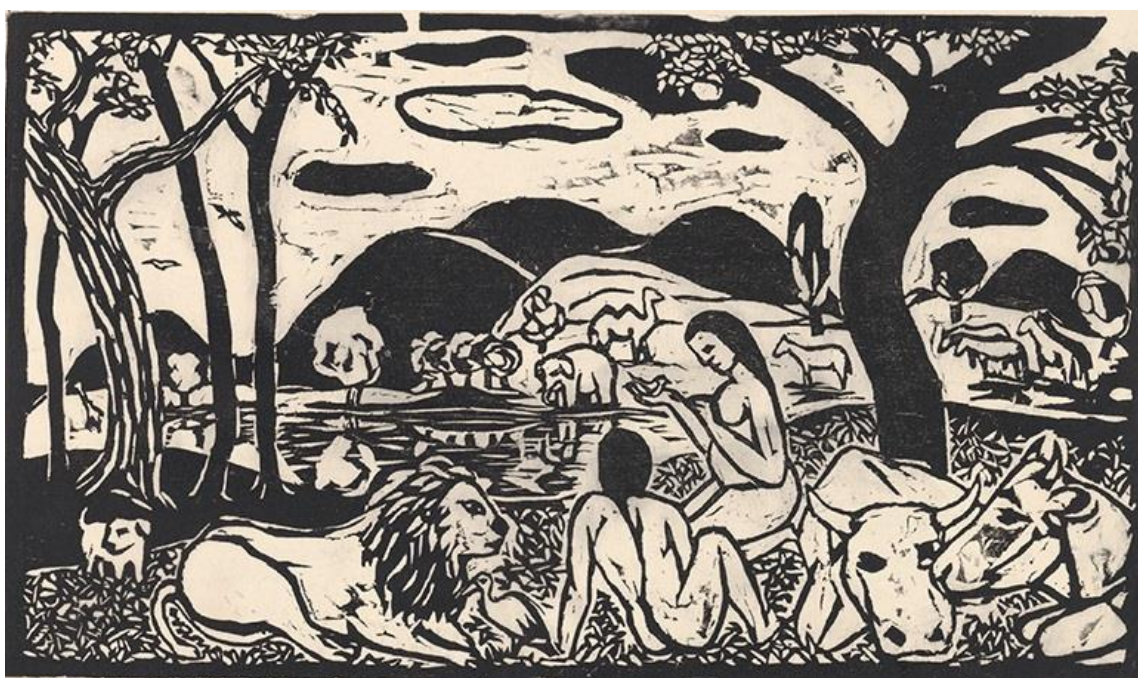
⁷ TROJANOVÁ, Eva. *Orest Dubay. Súborné dielo (Pri príležitosti umelcových 70. narodenín)*. Bratislava : Slovenská národná galéria, 1989, s. 9.

⁸ PETERAJOVÁ, Ľudmila. *Dvanásť grafik Oresta Dubaya*, nestr.

⁹ Orest Dubay. *Raj*; 1947, drevorez, papier; 29,4 x 50 cm. Značenie: vľavo dole: Orest Dubay, 1947 12/21; vpravo dole: Raj. Vihorlatské múzeum v Humennom, inv. č.: U-429 73.

¹⁰ Diela zachytávajúce biblické príbehy, či postavy kresťanských dejín neboli v tvorbe Oresta Dubaya ojedinelé. V období po skončení druhej svetovej vojny vznikajú i ďalšie práce s týmito témami (*Traja*, 1945; *Na Golgotu*, 1945; *Hlava muža*, 1947; *Potopa*, 1947; *Ilustrácia I. – V.* (scény zo života Cyrila a Metoda, 1948).

všetko, čo je na svete krásne, čisté a za čo je hodné žiť. Túto scénu možno charakterizovať aj ako stváranie myšlienky splynutia ľudí a prírody v ich prirodzenom vzťahu.¹¹ Dielo *Raj* tak naznačuje filozofickú podstatu Dubayovej tvorby, ktorú možno nájsť v symbióze zemského, prírodného, ľudského s nadpozemským, duchovným, stvoriteľským. I keď rajská scéna prirodzene odzrkadľuje neporušenosť a dokonalosť, v ďalších dielach znázorňujúcich už dianie bežného sveta po nej bude stále pátrať. Jeho snahou sa stane „odchaotizovať svet“, očistiť ho od zmätku a predstaviť ho v poetickej nádhere – nepoškvrnený ako v prvý deň jeho stvorenia.¹² Týmto smerovaním sa Dubay jednoznačne distancoval od skupiny umelcov svojej generácie, ktorí si osvojili zásady expresionizmu a princípy sociálnej kritiky (napr. Vincent Hložník).

Grafický list - Raj

Navyše tento grafický list predznačuje i tematické smerovanie a formálne spracovanie ďalšej jeho tvorby. Hoci v ranom období inklinuje k znázorneniam figurálnych kompozícií a ženských postáv, v diele *Raj* možno vnímať silnejúcu pozíciu motívu krajiny, ktorá v nasledujúcich desaťročiach získa miestami až dominantnú pozíciu (napr. cykly *Do hôr*, 1954; *Stromy*, 1959).

Z technického hľadiska pri spracovaní drevenej matrice umelcova ruka nevedla nôž s upätou precíznosťou. Dubay sa v tomto prípade zdržiava presných hraníc rezu, línie sú kde-tu kostrbatejšie (napr. chrbát leva), čím je uplatnená surovosť

¹¹ Umelcova úprimná, priam detinská láska k prírode a k všetkému, čo ju naplňuje sa zrodila z emocionálneho bohatstva jeho detstva v čase, keď žil na Zemplíne v tesnom vzťahu s ľuďmi a prírodou neporušenou civilizáciou.

¹² LENKO, Július – MEDVECKÝ, Ľudovít. *Orest Dubay*, s. 10.

dreveného materiálu. Napriek tomu je scéna podaná detailne. Línie sú striedané plochami, ktoré vyjadrujú farbu (tmavé vlasy), ale predstavujú aj intenzitu tieňa. Tvary sú čiastočne zdôraznené tenkou bielou linkou (tela postáv). Umelec v premyslenej kombinácii používa ako plochu, tak stopu rydla. Bravúrne pracuje s pomerom bielej a čiernej pomocou striedajúcich sa kontrastných plôch.

Dielo *Raj* reflektuje jednu z umelcových charakteristických grafických polôh, ktorá sa odvíja od syntetizujúco chápaných plošných kontrastov. Tvar si ponecháva ucelený obrys, v kompozícii sa strieda čierna a biela plocha s vpísaným negatívnym a pozitívnym tvarom. Tento grafický postup neskôr doznel v cykle *Čierne na bielom* (1958 – 1959).¹³

Umelecká stopa, ktorú Dubay zanechal vo výtvarnom prostredí našej krajiny bola, v prvom rade dôsledkom neutíchajúceho tvorivého pnutia jeho duše. Podstatnú úlohu zohralo i osobnostné nastavenie autora zhmotnené v jeho básnivých výtvarných dielach, ktoré sú vo výraze prosté, zrozumiteľné a radostné, čoho dôkazom je aj grafický list *Raj*. Posolstvo Dubayovej tvorby bolo zrkadlom úprimnej ľudskosti, skutočných hodnôt a krásy sveta okolo, ako to dokladajú i slová Júliusa Lenka: „...výkriky sveta o bolesti chce prebľušiť tlkotom ľudského srdca, spevom vtácat, šumením listov, chvením vzduchu. Ak sa človek upriami na tieto hodnoty, lieči sa, jeho bolesť sa zmenšuje. V tom je étos i posolstvo Dubayových obrazov.“¹⁴

RESUMÉ

Príspevok sa venuje jednému z grafických sakrálnych diel slovenského národného umelca Oresta Dubaya. Dubay dosiahol množstvo významných ocenení a stal sa vzorom mladej generácie výtvarníkov. Už jeho rané diela patrili k najvýznamnejším v slovenskej grafickej tvorbe 20. storočia. Do tohto obdobia spadá i kompozícia s názvom *Raj* z roku 1947. Príspevok sa venuje formálnej analýze diela, popisuje kompozíciu, tému, technické prevedenie práce. Tento drevorez vo viacerých oblastiach preznačil neskoršiu Dubayovu tvorbu. Významnú úlohu zohráva téma krajiny, práca s čiernymi a bielymi plochami a predovšetkým myšlienka diela. Autor uplatnil lyricko-primitivizujúcu koncepciu, ktorú možno nájsť napríklad už v diele francúzskeho postimpresionistického umelca Paula Gauguina. Tento úprimný, optimistický prístup sa stane pre Dubaya charakteristický.¹⁵

¹³ TROJANOVÁ, Eva. *Orest Dubay. Súborné dielo (Pri príležitosti umelcových 70. narodenín)*, s. 23.

¹⁴ LENKO, Július – MEDVECKÝ, Ľudovít. *Orest Dubay*, s. 9.

¹⁵ Zdroje obrázkov:

Dubay, Orest – fotografia

<<http://www.rusynacademy.sk/cms/exhibition-by-the-rusyn-artist-orest-dubay,390.html>> [2018-11-25]

Dubay, Orest – *Raj*

<https://www.webumenia.sk/dielo/SVK:SGB.G_3158> [2018-11-25]

SUMMARY

The contribution deals with one of the graphic sacral artworks of Slovak national artist Orest Dubay. Dubay achieved a lot of significant successes and became a model to young generation of artists. His early works of art was ranked among the best in the Slovak graphic art of the 20th century. The contribution also includes a composition called The Paradise from the year of 1947. The contribution is devoted to the formal analysis of the work, describing the composition, the theme, the technical design of the work. This woodcarving in many areas was the result of Dubay's later work. An important role is played by theme of landscape, treatment with black and white surfaces and primarily idea of work. The author used conception of lyrical-primitivism, which we can be found in the work of French post-impressionist artist Paul Gauguin. This sincere, optimistic approach will become characteristic for Dubay.

Adresa autorky:

Mgr. Dana Kataniková
Vihorlatské múzeum v Humennom
Námestie slobody č. 1
066 01 Humenné
email:aléria@muzeumhumenne.sk

DAROVACIA LISTINA KRÁĽA ŠTEFANA V. Z ROKU 1272 NA MAJETOK DELNAFEU

Konštantín Daniel Boľš

*THE DONATION LIST OF KING STEPHEN V. FROM YEAR 1272 REGARDING
PROPERTY OF DELNAFEU*

Stephanus dei gracia Hungarie, Dalmacie, Croacie, Rame, Seruie, Gallicie, Lodome-
rie, Cumanie, Bulgarieque rex. Omnibus Christi fidelibus presentes litteras inspectu-
ris salutem in omnium Salvatore. Quia || propter uarias temporum successiones
humanarum rerum solet memoria obliuionis nebula inuolui, sollers regum proui-
dencia adinvenit ut collaciones suis fidelibus factas suorum priuilegiorum testimonio
muniat et || confirmet, presertim cum id incommutabile perseueret, quod regio
fuerit patrocinio communitum. Hinc est, quod ad vniuersorum tam presencium qu-
am futurorum noticiam harum serie uolumus pervenire. Quod nos attendentes ||
fidelia seruicia et meritoria obsequia Alexii filii Andree de Sarus, que idem nobis
a tempore infancie nostre iugiter in domo nostra seruiendo exhibuit fideliter et de-
vote, necnon ad nostri beneplaciti uoluntatem || quandam terram Delnafeu uoca-
tam in comitatu de Sarus constitutam, usui octo aratrorum sufficientem ad nostram
collacionem pertinentem, eidem Alexio, Alexandro, Mareus (sic!) et Moch filiis
eiusdem ac Lodo || merio, genero ipsius necnon Benedicto, fratri suo, dedimus, do-
nauimus et contulimus iure perpetuo et inreuocabiliter (sic!) possidendam et eosdem
in corporalem possessionem eiusdem terre Delnafeu, per dominum comitem ||
predicti comitatus sub testimonio Lypoldi plebani eiusdem loci, fidelis capellani
domine regine, consortis nostre nemine contradicente prout iidem nobis per suas
litteras intimauerunt, fecimus introduci. Me || te autem eiusdem terre sicut in earun-
dem litterarum tenore continebatur, sic distinguuntur. Prima meta incipit ubi cadit
Keuruspotok in Delnam et in eadem aqua Delna uadit superius usque caput
eius || dem aque. Deinde circuit lapidem Solumkou uocatum a parte meridionali et
cadit postmodum in riuulum Gepuspotok nuncupatum et ibi dictum riuulum trans-
iendo tendit in unum monticulum || uulgo Berch uocatum et per eundem descen-
dendo uenit ad quendam riuulum Borozlopotok dictum et sic procedendo uenit ad
paruulum amnem, qui uenit de quodam puteo et cadit iterato || in eundem riuulum
Borozlopotok nouiter nominatum. Post hec discedit de aqua et currit in una valle ad
caput riuuli Sydopotok uocati et de eodem riuulo reuertitur a loco ueteris pontis et
tendit || ad viam domini regis, que uadit per siluam Scypfa nominatam et per ean-
dem viam uenit ad locum ubi Keuruspotok predictus cadit ad aquam Delna prenota-
tam et ibi terminatur. Vt igitur presentis || nostre donacionis seu collacionis series
robore perpetuo fulciatur nec processu temporum per quempiam in irritum retrac-

tari possit uel aliququaliter reuocari, presentes eidem Alexio filiis suis ac cog||natis eiusdem supradictis concessimus litteras dupplicis sigillis nostri munimine roboratas. Datum per manus magistri Benedicti, Orodensis ecclesie prepositi, aule nostre vicecancellarii dilecti et fidelis nostri. An||no Domini M.º ducentesimo septuagesimo II.º, quartodecimo Kalendas aprilis, indiccione quintadecima, regni autem nostri anno secundo. Venerabilibus patribus Phylippo Strigoniensi, Stephano Colociensi, aule || nostre cancellario et Johanne Spalatiensi archiepiscopis, Lamperto Agriensi, Job Quinqueecclesiensi, Briccio Chanadiensi, Paulo Vesprimiensi, Tymotheo Zagradiensi, Lodomero Waradiensi, Dionisio Jauriensi et Petro Transil||uano episcopis ecclesias dei feliciter gubernantibus, Moys palatino, comite Supruniensi, iudice Cumanorum, Nicolauo iudice curie regie, comite Symigiensi, Egidio magistro Tauarnicorum comite Psoniensi, Joachimo bano to||cius Sclauonie, Matheo Woyvoda Transiluano comite de Zonuk, Laurencio bano de Zeurino comite de Doboka, Petro magistro dapiferorum comite de Guechke, Aberto (sic!) magistro agasonum comite de Zybinio, Phylippo || magistro pincernarum, Paulo bano comite Bachiensi, Gregorio magistro tauarnicorum domine regine comite Castriferrei, Ponyt bano comite Zaladiensi, Mychaele comite Nitriensi, magistro Oliuero comite de Pylis et || aliis quampluribus comitatus et honores regni tenentibus.

Preklad:

Štefan, z milosti Božej král' Uhorska, Dalmácie, Chorvátska, Ramy, Srbska, Halíče, Vladimírska, Kumánie a Bulharska. Všetkým v Kristu verným, ktorí budú čítať tento list pozdrav v Spasiteľovi všetkých. Pretože kvôli rôznym zmenám v dejinách, sa obvykle pamäť na udalosti stráca akoby v oblaku zabudnutia, králi vo svojej starostlivosti prezieravo vynašli spôsob, ako svedectvom privilégia zabezpečiť, aby obdarovanie ich služobníkov nadobudlo platnosť i zostalo v platnosti, a to zvlášť vtedy, keď má zostať nemenné to, čo bolo zavedené pod záštitou kráľa. Kvôli tomu chceme, aby týmto sa dalo na známosť všetkým, tak tým, ktorí sú teraz i tým, ktorí budú, že my, nakoľko si všímame verné služby a záslužnú oddanosť Alexa syna Andreja zo Šariša, ktoré prejavil voči našej osobe, ako verný a oddaný služobník, už od nášho detstva, v našom dome ako i voči našej autorite, sme tomuto Alexovi a jeho synom, Alexandrovi, Markovi i Mociovi, rovnako i Vladimírovi, jeho svokrovi i Benediktovi, jeho bratovi, darovali istú zem, ktorá sa volá Delnafeu a nachádza sa v komitáte Šariš a tiež ktorá dostačuje na osem popluzí a patrí nám, aby ju vlastnili právom na stálo a neodvolateľne. Určili sme, aby ich verejne uviedol do vlastníctva tejto zeme Delnafeu pán kómes spomínaného komitátu za prítomnosti Leopolda, miestneho farára a oddaného kaplána pani kráľovnej, našej manželky, a to kvôli hodnovernému svedectvu, bez toho, žeby sa proti tomu niekto postavil, čo nám písomne obaja oznámili. Hranice tejto zeme, ako je to i opísané v ich liste, sú nasle-

dovné: Prvý medzník je tam, kde potok Keurus¹ vteká de Delne a hranica vedie po toku riečky Delne nahor až k jej prameňu. Potom hranica obchádza kameň, ktorý sa nazýva Solumkou² a je na juhu, pričom vchádza do potoka, ktorý sa nazýva Gepuspotok.³ Tam prejde tento potok a smeruje k jednému kopčeku, ktorý sa ľudovo volá Berch. Po ňom zostupuje a ide k istému potoku, ktorý sa volá Borozlopotok,⁴ a tak pokračuje až k malému toku, ktorý vyviera s istej studne a ústi znova do tohto potoka, ktorý bol najnovšie nazývaný Borozlopotok. Potom sa rozchádza hranica s týmto tokom a vedie cez jedno údolie ku prameňu potoka, ktorý sa volá Sydopotok,⁵ od ktorého sa hranica otáča na mieste starého mosta a vedie k ceste pána kráľa. Tá vedie cez les, ktorý sa vola Scypfa, a po tejto ceste prichádza až na miesto, kde už spomínaný potok Keuruspotok ústi do vodného toku Delne, a tam hranica končí. Aby sa nakoniec zakladala celá táto vec darovania na platnom podklade a ani po čase sa nedala kýmkoľvek zneplatniť ani nijako odvolať, udelili sme tomuto Alexejovi a jeho synom i príbuzným, o ktorých bola reč, našu listinu potvrdenú našou dvojitou pečaťou. Dané rukou magistra Benedikta, aradskeho prepošta, vicekancelára našej dvornej kancelárie nášho milovaného a verného. V roku Pána 1272, na 14. aprílovej kalendy,⁶ v 15. indikciu v druhom roku našej vlády, keď ctihodní otcovia, Filip je ostrihomským, Štefan kaločským arcibiskupom a zároveň kancelárom nášho dvora i Ján je arcibiskupom spoletským, tiež Lampert je biskupom jágerským, Jób pätikostolským, Brikcius čanadským, Pavol vesprímskym, Timotej záhrebským, Vladimír varadínskym, Dionýz rábskym a Peter biskupom transilvánskym i šťastne spravujú cirkvi. Tiež, keď je palatínom Mojs a zároveň kómesom šopronským a sudcom Kumánov, Mikuláš je krajinským sudcom a kómesom šomodským, Egid je hlavným taverníkom a kómesom bratislavským, Joachim je bánom celej Slavónie, Matej vojvodom sedmohradským a kómesom solnockým, Vavrinc bánom severínskym a kómesom dobokským, Peter hlavným stolníkom a kómesom kecske (metským), Albert veliteľom jazdy a kómesom sibijským, Filip hlavným pohárnikom, Pavol bánom a kómesom báčskym, Gregor taverníkom kráľovnej a kómesom vašským, Ponyt bánom a kómesom zalským, Michal kómesom nitrianským, magister Oliver kómesom pilišským a mnohí ďalší, keď zastávajú úrad kómesa a iné úrady kráľovstva.

¹ *Keurespotok* – podľa Šmilauera by to mal byť ľavý prítok „...takmer oproti Laazpotoka, alebo krátky prítok na západ odtiaľ...“. Zdá sa, že *Laazpotok* je podľa tohto autora Sigordsky potok, takže *Keures* – Köves (?) – Kamenný potok by mohol byť oproti z ľavej strany ústiaci potok. – ŠMILAUER, Vladimír. *Vodopis starého Slovenska*. Nákl. učené spoločnosti Šafaříkovy, Bratislava, 1932, s. 411; Etymologicky by bol zaujímavý aj význam *Körös* – Kamenná diera alebo *Körítés* – Ten, ktorý obklopuje.

² *Solumkeu* – Solyomkö – Sokolí kameň. Varsík lokalitu identifikuje ako Sokolia skala na JZ od Oblíka. – VARSÍK, Branislav. *Osídlenie košickej kotliny*. zv.3. Bratislava : SAV, 1977, s. 22.

³ *Gepuspotok* – jeden z pramenných potokov Oľšavky. – ŠMILAUER, Vladimír. *Vodopis starého Slovenska*, s. 224.

⁴ *Borozlopotok* – Balki potok, tečúci cez Brestov. – ŠMILAUER, Vladimír. *Vodopis starého Slovenska*, s. 224.

⁵ *Sydopotok* – jeden potok, ktorý ústi na sever od Drienova do Torysy. – ŠMILAUER, Vladimír. *Vodopis starého Slovenska*, s. 412.

⁶ 19. marca 1272.

Listina v origináli, ako sa zdá, nie je zachovaná. Zachovala sa iba v prepise kráľa Ladislava IV. z 2.októbra 1272, ktorá je v zbierke Dl pod číslom 799. Listinu publikoval *in extenso* Fejér.⁷ Podľa Szentpéteryho je hodnoverná.⁸ Listina je pozoruhodná v niekoľkých detailoch. V dispozičnej formulke je uvedené, že zem „...*ad nostram collationem pertinet...*“, teda že je v rukách kráľa. Zvyčajne, ak sa nejednalo o kráľovský majetok, povedzme *villa regalis*, sa uvádzali aj mená predošlých majiteľov. V tomto prípade sa nijaké mená nespomínajú. Tiež pri zmienke o uvedení do majetku (*Introductio*) nie je zaznamenané meno šarišského kómesa, ktorý Alexa a jeho príbuzných uviedol do vlastníctva zeme *Delnafeu*. Taktiež nie je uvedený pri menoslove hodnostárov krajiny, ktorý je značne dlhý. Listina si zaslúži, podľa môjho názoru, podrobný výskum v komparácii so súvekými prameňmi.

Adresa autora:

ThDr. Konštantín Daniel Boleš, O.Praem.

Katolícka univerzita v Ružomberku, Teologická fakulta v Košiciach

Inštitút cirkevných dejín, Hlavná 89, 041 21 Košice

e-mail:danielb.posta@gmail.com

⁷ FEJÉR, Carolus. *Codex diplomaticus Hungariae civilis ecclesiasticusque*. V., 1, Budae : Typ. Typog. R. Universit. Ung, 1829, s. 190 – 192.

⁸ SZENPÉTERY, Imre. *Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. Regesta regum stirpis Arpadianae critico diplomatica. II. köt., 1. füzet 1255 – 1272*, Budapest : Magyar Tudományos Akadémia 1943, nr. 2175, s. 143.

SPRÁVY Z KONFERENCIÍ // REPORTS OF CONFERENCES

OTEC JOZEF PASTIR – FARÁR VKURIME. SPRÁVA Z KONFERENCIE, KURIMA, 29.09.2018

Obec a farnosť Kurima spolu s Teologickou fakultou v Košiciach Katolíckej univerzity v Ružomberku pripravili na deň patróna farnosti sv. Michala 29.9.2018 odbornú konferenciu. Konferencia sa uskutočnila pri príležitosti nedožitého stého výročia od narodenia kňaza Jozefa Pastira.

Cieľom sympózia bolo poukázať na osobnosť kňaza J. Pastira, zhromaždiť svedectvá, spomienky i zachovalú fotodokumentáciu z jeho kňazského účinkovania vo farnosti Kurima (1956 – 1990). V deň konania konferencie bol už k dispozícii vydaný zborník.

Slávnosť sa začala v kostole sv. omšou, ktorú slávil Mons. Marek Forgáč, košický pomocný biskup. Potom v kultúrnom dome pokračovala konferencia.

Na konferencii zazneli tri profesorské prednášky. Mons. Prof. Anton Konečný, PhD. mal hlavnú prednášku na tému: *Život a činnosť kňaza Jozefa Pastira z pohľadu pôsobenia v Kurime v čase sto rokov od jeho narodenia*.

V príspevku výstižne opísal život Jozefa Pastira, ktorý bol jednoduchý a čitateľný. Jeho myslenie a konanie sa vyznačovalo priamosťou a podriadenosťou Božiemu zákonu v duchu slov „*je dobré poslúchať Pána*“. Bol mužom obdareným veľkou milosťou, ktorá sa javí po rokoch ešte zreteľnejšie. Vtip bol jeho „*tajnou zbraňou*“ i v ťažších okolnostiach.

Bol s ľuďmi, pri deťoch, mladých, starých a nemocných. Podporoval každú iniciatívu zdola. Dobré vzťahy pestoval i mimo farnosti – s vedením tunajšej obce i jednotného roľníckeho družstva a okresným úradom. Vplyv otca Jozefa na farnosť a dedinu je výrazný i dnes. Treba vyzdvihnúť kultúru spoločnej práce – farára a farskej rady, starostov a obecného zastupiteľstva, riaditeľa a učiteľov školy. Zásluhou duchovného otca Daniela Mišenka vzniklo r. 2009 Pastoračné a športové centrum otca Jozefa Pastira. Pán Milan Bednár založil r. 1992 dielňu, ktorá stále funguje pod menom Jozef; (patrón, drevo) v "štruktúre solidarity".

Ďalším príspevkom bola prednáška Mons. prof. ThDr. Jozefa Jurka *Spomienky na kňazské vzory a osobnosti z prostredia košickej diecézy*, kde autor s úctou a vďakou svedčí o príklade nielen Jozefa Pastira, ale aj Janka Koreňa, Jozefa Hreška, Félix Majerníka, Jozefa Štofeja, Juraja Jendželovského, Júliusa Kolesára, Františka Doláka a mnohých ďalších, kde opisuje ich podnety pre povzbudenie.

Tretím príspevkom bol pohľad prof. ThDr. Cyrila Hišema, PhD. na *Výšetrovaciu väzbu Jozefa Pastira v roku 1963*, ktorá sa začala 8. januára 1963. Komunistický režim sledoval a prenasledoval činnosť každej cirkvi, najmä jej aktívnych pastierov.

Vplyv otca Pastira sledovala s nevôľou i totalitná štátna moc a dôsledkom toho bol vykonštruovaný proces pre „protištátnu činnosť“. V tom čase sa v modlitbách zomkla celá farnosť. Božia moc sa prejavila jeho oslobodením, keď sa v lete roku 1963 vrátil naspäť do Kurimy. Jozefa Pastira vystihuje správa zaslaná 22.2.1963 z väznice, že „... vzhľadom na jeho povolanie, ako aj silný náboženský fanatizmus, na tohto vyšetrovacia väzba nejako zvlášť depresívne nepôsobí. V dôsledku uvedeného, ako aj s pribliadnutím na jeho vyložený nepriateľský postoj k nášmu zariadeniu, nie je možné u menovaného hovoriť o prípadnej náprave.“

Osobnosť Jozefa Pastira doplnili aj početné svedectvá a živé spomienky kňazov, bývalých žiakov a veriacich, ktoré zozbierala Mgr. Júlia Hriceková. Počas konferencie boli prezentované fotografie zo života Jozefa Pastira. Z úcty voči jeho osobe zazneli aj skromné hlasy, ktoré volali po začatí procesu blahorečenia.

Predsedenstvo Teologickej fakulty KU: prof. ThDr. Cyril Hišem, dekan; ThDr. Radoslav Lojan; tajomník a miestny farár Mgr. Daniel Miženko. Medzi účastníkmi je i Mons. Marek Forgáč, košický pomocný biskup.

Starosta Ján Bartoš svedčí, že sa nejedná o ideálnu obec, ale bežné občianske spory, ťažkosti s Rómami a susedské problémy dodnes sú v porovnaní s inými obcami nepatrné.

Sestra Fides Repková SCSC, svedčí: „Otec Pastir mal záujem o zasvätených, navštevoval nás na každom mieste pôsobenia.“

Správca farnosti – duchovný otec Daniel Miženko – rozvíja pastoračiu „podľa vekových stupňov a ich rozdielnych životných situácií“ (por. EE 46).

Program sympózia oživil spev folklórnej skupiny Kurimčan.

prof. ThDr. Cyril Hišem, PhD.

RECENZENTI PRÍSPEVKOV | REVIEWERS

prof. ThDr. Cyril HIŠEM, PhD.

Katolícka univerzita v Ružomberku, Teologická fakulta v Košiciach

Inštitút cirkevných dejín, Hlavná 89, 041 21 Košice

e-mail: cyril.hisem@ku.sk

ThDr. Konštantín Daniel BOLEŠ, O.Praem.

Katolícka univerzita v Ružomberku, Teologická fakulta v Košiciach

Inštitút cirkevných dejín, Hlavná 89, 041 21 Košice

e-mail: danielb.posta@gmail.com

doc. ThDr. Peter BORZA, PhD.

Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach

Filozofická fakulta

Moyzesova 9, 040 59 Košice

e-mail: peter.borza@upjs.sk

Mgr. Daniela ČARNÁ, PhD.

historička umenia

SNG

Riečna 1

815 13 Bratislava

e-mail: danielacarna@gmail.com

doc. PhDr. Jaroslav CORANIČ, PhD.

Gréckokatolícka teologická fakulta Prešovskej univerzity

Katedra historických vied

Ul. biskupa Gojdiča 2, 080 01 Prešov

e-mail: jaroslav.coranic@unipo.sk

prof. ThDr. PaedDr. PhDr. Jozef JURKO, PhD.

Katolícka univerzita v Ružomberku

Teologická fakulta

Hlavná 89, 041 21 Košice

e-mail: jurko@ktfke.sk

doc. Viktor Vasilovič KICHERA, PhD.
Uzhhorod National University
Faculty of History
Universytets'ka St, 14, Uzhhorod,
Zakarpats'ka oblast, Ukrajina, 88000
email: vkichera@ukr.net

ThDr. Angelus Štefan KURUC O.Praem., PhD.
Katolícka univerzita v Ružomberku, Teologická fakulta v Košiciach
Inštitút cirkevných dejín, Hlavná 89, 041 21 Košice
e-mail: stefan.kuruc@gmail.com

prof. PhDr. ThDr. Štefan LENČIŠ, PhD.
Katolícka univerzita v Ružomberku, Teologická fakulta v Košiciach
Inštitút cirkevných dejín, Hlavná 89, 041 21 Košice
e-mail: stefan.lencis@ku.sk

prof. ThDr. Gabriel RAGAN, PhD.
Katolícka univerzita v Ružomberku
Teologická fakulta
Hlavná 89, 041 21 Košice
e-mail: gabriel.ragan@ku.sk

prof. PaedDr. ThDr. Ambróz Martin ŠTRBÁK, O.Praem., PhD.
Rehoľný dom premonštrátov
Hlavná 67, 040 01 Košice
e-mail: martin.strbak@gmail.com

prof. PaedDr. ThLic. Martin WEIS, ThD.
Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Teologická fakulta
Kněžská 8, 370 01 České Budějovice
e-mail: weis@tf.jcu.cz

Notitiæ historiæ ecclesiasticæ

vedecký recenzovaný časopis | *Scientific peer-reviewed journal*

ročník | *Volume* 7, číslo | *Issue* 2, rok | *Year* 2018

Adresa vydavateľa | *Addres of Editorial Publisher:*

© 2018 Verbum – vydavateľstvo Katolíckej univerzity v Ružomberku

Hrabovská cesta 1A, 034 01 Ružomberok

web: www.ku.sk

Adresa redakcie | *Addres of Editorial Office:*

© Inštitút cirkevných dejín, Teologická fakulta

Katolícka univerzita v Ružomberku

Hlavná 89, 041 21 Košice

web: www.icd.ktfke.sk

email: icd@ktfke.sk

Tlač | *Print:*

Tlačiareň a vydavateľstvo SLZA, spol. s r.o. Poprad

Pokyny pre autorov | *Instructions for Authors*

www.icd.ktfke.sk

Predná strana:

Sv. Cyril a Metod, detail ústredného motívu hlavnej mozaiky

v Kaplnke svätých Cyrila a Metoda v Pápežskom ústave sv. Cyrila a Metoda v Ríme.

Zadná strana:

Mozaika na bočnom oltári Najsvätejšieho Srdca Ježišovho

v Kaplnke svätých Cyrila a Metoda v Pápežskom ústave sv. Cyrila a Metoda v Ríme.

Mozaika na bočnom oltári Panny Márie Sedembolestnej, patrónky Slovenska

v Kaplnke svätých Cyrila a Metoda v Pápežskom ústave sv. Cyrila a Metoda v Ríme.

Foto: Štefan Sivák

ISSN 1338-9572

Evidenčné číslo: EV 4697/12

IČO vydavateľa: 37 801 279

Dátum vydania periodickej tlače: december 2018